45

ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ

LIFE SKETCH & TEACHINGS OF SRI GURU ANGAD DEV JI

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ (ਰਜਿ:)

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :
ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ (ਰਜਿ:)
1051 ਕੂਚਾ 14, ਫੀਲਡ ਗੰਜ, ਲੁਧਿਆਣਾ-8.

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ **45**

ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ

(Life Sketch & Teachings of Sri Guru Anged Dev ji)

ਲੇਖਕ :

ਸ: ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਜੋਸ਼'

ਐਮ. ਏ.

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ (ਰਜਿ:)

1051, ਕੂਚਾ 14, ਫੀਲਡ ਗੰਜ, ਲੁਧਿਆਣਾ-141008

ਸਬ ਆਫਿਸ : A-143, ਫਤਹਿ ਨਗਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-110018

[illegible]: ਵਾਰ

ਤਤਕਰਾ

ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਬਾਰੇ ਚੰਦ ਲਫਜ਼

ਸਭ ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸਾਂ, ਸੀਨੇ ਬਸੀਨੇ ਚਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗੁਰਮਤਿ ਵੀਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਗੁਰਸਿਖ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਣ ਅਤੇ ਵਾਚਣ ਲਈ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਤਸਵ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲੇਖਕ ਵਲੋਂ ਛਪੀ ਪੁਸਤਕ 'ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ' ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਾਡੇ ਵਲੋਂ ਠੀਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲ ਨਾਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ ਕਾਰਣ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਰੋਲ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ; ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ' ਦੀ ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ ਸੰਮਤਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵਖ ਵਖ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਭਿੰਨਤਾ ਕਾਰਨ ਇਸ ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਇਤਿਹਾਸ ਕਹਿਣ ਬਾਰੇ ਹਠ ਨਹੀਂ ਪਰ ਉਂਝ ਇਹ ਗਲ ਨਿਸ਼ਚਾਜਨਕ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਆਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਉਣ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪਰਚਾਰ-ਪਸਾਰ ਵਿਚ ਇਹ ਜੀਵਨ-ਗਾਥਾ ਚੰਗਾ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਸਕੇਗੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ੬੩ ਦੇ ੬੩ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੱਡ ਅੱਡ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਅਰਥ-ਭਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਦਰਸਾਕੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਵਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਅਸਲ ਰੂਪ ਦਰਅਸਲ ਹੈ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਵੀਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਆਪਣਾ ਵਡਮੁਲਾ ਹਿਸਾ ਪਾਵੇਗੀ।

ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ

(੧) ਆਰੰਭਕ ਜੀਵਨ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਰਕ ਪਿਛੋਕੜ

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਆਰੰਭਕ ਨਾਮ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪਣ ਸਮੇਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਰਖਿਆ ਸੀ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ੩੧ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੫੦੪ (ਮੁਤਾਬਕ ੫ ਵੈਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੫੬੧) ਨੂੰ ਜ਼ਿਲਾ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਮੱਤੇ ਦੀ ਸਰਾਂ, ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਫੇਰੂ ਮਲ ਤੇ ਮਾਤਾ ਸਭਰਾਈ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹਿ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਮਤੇ ਦੀ ਸਰਾਂ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਉਜੜ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਉਦਾਸੀ ਨਾਂਗੇ ਸਾਧ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਬਾਦ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾਂਗੇ ਦੀ ਸਰਾਂ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਰਣ-ਆਸ਼ਰਮੀ ਮੱਤ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਵੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬਾ ਫੇਰੂ ਮਲ ਜੀ ਤ੍ਰੇਹਣ ਜ਼ਾਤ ਦੇ ਖਤਰੀ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਫੇਰੂਮਲ ਜੀ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਪਿੰਡ ਸੰਘੋਵਾਲ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ। ਕਿਰਤ ਦੇ ਸਿਲਸਲੇ ਵਿਚ ਉਹ ਪਿੰਡ ਮਤੇ ਦੀ ਸਰਾਂ ਆ ਵਸੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਫੇਰੂ ਮਲ ਜੀਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਚੰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਹਿਸਾਬ ਅਰ ਵਹੀ ਖਾਤੇ (Accountancy) ਦੇ ਚੰਗੇ ਉਸਤਾਦ ਸਨ। ਆਪ ਕੁਝ ਅਰਸਾ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਪਠਾਣ ਹਾਕਮ ਦੇ ਕੋਲ ਉਸਦੇ ਆਮਦਨ-ਖਰਚ ਦਾ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਰਖਣ ਲਈ ਮੁੱਖ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਫੇਰੂ ਮੱਲ ਜੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਤੇ ਨੇਕ ਇਨਸਾਨ ਸਨ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਮਤੇ ਦੀ ਸਰਾਂ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਤਖ਼ਤ ਮਲ ਪਾਸ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਮੁਖ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆ ਲਗੇ। ਚੌਧਰੀ ਤਖ਼ਤ ਮਲ ਸੱਠ ਸੱਤਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਤੇ ਬਹੁਤ ਧਨਾਢ ਮਨੁੱਖ ਸੀ। ਪਠਾਣੀ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਚੰਗਾ ਰਸੂਖ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਤਖ਼ਤ ਮਲ ਦੇ ਸੱਤ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਇਕ ਧੀ ਸੀ। ਧੀ ਦਾ ਨਾਮ ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਸੀ ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ [illegible] [illegible]ਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੀ ਅਰ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਵਾਲੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਬੀਬੀ [illegible] ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਫੇਰੂ ਮਲ ਚੌਧਰੀ ਤਖਤ ਮਲ ਦੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਕਾਰਦਾਰ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੇ ਸਬੰਧ ਸਨ ਤੇ ਬੇਹੱਦ ਆਪਸੀ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਫੇਰੂ ਮਲ ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੱਕੀ ਭੈਣ ਤੁੱਲ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੂਆ ਜੀ ਕਰਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਖਡੂਰ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਮਹਿਮੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ, ਜੋ ਚੌਧਰੀ ਤਖਤ ਮਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਅਰ ਚੰਗੇ ਰਾਜਸੀ ਰੁਤਬੇ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ। ਮਗਰੋਂ ਜਾ ਕੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਭੀ ਖਡੂਰ ਤੋਂ ਦੋ ਕੁ ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਸੰਘਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਕ ਧਨੀ ਮਾਨੀ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਦੇਵੀਚੰਦ ਮਰਵਾਹਾ ਖਤਰੀ ਦੀ ਸਪੁਤਰੀ ਬੀਬੀ ਖੇਮ ਨਾਲ ਹੋਈ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਾਦੀ ਸੰਨ ੧੫੧੯ ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ ਜਦ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ੧੫ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਨ।

ਬਾਬੂ ਫੇਰੂ ਮਲ ਜੀ ਪੁੱਜ ਕੇ ਈਮਾਨਦਾਰ ਸਨ ਤੇ ਤਖ਼ਤ ਮਲ ਦੇ ਬਹੁਤ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਕਾਰ ਮੁਖਤਾਰ ਸਨ, ਪਰ ਕਰਨਾ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਐਸਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸੰਨ ੧੫੧੭ ਦੇ ਲਗਭਗ ਫੇਰੂ ਮਲ ਜੀ ਉਤੇ ਤਖ਼ਤ ਮੱਲ ਦੀ ਭਾਰੀ ਕਰੋਪੀ ਹੋ ਗਈ, ਤੇ ਫੇਰੂਮਲ ਜੀ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਬਾਬਾ ਫੇਰੂਮਲ ਜੀ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਪੜਤਾਲਣ ਉਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਰਕਮ ਦਾ ਘਾਟਾ ਨਿਕਲ ਆਇਆ। ਬਾਬਾ ਫੇਰੂਮਲ ਜੀ ਇਕ ਪਾਈ ਦੇ ਵੀ ਰਵਾਦਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਪਰ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਦਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਭੁੰਗ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਤਖਤ ਮੱਲ ਬਹੁਤ ਸਖਤ ਤਬੀਅਤ ਅਰ ਕਰੋਧੀ ਸੁਭਾਅ ਅਮੋੜ ਧਨਾਢ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਬਾਬਾ ਫੇਰੂਮਲ ਜੀ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਸਖਤੀ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ, ਪੁੱਤਰਾਂ ਆਦਿਕ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਵੀ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨ ਹੋਇਆ।

ਬਾਲਕ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੀ ਭੀ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਂਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਦੂਰ ਦੀ ਸੋਚੀ ਤੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਮਦਦ ਲਈ ਭੂਆ ਵਿਰਾਈ ਕੋਲ ਖਡੂਰ ਆ ਗਏ। ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਸਭ ਪ੍ਰਵਾਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਫੇਰੂਮਲ ਜੀ ਨੂੰ ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਤਖਤਮੱਲ ਦੀ ਕਰੋਪੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ। ਤਖਤ ਮੱਲ ਆਪਣੀ ਲਾਡਲੀ ਧੀ ਵਿਰਾਈ ਦੀ ਕਦੀ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੋੜਦਾ। ਉਧਰ ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਭੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਭਰਾ ਫੇਰੂ ਮਲ ਜੀ ਦੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁਕੀ ਇਕ ਉੱਚੀ ਤਰਸਵਾਨ ਅਰ ਪਰ-ਉਪਕਾਰੀ ਆਤਮਾ ਸੀ। ਰੱਬੀ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੀ ਤਪਦੀ-ਸੜਦੀ ਤੇ ਮਾਇਆ ਲੂਹੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸੀਤਲ ਸੁਖਦਾਈ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਠਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਗਲ ਸੁਣ ਕੇ ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ, ਜੋ ਬਾਬਾ ਫੇਰੂਮਲ ਜੀ ਦੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਲ ਸੀ, ਨੇ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਨਿਸਚੇ ਨਾਲ ਮਸ਼ਵਰਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੇਵਲ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਦੇ ਬਲ-ਬੋਤੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਭਰਾ ਫੇਰੂਮਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਕੈਦ ਤੋਂ ਰਿਹਾ ਕਰਵਾਣਾ ਬਹੁਤਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਤੇ ਚੰਗੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਆਪ ਦੁਬਾਰਾ ਸਾਰੇ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਤਾਂਕਿ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਪਿਆ ਫਰਕ ਜਾਂ ਭੁੰਗ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਸਕੇ ਤੇ ਫੇਰੂਮਲ ਜੀ ਪੂਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋ ਸਕਣ। ਅਜਿਹੀ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਨਯੋਗ ਪਿਆਰੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਘੱਲ ਦਿਤਾ ਕਿ ਫੇਰੂਮਲ ਜੀ ਨੂੰ ਫੌਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕੈਦ ਤੋਂ ਰਿਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਚਿੱਠੇ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜਤਾਲ ਕਰ ਸਕਣ।

ਇਸ ਸੁਭਾਗ ਮੌਕੇ ਉਤੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗ ਦੀ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਨ ਗਏ ਅਰ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮਿਲਾਪ ਸੀ।

ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਚੌਧਰੀ ਤਖਤ ਮਲ ਪਾਸ ਪੁਜੇ ਤੇ ਮਿਥੀ ਹੋਈ ਸਲਾਹ ਮੁਤਾਬਕ ਸਾਰੇ ਖਾਤੇ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ

ਖਾਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਤਖਤ ਮਲ ਅਗੇ ਸੁਰਖਰੂ ਕਰਵਾਇਆ।

ਠੀਕ ਹੈ, ਬਾਬਾ ਫੇਰੂਮਲ ਜੀ ਬੇਈਮਾਨੀ ਦੇ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਇਲਜ਼ਾਮ ਤੋਂ ਇੱਜ਼ਤ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਬਰੀ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਉਹ ਤਖਤ ਮਲ ਦੇ ਕਾਹਲੇ, ਕਰੋਧੀ ਅਰ ਅਰਥ-ਹੀਣ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਮੁਲਕ ਦੇ ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਬਦਅਮਨੀ ਭੀ ਖੂਬ ਵੱਧ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਛੋਟੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਇਬਰਾਹੀਮ ਲੋਧੀ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਹਕੂਮਤ ਤੋਂ ਨਿੱਤ ਬਗਾਵਤਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਆਪ-ਹੁਦਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਾਂ-ਮਾਰਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਤੇ ਕਈ ਪਿੰਡ ਲੁਟੇ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਬਾਬਰ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਭੀ ਕਾਬਲ ਵਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਪਿੰਡ "ਮਤੇ ਦੀ ਸਰਾਂ" ਭੀ ਲੁਟਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰ ਕੇ ਅਰ ਇਸ ਲਈ ਭੀ ਕਿ ਫੇਰੂਮਲ ਜੀ ਦਿਲੋਂ ਤਖਤਮਲ ਨੂੰ ਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਲਗ ਗਏ ਸਨ, ਆਪ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਤੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਆਪਣੇ ਕੁੜਮਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੇੜੇ 'ਹਰੀਕੇ ਪੱਤਣ' ਆ ਗਏ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਤਖਤਮਲ ਦੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮਤ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। 'ਹਰੀਕੇ ਪੱਤਣ' ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਲਾਹੌਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਬਿਆਸਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਪੱਤਣ ਸੀ। ਇਥੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਦਾ ਸੁਤੰਤਰ ਕਾਰੋਬਾਰ ਆਰੰਭਿਆ ਪਰ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਕੰਮ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਤੇ ਖਡੂਰ ਆ ਗਏ ਤੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਇਥੇ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਜੋ ਸਮਾਂ ਪਾਕੇ ਬਹੁਤ ਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ। ਖਡੂਰ, ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਦੇ ਉਰਲੇ ਪਾਸੇ ਚੰਗਾ ਕਸਬਾ ਸੀ। ਖਡੂਰ ਨਗਰ ਵਿਖੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਬਦਲ ਲੈਣ ਦੀ ਗਲ ਲਗਪਗ ਸੰਨ ੧੫੨੪ ਦੀ ਹੈ ਜਦ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਵੀਹ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਆਯੂ ਦੇ ਸਨ। ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੀ ਧਰਮ ਭੂਆ ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਜੀ ਇਸੇ ਖਡੂਰ ਨਗਰ ਵਿਚ ਵਿਆਹੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਆਪਣੀ ਕੁਲਾ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਵੈਸ਼ਨੋ ਦੇਵੀ ਦੇ ਭਗਤ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਰੋਜ਼ ਰਾਤ, ਹੋਰ ਦੇਵੀ ਭਗਤਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਜੋਤਿ ਜਗਾ ਕੇ ਵਿਚ ਰਖਦੇ ਤੇ ਆਸ ਪਾਸ ਬੈਠਕੇ ਢੋਲਕੀ ਛੈਣਿਆਂ ਨਾਲ ਦੇਵੀ ਦੀਆਂ ਭੇਟਾਂ ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਹਰ ਸਾਲ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਦੇਵੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਵੈਸ਼ਨੋ ਦੇਵੀ ਦਾ ਮੰਦਰ ਜੰਮੂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਖਡੂਰ ਤੋਂ ਵੈਸ਼ਨੋ ਦੇਵੀ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਯਾਤਰੂਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵਸਾਇਆ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਨਗਰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਦੇਵੀ-ਭਗਤੀ ਤਾਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲੀ। ਆਪ ਸੁਤੇ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਪਰ-ਉਪਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਪਿਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪ ਭੀ ਹਰ ਸਾਲ ਦੇਵੀ-ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਦੇਵੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਪਿਤਾ ਫੇਰੂਮਲ ਜੀ ਸੰਨ ੧੫੨੬ ਈ: ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਏ। ਹੁਣ ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਆਪਦੇ ਸਿਰ ਆ ਪਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਦੀ ਉਮਰ ੨੨ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਦੇਵੀ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਦੇ ਆਗੂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਆਪ ਤੇ ਆ ਪਈ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਪਿਤਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਸਾਲ ਦੇਵੀ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਲੈ ਕੇ ਦੇਵੀ ਦੇ ਮੰਦਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਨੇਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਆਪ ਸਦਾ ਇਸ ਦੇਵੀ-ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਦੇ

ਆਗੂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਦੇਵੀ ਦੀਆਂ ਭੇਟਾਂ ਗਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਭੀ ਦੇਵੀ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਦੇ ਮੁੱਖੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਦਾ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ ਸ਼ੁਗਲ ਸੀ । ਪਿਤਾ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਲਗਭਗ ਪੰਜ ਸਾਲ ਇਸ ਭਾਂਤ ਦੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਚਲਦੇ ਰਹੇ ।

ਸੰਸਾਰਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਭੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਪ੍ਰਵਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਭੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਖੀ ਸਨ । ਆਪ ਦੇ ਦਾਸੂ ਜੀ ਅਰ ਦਾਤੂ ਜੀ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ ਜੀ ਤੇ ਅਣੋਖੀ ਜੀ ਦੋ ਪੁੱਤਰੀਆਂ ਸਨ । ਆਪ ਧਾਰਮਕ ਰੁੱਚੀਆਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਤੇ ਧਾਰਮਕ ਕਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਚੰਗੀ ਸ਼ੁਹਰਤ ਤੇ ਅਸਰ-ਰਸੂਖ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਣ ਤੇ ਭੀ ਆਪ ਆਤਮਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹਾਸਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ । ਅੰਦਰੋਂ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਦਾ ਖਾਲੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ । ਦੇਵੀ ਦੀਆਂ ਨਿਰੋਲ ਕਪੋਲ-ਕਾਲਪਨਿਕ ਕਥਾਵਾਂ ਆਪ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਨਾ ਕਰਵਾ ਸਕੀਆਂ । ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਤੇ ਕਈ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਸਨ । ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਬਗਾਵਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਸੀ ਤੇ ਆਪ-ਹੁਦਰੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਲੁਟ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਪਿੰਡ ਉਜਾੜ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਦੇਵੀ-ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਭੀ ਮੁਲਕ ਦੇ ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਰਗੜਾ ਬੱਝਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਦੇਵੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀਆਂ ਕਾਲਪਨਿਕ ਕਥਾਵਾਂ ਉਤੇ, ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਰ ਹੀ ਭਾਣੇ ਵਰਤਦੇ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜੰਮਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਸੀ ।

ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਇਹ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਫੋਕਾ ਤੇ ਫਿਕਾ ਲਗਣ ਲਗ ਪਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਭੀ ਭੱਲ ਮਾਰਦੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ ਕਰ ਕੇ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਤੀਰਥ-ਯਾਤਰਾ ਜਾਂ ਦੇਵੀ ਮੰਦਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਨੇਮ ਜਾਰੀ ਰਖਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਮਾਨਸਕ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਅਸਲ ਗਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਇਕ ਸੱਚੇ ਜਗਿਆਸੂ ਸਨ । ਆਪ ਸੱਚ ਦੀ ਤੇ ਆਤਮਕ ਅਡੋਲਤਾ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਸਨ । ਆਪ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦੇਵੀ ਦੀਆਂ ਕਪੋਲ-ਕਾਲਪਨਿਕ ਕਥਾਵਾਂ ਤੇ ਉਸ ਆਧਾਰ ਉਤੇ ਬਣਾਈਆਂ ਭੇਟਾਵਾਂ ਉਹਨਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ-ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ-ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਨਿਰੱਰਥਕ ਤੇ ਫੁਕਲਾ ਸਾਧਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਇਖਲਾਕੀ ਤਰੱਕੀ ਤੇ ਆਚਰਨਕ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਿਆ । ਲੋਕ ਅੰਦਰੋਂ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਜਾਂ ਮੁਖੋਂ ਹੋਰਵੇਂ ਹਨ । ਆਪ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਲੋਕ ਭੇਟਾਂ ਵੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੇਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਭੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਆਮ ਵਿਉਹਾਰਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਉੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਆਚਰਨ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ । ਦੇਵੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸੀ, ਪਰ ਦਲੇਰੀ, ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਭੈਤਾ ਦੇ ਗੁਣ ਇਹਨਾਂ ਭਗਤਾਂ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਸਨ । ਅਰਸੇ ਤਕ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਕਰਨ ਤੇ ਖਾਸ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਬੱਝੇ-ਰੁਝੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋ ਸਕੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨਾਲ ਅਪਣੱਤ ਪੈ ਸਕੀ ਸੀ, ਨਾ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦਾ [illegible] ਜਾਂ ਮੰਤਵ ਸਮਝ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਦੀਵੀ ਆਤਮਕ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ

ਤੇ ਨਿਰਰਥਕ ਸਾਬਤ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ।

ਆਪ ਮਾਲੀ (ਆਰਥਕ) ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਸੁਖੀ ਸਨ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਇਕ ਕਾਮਯਾਬ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਸਨ, ਪਰ ਆਤਮਾ ਅਸ਼ਾਂਤ ਸੀ । ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੇ ਗੁਰਮਤਿ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਸਟੈਂਡ ਜਾਂ ਪੱਖ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰਖਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਈ ਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਭਗਤ ਆਤਮਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੇ ਭਰਪੂਰ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

(੧) "ਸੁਖੁ ਨਾਹੀ ਬਹੁਤੈ ਧਨਿ ਖਾਟੇ ॥
ਸੁਖੁ ਨਾਹੀ ਪੇਖੇ ਨਿਰਤਿ ਨਾਟੇ ॥
ਸੁਖੁ ਨਾਹੀ ਬਹੁ ਦੇਸ ਕਮਾਏ ॥
ਸਰਬ ਸੁਖਾ ਹਰਿ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਏ ॥" (ਭੈਰਉ ਮ: ੫, ੧੧੩੭)

—

(੨) "ਤੀਰਥਿ ਜਾਉ ਤ ਹਉ ਹਉ ਕਰਤੇ ॥
ਪੰਡਿਤ ਪੂਛਉ ਤ ਮਾਇਆ ਰਾਤੇ ॥" (ਆਸਾ ਮ: ੫, ੩੮੫)

—

(੩) "ਪਾਪ ਕਰਹਿ ਪੰਚਾਂ ਕੇ ਬਸਿ ਰੇ ॥
ਤੀਰਥਿ ਨਾਇ ਕਹਹਿ ਸਭ ਉਤਰੇ ॥
ਬਹੁਰਿ ਕਮਾਵਹਿ ਹੋਇ ਨਿਸੰਕ ॥
ਜਮ ਪੁਰਿ ਬਾਂਧਿ ਖਰੇ ਕਾਲੰਕ ॥" (ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮ. ੪, ੧੩੪੮)

(੪) "ਜੋ ਪਾਥਰ ਕਉ ਕਹਤੇ ਦੇਵ ॥
ਤਾ ਕੀ ਬਿਰਥਾ ਹੋਵੈ ਸੇਵ ॥
ਜੋ ਪਾਥਰ ਕੀ ਪਾਂਈ ਪਾਇ ॥
ਤਿਸ ਕੀ ਘਾਲ ਅਜਾਂਈ ਜਾਇ ॥" (ਮਹਲਾ ੫, ੧੬੦)

—

(੫) "ਦੇਵੀ ਦੇਵਾ ਪੂਜੀਐ ਭਾਈ, ਕਿਆ ਮਾਗਉ ਕਿਆ ਦੇਹਿ ॥
ਪਾਹਣੁ ਨੀਰਿ ਪਖਾਲੀਐ ਭਾਈ, ਜਲ ਮਹਿ ਬੂਡਹਿ ਤੇਹਿ ॥
(ਸੋਰਠਿ ਮ. ੧, ੬੩੭)

(੬) "ਨਾਵਨ ਕਉ ਤੀਰਥ ਘਨੇ, ਮਨ ਬਉਰਾ ਰੇ,
ਪੂਜਨ ਕਉ ਬਹੁ ਦੇਵ ॥
ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਛੂਟਨ ਨਹੀ ਮਨ ਬਉਰਾ ਰੇ,
ਛੂਟਨੁ ਹਰਿ ਕੀ ਸੇਵ ॥" (ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ, ੩੩੬)

(੧) ਗੁਰਮਤਿ ਵੀਚਾਰਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਹੁਤਾ ਧਨ ਕਮਾ ਲੈਣ ਨਾਲ, ਜਾਂ ਸੰਸਾਰਕ ਭੋਗ ਮਾਣ ਲੈਣ ਨਾਲ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ-ਦੇਸ਼ਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕ੍ਰਿਤਮ ਮਾਇਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ । ਸਦੀਵੀ ਸੁਖ ਜਾਂ ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨਾਲ ਸੱਚਾ ਪਿਆਰ ਪਾਣ ਉਤੇ ਹੀ ਹਾਸਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

(੨) ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਕੱਟਣ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਚ ਅਹੰਕਾਰ ਦਾ ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਮੱਤ ਦੇ ਪੰਡਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਦੀ ਗੱਲ ਕਿਵੇਂ ਹੱਥ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਆਪ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਲਿਬੜੇ ਪਏ ਹਨ।

(੩) ਲੋਕ ਪੰਜਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਪਾਪ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਐਵੇਂ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਸ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪਾਪ ਉਤਰ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਿਰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਨਿਸ਼ੰਗ ਹੋ ਕੇ ਹੋਰ ਪਾਪ ਕਮਾਉਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(੪) ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਸਮਝ ਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਘਾਲਣਾ ਅਜਾਈਂ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(੫) ਦੇਵੀਆਂ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਣ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਇਹਨਾਂ ਕੋਲ ਦੇਣ ਲਈ ਹੈ ਹੀ ਕੀ ?

(੬) ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵ ਵੀ ਕੀ ਕਰਨ ? ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਤੀਰਥ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਅਸਥਾਪਤ ਕਰ ਰਖੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਮਰਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਮਨੁਖ ਦਾ ਕਲਿਆਣ ਇਹਨਾਂ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਮਾਤਰ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(੭) ਤੀਰਥਿ ਨਾਵਣ ਜਾਉ, ਤੀਰਥੁ ਨਾਮੁ ਹੈ ॥
ਤੀਰਥੁ ਸਬਦ ਬੀਚਾਰੁ, ਅੰਤਰਿ ਗਿਆਨੁ ਹੈ ॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੧, ੬੮੭)

ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਅਤੇ ਕਮਾਈ ਹੀ ਅਸਲ ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ ਹੈ।

(੨) ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ

ਇਥੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਇਤਿਹਾਸ ਵਲ ਖਿਚਣਾ ਯੋਗ ਰਹੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੌਰਿਆਂ ਪਿਛੋਂ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਦੀਆਂ ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ'ਉਦਾਸੀਆਂ' ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ,ਸੰਨ ੧੫੨੧ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆ ਕੇ ਵਸ ਗਏ ਸਨ ਜਿਥੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਬਾਨ੍ਹਣੂੰ ਬੰਨ੍ਹਿਆ। ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ 'ਕਿਰਤ ਕਰਨ, ਵੰਡ ਛੱਕਣ ਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ' ਦੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ, ਮਹਾਨ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਤਾਲੀਮ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੇ ਇਕ ਪਵਿੱਤਰ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ ਅਪਨਾਇਆ, ਸਤਿਸੰਗ ਲਈ ਤੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਧਰਮਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਪਰ ਪਿਆਰ, ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਸੇਵਾ ਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ

ਭਰਨ ਲਈ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਅਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ 'ਚੋਂ ਜ਼ਾਤ-ਪਾਤ ਤੇ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੇ ਭੂਤ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਦਾ ਕਾਮਯਾਬ ਉਪਰਾਲਾ ਸੀ।

ਆਪ ਖੁਦ ਆਮ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਰਸਾਣ ਦੇ ਲਿਬਾਸ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਰਦੇ ਸਵੇਰੇ ਤ ਸੰਝ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਏ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਹੁਣ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਂਦੇ, ਪਰ ਸਮਾਂ ਮਿਲਣ ਤੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੌਰਿਆਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਆਪ ਅਨੇਕਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਨਗਰਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਪਾ ਚੁਕੇ ਸਨ ਤੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਤੇ ਕਾਫੀ ਦੂਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਐਸਾ ਪਿੰਡ ਜਾਂ ਨਗਰ ਹੋਵੇ, ਜਿਥੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਕਾਫੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਨ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣ। ਇਸੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਨਗਰ ਬਟਾਲੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵਿਆਹੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਗਰ ਅਜੇ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋਏ। ਕਰਤਾਰਪੁਰੋਂ ਪੰਜਾਹ-ਕੁ ਮੀਲਾਂ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਖਡੂਰ ਨਗਰ ਵਾਕਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੌਰਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਆਪ ਇਸ ਨਗਰ ਚੇ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੀ ਭੂਆ ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਬਹੁਤ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਖਡੂਰ ਵਿਚ ਹੀ ਭਾਈ ਜੋਧ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਸੀ।

ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕਰਨੀ ਐਸੀ ਹੋਈ ਕਿ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ, ਜੋ ਆਤਮਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਕ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਖੁੰਝਿਆ ਖੁੰਝਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਭਾਈ ਜੋਧ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸੁਣਨ ਦਾ ਸਬੱਬ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਉਹ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਹੀ ਵਾਕਿਫ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਬਲਕਿ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦ ਦਰਸ਼ਨ ਭੀ ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਨਾਲ ਖਡੂਰ ਵਿਖੇ ਹੀ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਪਰ ਆਪ ਦਾ ਮਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰਮਤਿ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਸਕਣ ਲਈ ਅਜੇ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਜੋਧ ਦੇ ਮੁਖੋਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ੨੧ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਮਧੁਰ ਸੁਰ ਵਿਚ ਸੁਣਿਆ, ਜੋ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਹੀ ਪਲਟਾ ਦੇ ਗਈਆਂ :—

"ਜਿਤੁ ਸੇਵਿਐ ਸੁਖੁ ਪਾਈਐ, ਸੋ ਸਾਹਿਬੁ ਸਦਾ ਸਮ੍ਹਾਲੀਐ ॥
ਜਿਤੁ ਕੀਤਾ ਪਾਈਐ ਆਪਣਾ, ਸਾ ਘਾਲ ਬੁਰੀ ਕਿਉ ਘਾਲੀਐ ॥
ਮੰਦਾ ਮੂਲਿ ਨ ਕੀਚਈ, ਦੇ ਲੰਮੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੀਐ ॥
ਜਿਉ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲਿ ਨ ਹਾਰੀਐ, ਤੇਵੇਹਾ ਪਾਸਾ ਢਾਲੀਐ ॥
ਕਿਛੁ ਲਾਹੇ ਉਪਰਿ ਘਾਲੀਐ ॥੨੧॥"

ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ, ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਚਾਰੀ ਇਸ ਪਉੜੀ ਦੇ ਅਰਥ ਭਾਵ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਤੁਕਾਂ ਕਿਤਨੀਆਂ ਦਿਲ-ਟੁੰਬਵੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਾਇਕ ਮੋਹ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਤੋਂ ਬੜੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਆਵਾਜ਼

ਵਿਚ ਜਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਆਤਮਕ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਸਦਾ ਯਾਦ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਸਭ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਆਪ ਹੀ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਜਾਏ ? ਭੈੜਾ ਕੰਮ ਉਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਤੇ ਹਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਰਘ-ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਰੂਪੀ ਚੋਪੜ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਰੂਪੀ ਪਾਸਾ ਸਿਟਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਹਮਣੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਹਾਰ ਕੇ ਨਾ ਜਾਈਏ। ਸਗੋਂ ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੇ ਕੋਈ ਨਵੇ ਵਾਲੀ ਘਾਲਣਾ ਹੀ ਘਾਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਅੰਦਰਲੀ ਚੇਤਨਾ ਹਿੱਲ ਗਈ। ਆਪ ਸੋਚਣ ਲਗੇ ਕਿ ਕੀ ਦੇਵੀ ਦੀਆਂ ਭੇਟਾਂ ਗਾ ਗਾ ਕੇ ਤੇ ਦੇਵੀ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦੇ ਗਲਤ ਪਾਸੇ ਸਿੱਟ ਸਿੱਟ ਕੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਚੋਪੜ ਵਿਚ ਬਾਜ਼ੀ ਹਾਰ ਕੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਹੇ। ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਕਮਾਏ ਸਭ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਦੀ ਪਾਇਆਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਜਿਹੇ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਕ ਦਸ਼ਾ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆ ਪੁਜੇ ਅਤੇ ਸਲਾਹ ਮੰਗੀ। ਆਤਮ-ਦਰਸ਼ੀ ਬੀਬੀ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਹੋ ਚੁਕੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਚੇਤੇ ਕਰਵਾਈ ਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰਚਣਹਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗ ਕਰਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸੁਣਨ ਦੀ ਇਹ ਘਟਨਾ ਸੰਨ ੧੫੩੨ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਦਿਨ-ਬਿਨ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਸੀ ਜਦ ਅਕਤੂਬਰ-ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਦੇਵੀ-ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਆਪ ਦੇਵੀ-ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਤਿਆਰ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਦੇਵੀ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਤਾਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਹੀ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਮਨ ਵਿਚ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਇਸ ਵਾਰ ਵੈਸ਼ਨੋ ਦੇਵੀ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਭੇਂਟ

ਅਕਤੂਬਰ-ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੫੩੨ ਨੂੰ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਦੇਵੀ-ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਨਾਲ ਜੰਮੂ ਵਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਗੇ ਪੁਜੇ। ਦੇਵੀ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਨੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ, ਭੇਟਾਂ ਗਾਈਆਂ ਤੇ ਭੋਜਨ ਖਾ ਕੇ ਸੌਂ ਗਏ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦੇਵੀ ਭਗਤ ਟੋਲਾ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਰੁਕਿਆ ਤੇ ਦੇਵੀ ਭਗਤ ਟੋਲੇ ਦੇ ਆਗੂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਮੰਗ ਕੇ ਆਪਣੀ ਘੋੜੀ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਨਗਰ ਵਲ ਚੱਲ ਪਏ। ਨਗਰ ਵੱਲ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਫਾਸਲਾ ਹੀ ਅਜੇ ਤਹਿ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਕਿ ਘੋੜੀ ਦਝੂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਸੜਕ ਤੇ ਪੈਦਲ ਖੜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲ ਗਏ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾ ਪਛਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਤਾ-ਟਿਕਾਣਾ ਜਾ ਪੁਛਿਆ। ਅਗੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪੈਦਲ ਚਲਦਿਆਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਦਸੇ

ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਇਹ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਘੋੜੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਆਈ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਘਰ ਪੁਚਾਏ ਜਾ ਸਕਣ। ਮੁਦਾ ਇਹ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪਛਾਣੇ ਨਾ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਪਛਾਣੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਗਏ ?

ਇਥੇ ਇਕ ਨੁਕਤਾ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਪਛਾਣੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਗਏ। ਜਦ ਕਿ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਪਹਿਲੇ ਭੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਕ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਬਰਸ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸੰਨ ੧੫੧੭ ਪਿਛੋਂ ਸੰਨ ੧੫੩੨ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੋਈ ਏਕਾਂਤ-ਚਿੱਤ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਕਾਰਨ ਵਖਰਾ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਚਮਕਦਾ ਵਰਕਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੌਰਿਆਂ ਤੋਂ ਲਗਪਗ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਆਪ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਗਏ, ਜਿਸ ਵੀ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ ਜਾਂ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸਨ, ਉਸਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਅਤੀ ਪਵਿੱਤਰ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਉੱਚੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੀ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੀ ਛਾਪ ਛੱਡ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਆਪ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਨ ਮਹਾਤਮਾ ਤਾਂ ਸਨ ਨਹੀਂ। ਕਿਆ ਜੋਗੀ, ਕਿਆ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਕਿਆ ਮੁਲਾਂ-ਮੁਲਾਣੇ ਸਭ ਆਪ ਵਲੋਂ ਦਿਤੀਆਂ ਸੇਧਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਕਾਇਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਖਸੀ ਪੂਜਾ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦੀ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਪੂਜਾ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕਰਾਈ ਹੀ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਸ਼ਖਸੀ ਪੂਜਾ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਵਾਲੇ ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਖਾਸ ਖਾਸ ਭੇਖ ਜਾਂ ਲਿਬਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਣ ਦੀ ਲੋੜ ਰਹਿੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਿਜ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀ ਪੂਜਾ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂਆਂ ਨੂੰ ਵੰਨ-ਸਵੰਨੇ ਭੇਖਾਂ ਲਿਬਾਸਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਵੱਸ਼ ਰਹੇਗੀ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਜੋ ਆਖਰੀ ੧੮ ਕੁ ਸਾਲ ਬਿਤਾਏ ਸਨ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਸਾਧ-ਬਾਣੇ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਰਸਾਣ ਜਾਂ ਘਰ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਵਾਲੇ ਕਿਰਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਬਿਤਾਏ ਸਨ। ਉਥੇ ਨਾ ਗੋਲ ਪੱਚਵੀਂ ਪੇਚਦਾਰ ਪੱਗ ਸੀ, ਨਾ ਲੰਮਾ ਝੱਗਾ ਜਾਂ ਚੋਗਾ, ਨਾ ਭਗਵੇ ਆਦਿਕ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਬਸਤਰ ਸਨ ਤੇ ਨਾ ਮਾਲਾ, ਬੈਰਾਗਣ ਦੀ ਬਿਪਤਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਨਾ ਖੜਾਵਾਂ ਨਾਲ ਪਾਇਲਾਂ ਪਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਂਤ ਦੇ ਤਿਲਕ ਹੀ ਮੱਥੇ ਤੇ ਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸਮਝੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਪਹਿਲੀ ਭੇਂਟ ਜਾਂ ਮੁਲਾਕਾਤ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕੇ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹੋਰਨਾਂ ਭੇਖੀ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਉਚੇਚੇ ਭੇਖ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਣ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਘੋੜੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਰਹੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਦ ਦੋਨੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਧਰਮਸਾਲ ਵਾਲੀ

ਥਾਂ ਤੇ ਪੁਜੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਘੋੜੀ ਕਿੱਲੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ । ਜਦ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਪਤਾ ਚਲਿਆ ਕਿ ਘੋੜੀ ਅੱਗੇ ਪੈਦਲ ਤੁਰਨ ਵਾਲੀ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹਨ, ਆਪ ਕੰਬ ਗਏ । ਆਪ ਮਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਅਤੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪ ਘੋੜੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਤੁਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਕਿਉਂ ਦਿਤਾ । ਇਹ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦੇ ਉਲਟ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਨ ਤੁੱਲ ਸੀ । ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮੌਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਪੁਛਿਆ । "ਲਹਿਣਾ" ਦੱਸਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਵਿਚ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਕਿ ਭਾਈ ! ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । ਨਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਥੋਂ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਤੇ ਲਹਿਣੇਦਾਰ ਸਦਾ ਘੋੜੀਆਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨਾਂ ਤੋਂ ਇਤਨੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਸਦਾ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ । ਹੁਣ ਦੇਵੀ ਦੀਆਂ ਭੇਟਾਂ ਤੇ ਤੀਰਥ-ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦੇ ਸਾਧਨ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਰਥੱਕ ਲਗਣ ਲਗ ਪਏ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਸਭ ਸੰਸੇ ਸਦਾ ਲਈ ਖਤਮ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਅਸਲ ਸੱਚਾ ਮਾਰਗ ਸੁਝਾ ਦਿਤਾ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੇਵੀ-ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਨੂੰ ਭੀ ਜਾ ਕੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ ਸਾਫ ਦਸ ਦਿਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਤਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਅੱਜ ਤਕ ਖੁੰਝੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਮਿਲ ਚੁਕੀ ਹੈ । ਲਿਹਾਜ਼ਾ ਹੁਣ ਤੋਂ ਉਹ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਨਾ ਪੈ ਸਕਣਗੇ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਜੀਵਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਹੀ ਕਰਨਗੇ ।

ਪਏ ਕਬੂਲ ਖਸੰਮ ਨਾਲਿ ਜਾ ਘਾਲ ਮਰਦੀ ਘਾਲੀ

ਬਲਵੰਡ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ "ਰਾਇ ਬਲਵੰਡਿ ਤਥਾ ਸਤੈ ਡੂਮਿ ਆਖੀ" ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਬਾਰੇ ਉਪਰੋਕਤ ਗੱਲ ਕਹਿ ਕੇ ਜਾਣੋਂ ਕੁੱਜੇ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਬਲਵੰਡ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਰਦਾਂ ਵਾਲੀ (ਭਾਵ ਕਠਿਨ ਤੇ ਕਰੜੀ) ਘਾਲ ਘਾਲੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਕਬੂਲ ਹੋਏ ਸਨ ।

ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਲਗਪਗ ਸਤ ਸਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਹਾਸਲ ਰਹੀ । ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਸੈਂਕੜੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਥਹੁ ਪਤਾ ਹੀ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਘਟਨਾਵਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਕਈ ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਤੇ ਲਾਜੁਆਬ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਉਘਾੜਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮੱਤ ਵਾਲੇ ਗੁਣ, ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣੀ ਆਚਰਨਕ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਏ, ਇਸ ਪੱਖ ਨੂੰ ਭੀ ਭਲੀਭਾਂਤ ਉਜਾਗਰ

ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਇਥੇ ਇਕ ਦੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੁਕਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਪਹਿਲਾ ਇਹ ਕਿ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋ ਵਰਨ-ਆਸ਼ਰਮੀ ਮੱਤ ਦੇ ਹੀ ਪੈਰੋਕਾਰ ਸਨ, ਜੋ ਸਿਮ੍ਰਤੀਆਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਮੱਤ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਮੱਤ ਦੇ ਅਵਿਲੰਬੀਆਂ (ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ) ਦੇ ਕਰੈਕਟਰ ਵਿਚ ਸੁਤੇ ਹੀ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਆਪਣਾ ਜਲਵਾ ਦਿੰਦੀਆ ਸਨ। ਯਥਾ ਇਸ ਮੱਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖਤਰੀ ਆਦਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਸਮਾਜ ਦੇ ਕਾਮੇ-ਕਿਰਤੀ ਵਰਗ ਤੋਂ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ੂਦਰ ਕਰ ਕੇ ਰਖਿਆ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਤੇ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਨਾਲ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਅੱਗੇ ਵਧ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ-ਵਿਹਾਰ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਛੂਹ ਤਕ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸੁੱਚ-ਭਿੱਟ ਦੇ ਭਰਮ ਬਿਨਾ ਇਸ ਮੱਤ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਆਪਣੀ ਸਾਧਨਾ ਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਅੱਡ ਅੱਡ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਜਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ ਫਿਰਨਾ ਤੇ ਭਾਂਤ-ਸੁਭਾਂਤੇ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਧਾਈਆਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਇਸ ਮੱਤ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦਾ ਮਨ-ਭਾਉਂਦਾ ਸ਼ੌਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਹ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਅਪਣੇ ਮੱਤ ਵਲੋਂ ਦਰਸਾਈ ਸਾਧਨਾ (ਗਿਣੇ ਮਿਥੇ ਤੋਤਾ-ਰਟਨੀ ਪਾਠ ਕਰਨੇ-ਕਰਵਾਣੇ, ਵੇਦਾਂ-ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਭਾੜੇ-ਉਤੇ ਪਾਠ ਕਰਵਾ ਕੇ ਬਿਨਾਂ ਸੁਣੇ, ਬਿਨਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਮੰਨੇ ਮਹਾਤਮ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਣ ਲਈ ਤਤਪਰ ਰਹਿਣਾ, ਨਿਓਲੀ ਕਰਮ ਕਰਨੇ, ਮੋਨ ਧਾਰਨੇ, ਵਰਤ ਰਖਣੇ, ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ ਤੇ ਡੰਡਉਤ ਦੇ ਨਾਟਕ ਕਰਨੇ, ਖਾਸ ਖਾਸ ਦਿਨਾਂ ਤੇ ਖਾਸ ਖਾਸ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਦੇਣੇ, ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਵਿਤਰ ਮੰਨਣਾ ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁੰਨਿਆ, ਮਸਿਆ ਅਤੇ ਸੰਗਰਾਂਦ ਆਦਿਕ ਕੁਝ ਖਾਸ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਣਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਪੂਰੇ ਕਰਨੇ, ਜਨੇਊ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ, ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਤਿਲਕ ਮੱਥੇ ਤੇ ਸਜਾਉਣੇ, ਰਸੋਈ ਦੀ ਸੁੱਚਮ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਕਾਰਾਂ ਕਢਣੀਆਂ ਆਦਿ) ਵਿਚ ਪਰਿਪੱਕ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਤਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੁੱਚ ਭਿੱਟ ਦਾ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਹੋਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਵਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੀਵਾਂ ਸਮਝਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਹਦੋਂ ਵਧ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਅਧਰਮ ਕਮਾਉਣ ਦੀਆਂ ਇਹ ਹਰਕਤਾਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦਾ ਮਖੌਲ ਉਡਾਉਣ ਤੁੱਲ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਵਰਨ-ਆਸ਼ਰਮੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਇਤਨੇ ਅਰਸੇ ਤਕ ਮੰਨਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅਜੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋਏ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਅਸਾਰਤਾ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਮਾਰਗ ਦੀ ਤਾਂਘ ਭੀ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਅਰਸੇ ਤਕ ਇਸ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਤੁਰਦੇ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਤੇ ਇਹ ਮੱਤ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਤੋਂ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਉਹ ਅਮਲੀ ਅਤੇ ਬੋਧਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਨ ਆਸ਼ਰਮੀ ਮੱਤ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਉਸੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਜਮਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਸੋਚਣੀ, ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤੀ

ਤੋਂ ਨਜ਼ਾਤ ਦੁਆਉਣੀ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਸਤ-ਸਾਲਾ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਘਟੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਹਿਮ ਨੁਕਤਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਘਾੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਵੀ ਲੱਖਾਂ ਜਗਿਆਸੂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਆਤਮਕ ਰਾਹ-ਨੁਮਾਈ ਹਾਸਲ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਲਦੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਪੂਰਨ ਯਕੀਨ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਮੌਲਿਕ ਜਾਂ ਬੇਸਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨਾਂ ਨਾਲ ਸਤਿ ਸਤਿ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨੇ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀਲ-ਹੁੱਜਤ ਭਾਵਨਾ-ਭਗਤੀ ਸਹਿਤ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਉਤਾਰੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਵਿੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਉਤਾਰਿਆ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਮੰਨਿਆ, ਪਰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਤੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਜੋ ਆਦਰਸ਼ਕ ਅਮਲੀ ਵਿਆਖਿਆ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਕਰ ਕੇ ਦਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਹੋਰਥੇ ਜੁਆਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਸ਼ਰਧਾ-ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਤਨ-ਦੇਹੀ ਨਾਲ ਮੰਨਣ ਦਾ ਜੋ ਆਦਰਸ਼ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਮਗਰਲੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਰੈਕਟਰ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਐਉਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਬੇਸਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਪ੍ਰਤੀ ਅਮਲੀ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ।

ਉਹਨਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਉਤੇ ਚੰਦ ਅੱਖਰ ਲਿਖਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉਚੀ ਪਰਬਤ ਚੋਟੀ ਐਵਰੈਸਟ ਅੱਖੀਂ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀ ਪਰ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਸਮਝਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਨੇ ਉਹ ਚੋਟੀ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖੀ ਹੈ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਯਕੀਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਉਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੇ ਉਦਰ (ਪੇਟ) ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਜੇ ਪਹਿਲੀ ਦੂਜੀ ਕਲਾਸ ਦਾ ਬੱਚਾ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੁਤਾਬਕ ਪਹਾੜੇ ਯਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਰ ਬਾਰ ਰੱਟਾ ਨਾ ਲਗਾਏ ਤੇ ਕੁਤਰਕ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਗੇ ਚਲ ਕੇ ਹਿਸਾਬ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਅਤੀ ਬਿਖਮ ਫਾਰਮੂਲੇ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝ ਤੇ ਜਾਣ ਸਕੇਗਾ ? ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੇ ਕੁਲ ਅੱਖਰ ੩੫-੪੦ ਹੀ ਹਨ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਰਣ-ਮਾਲਾ ਦੇ ਕੁਲ ੨੬ ਅੱਖਰ ਹਨ। ਜੇ ਵਿਦਿ-ਆਰਥੀ, ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਪਛਾਣ ਨਾ ਸਿਖੇ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤੇ ਕੁਤਰਕਾਂ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਹੀ ਅੜ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਅਗੇ ਚਲਕੇ ਉਹ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਕਿਵੇਂ ਪੜ੍ਹ ਸਮਝ ਸਕੇਗਾ, ਜਿਹਨਾਂ ਲਈ ਇਹ ੩੫ ਜਾਂ ੨੬ ਅੱਖਰ ਰਟਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖ ਜਾਂ ਸੱਚਾ ਜਗਿਆਸੂ ਕੁਤਰਕਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਰਖੇ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ (ਬਾਣੀ) ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨੀ ਨਾਲ ਮੰਨੇ।

ਇਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਮਝ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਇਹ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਸਿਧਾਂਤ ਜ਼ਿਹਨੀਂ ਜਾਂ ਮਾਨਸਕ ਗੁਲਾਮੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਕ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਹੈ, ਯਥਾ :—

"ਹੁਕਮਿ ਮੰਨਿਐ ਹੋਵੈ ਪਰਵਾਣੁ,
ਤਾ ਖਸਮੈ ਕਾ ਮਹਲੁ ਪਾਇਸੀ ॥"

ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਹੁਕਮ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ। ਸਿੱਖ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਇਕ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਫੁਰਮਾਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :

"ਏਹ ਕਿਨੇਹੀ ਚਾਕਰੀ ਜਿਤੁ ਭਉ ਖਸਮ ਨ ਜਾਇ ॥"

ਇਥੇ ਇਹ ਭੀ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਰਾਹੀਂ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸਚਾ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਯਕੀਨ, ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਭਗਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਿਨਾ ਉਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਲਭਣੀ ਨਾ-ਮੁਮਕਿਨ ਹੈ। ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਹੋਰ ਜ਼ਾਤ-ਨਸਲ ਦਾ ਪਦਾਰਥ,ਜਿਸ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਵਰਣ ਆਸ਼ਰਮੀ ਮੱਤ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ :

"ਅਕਲੀ ਸਾਹਿਬ ਸੇਵੀਐ,ਅਕਲੀ ਪਾਈਐ ਮਾਨੁ ॥"

ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਹੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦੋ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਖਡੂਰ ਭੇਜਿਆ ਪਰ ਦੋਵੇਂ ਵਾਰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਆਪ ਫਿਰ ਖਡੂਰ ਤੋਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਮੱਤ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਗਤੀ ਸੇਤੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਦੇਵੀ ਪੂਜਾ ਤੇ ਵਰਣ-ਆਸ਼ਰਮੀ ਮੱਤ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਛੁਡਾ ਲਈ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੱਤ-ਸਾਲਾ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਘਟੀਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਪਕਤਾ, ਗੁਰੂ ਭਗਤੀ, ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਦੀ ਗੱਲ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਹਾਨ ਵਡਿਆਈ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਆਈਆ ਕੁਝ ਕੁ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(੧) ਪੱਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਚੁਕਣੀਆਂ :

ਕੁਝ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਤੋਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਖਡੂਰ ਭੇਜ ਦਿਤਾ। ਆਪ ਖਡੂਰ ਬਹੁਤੇ ਦਿਨ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਦੁਕਾਨ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਆਪਣੇ ਭਣੇਵੇਂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਤੁਰ ਪਏ। ਤੁਰਨ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਲੂਣ ਪ੍ਰੇਮ-ਭੇਟਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲੈ ਲਿਆ। ਜਦ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਡੇਰੇ ਪੁਜੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਲੂਣ ਨੂੰ ਡੇਰੇ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਰਖ ਕੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਵੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿਖੇ ਪੁੱਜ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮੁੰਜੀ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਦੀਣ ਕੱਢ-ਕਢਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪ

ਵੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਗਏ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੁਕਾਨ-ਦਾਰੀ ਆਦਿਕ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਆਪ ਲਈ ਨਵਾਂ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਸਖਤ ਭੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਆਪ ਘਾਹ ਨਾਲ ਧਾਨ ਵੀ ਕਢੀ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤਦੇ ਗੁਹਜ ਬਚਨ ਕਰ ਦਿਤੇ ਕਿ "ਪੁਰਖਾ! ਇਹ ਕੰਮ ਛੱਡ ਦੇਹ। ਇਹ ਤੇਰੇ ਕਰਨ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਬੂਟੇ ਲਾਣੇ ਹਨ, ਪੁਟਣ ਨਹੀਂ।" ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਪੱਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਕੁਝ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਚੁਕ ਲਈਆਂ ਤੇ ਕੁਝ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਚੁਕਵਾ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਦੇ ਸੌਖੇ ਕੰਮ ਦੇ ਜਾਣੂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਲਈ ਇਹ ਕੰਮ ਆਪਣੀ ਹੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸੀ। ਗਿਲੀਆਂ ਭਰੀਆਂ 'ਚੋਂ ਮੈਲਾ ਪਾਣੀ ਚੋ ਚੋ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਸਾਫ ਸੁਥਰੇ ਬਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਗੰਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਖਤ ਕੰਮ ਆਮ ਕਿਰਸਾਣ ਤਾਂ ਆਪ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਸਰਦੇ-ਪੁਜਦੇ ਕਿਰਸਾਣ ਆਪਣੇ ਕੰਮੀਆਂ ਤੋਂ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸੂਦਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਕੰਮ ਬਿਨਾਂ ਝਿਜਕ ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਘਰ ਪੁਜੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਹਿਲ ਮਾਤਾ ਸੁਲਖਣੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਭਰੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਕਿਉਂ ਚੁਕਵਾਈਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਬਸਤਰ ਚਿੱਕੜ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਖਰਾਬ ਕਰਵਾ ਦਿਤੇ? ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਗੁਹਜ ਜੁਆਬ ਭੀ ਲਾਮਿਸਾਲ ਸੀ। ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਕਿ "ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਪੱਠਿਆਂ ਦੀ ਪੰਡ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਦਾ ਛਤਰ ਧਰਿਆ ਹੈ ਤੇ ਕਪੜਿਆਂ ਤੇ ਗਿਰੇ ਚਿੱਕੜ ਦੀਆਂ ਛਿੱਟਾਂ ਚਿੱਕੜ ਨਹੀਂ, ਕੇਸਰ ਦੇ ਛਿਟੇ ਹਨ।" ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਹੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣੇ।

ਪੱਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਚਿੱਕੜ ਚੋਂਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਚੁਕਣੀਆਂ ਇਕ ਸਰਦੇ-ਪੁਜਦੇ ਖਤਰੀ ਨੌਜੁਆਨ ਲਈ ਓਪਰੀ ਨਜ਼ਰੋਂ ਤਕਿਆਂ ਇਕ ਅਚੁਕਵਾਂ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਸੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਲਈ ਅਗਾਧ ਸ਼ਰਧਾ-ਪਿਆਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਭੀ ਸੰਕੋਚ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਿਰਤੀਆਂ-ਕਾਮਿਆ ਤੇ ਸੂਦਰਾਂ ਦੇ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਭ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮਾਨ ਸਮਝਣ ਤੇ ਉੱਚੇ ਨੀਵੇਂ ਹੋਣ ਦੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਵੱਲ ਵੀ ਦਸ ਰਹੇ ਸਨ।

(੨) ਧਰਮਸਾਲ 'ਚੋਂ ਮੋਈ ਚੂਹੀ ਬਾਹਰ ਸੁਟਣੀ:

ਇਕੇਰਾਂ ਧਰਮਸਾਲਾ ਦਾ ਦਰਵਾਜਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ। ਅਗੇ ਇਕ ਮੋਈ ਚੂਹੀ ਅੰਦਰ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੋਈ ਚੂਹੀ ਨੂੰ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਚੋਂ ਚੁਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਸੁਟਣ ਦਾ ਕੰਮ ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਧਾਰਣ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਰਣ-ਆਸ਼ਰਮੀ ਮੱਤ ਦੇ ਮਾਰੇ ਹੋਏ ਤੱਤਕਾਲੀਨ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਕੋਈ ਖਤਰੀ ਨੌਜੁਆਨ ਮੋਈ ਚੂਹੀ ਨੂੰ ਚੁਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਸੁਟਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਾ-ਮੁਮਕਿਨ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਵਰਣ-ਆਸ਼ਰਮੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕੇਵਲ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦਾ ਤੇ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਚਮਾਰਾਂ ਦਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਸੰਕੋਚ ਦੇ ਮੋਈ ਹੋਈ ਚੂਹੀ ਚੁਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਸੁਟ ਦਿਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ

ਨੇ ਗੁਰੂ-ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਲਈ ਸੁਹਣੇ ਪੂਰਨੇ ਪਾਏ। ਮਨ ਦੀ ਖੋਟੀ ਮਤ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਲੋਕ-ਲਜਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੱਤ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਵਿਚ ਜ਼ਾਤ-ਪਾਤ ਤੇ ਛੂਆ-ਛੂਤ ਦੇ ਭੂਤ ਦਾ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਅਸੰਭਵ ਸੀ।

(੩) ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਰਾਵੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦੀ ਵਾਰਤਾ :

ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਦਰਿਆ ਰਾਵੀ ਵਿਖੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ ਹੋਰ ਅਨੰਨ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਬੁਢਾ ਜੀ, ਭਗੀਰਥ ਜੀ, ਅਜਿਤਾ ਜੀ ਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਜੀ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਕੇਰਾਂ ਠੰਡ ਦਾ ਮੌਸਮ ਸੀ। ਅਤਿ ਦਾ ਠੱਕਾ ਵਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਅਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖ ਦਰਿਆ ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਉਂ ਹੀ ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਬਾਰਿਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਗੜ੍ਹੇ ਪੈਣ ਲਗੇ। ਬਾਕੀ ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਆਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਸੱਜੇ-ਖੱਬੇ ਨਿਕਲ ਗਏ, ਪਰ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਸਤਰ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਬਾਹਰ ਹੀ ਖੜੇ ਰਹੇ। ਗੁਰੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਬਚਾਅ ਦਾ ਖਿਆਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲਣ ਉਤੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਸੀ :

"ਆਪੁ ਗਵਾਇ ਸੇਵਾ ਕਰੇ, ਤਾ ਕਿਛੁ ਪਾਏ ਮਾਨੁ ॥"

ਇਸ ਘਟਨਾ ਰਾਹੀਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਾ ਭਾਵ ਗਵਾ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪ ਹੀ ਦ੍ਰਿੜ ਕੀਤੀ ਬਲਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸੱਚ ਦੇ ਮੁਤਲਾਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਾ ਭਾਵ ਗਵਾ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਵੱਲ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਜਾਣੋ ਚੰਗੇ ਪੂਰਨੇ ਪਾ ਦਿਤੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਸਖਤ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਵਰਗੀ ਸਖਤ ਮਰਦਾਵੀਂ ਘਾਲ ਘਾਲਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੂਰਾ ਉਤਰਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ।

(੪) ਗੰਦਗੀ ਭਰੇ ਟੋਏ ਵਿਚੋਂ ਕਟੋਰਾ ਕੱਢਣਾ :

ਇਕੇਰਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਅਤੀ ਸਾਧਾਰਨ ਕੀਮਤ ਦਾ ਕਹੇਂ ਦਾ ਕਟੋਰਾ ਇਕ ਗੰਦਗੀ ਭਰੇ ਟੋਏ ਵਿਚ ਡਿਗ ਪਿਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਗੰਦੇ ਚਿੱਕੜ ਤੇ ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਟੋਆ ਇਤਨਾ ਗੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨੇੜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਵੀ ਰੂਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ। ਫਿਰ ਗੰਦੀਆਂ ਮੰਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਚੂੜ੍ਹਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦਿਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੇਕ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਗੰਦੇ ਟੋਏ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣਾ ਡਿਗਿਆ ਹੋਇਆ ਕਹੇਂ ਦਾ ਕਟੋਰਾ ਕਢਵਾਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਸਭ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਕੁਝ ਹਾਸੋ-ਹੀਣੀ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਟੋਰਾ ਕੋਈ ਖਾਸ ਕੀਮਤ ਦਾ ਤਾਂ ਸੀ ਨਹੀਂ। ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਸਮੇਤ ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਨਾ ਨਿਤਰਿਆ। ਗੰਦਗੀ ਭਰੇ ਟੋਏ ਵਿਚ ਉਤਰਦਾ ਭੀ ਤਾਂ ਕੌਣ? ਗੰਦਗੀ ਦੀ ਬਦਬੂ ਕਾਰਨ ਟੋਏ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਣਾ ਭੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਚੂਹੜੇ

ਤੋਂ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਵਾ ਲੈਣ ਦੀ ਰਾਏ ਦਿਤੀ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਤਦ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹਰ ਕੀਮਤ ਉਤੇ ਟੋਏ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਕਟੋਰਾ ਕਢਵਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਦ੍ਰਿੜ ਨਿਸ਼ਚਾ ਦਸਿਆ। ਪਰ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਜਿਉਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਇਸ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਇਰਾਦੇ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲੀ, ਆਪ ਗੰਦਗੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਆਪਣੀ ਸਮਾਜਕ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਉਸ ਟੋਏ ਵਿਚੋਂ ਕਹੇਂ ਦਾ ਕਟੋਰਾ ਕੱਢ ਲਿਆਏ ਤੇ ਆਪ ਨਹਾ ਧੋ ਕੇ ਤੇ ਕਟੋਰਾ ਸਾਫ ਕਰ ਕੇ ਆ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ।

ਸੁਆਲ ਕਟੋਰਾ ਕੱਢਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੁਆਲ ਤੇ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੀ ਖੋਟੀ ਮੱਤ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਰਖ ਕੇ, ਲੋਕ-ਲਾਜ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਦੇ ਕੇ ਜਗਿਆਸੂ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਚਾਈਂ-ਚਾਈਂ ਮੰਨਣਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਪਾਈ ਇਹ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਤਾਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹੋਂ ਖਤਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਜੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੀ ਆਤਮਕ ਉੱਚਤਾ ਉਸ ਟੋਏ ਵਿਚ ਲਿਬੜਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਘਟੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਸ਼ੂਦਰ ਸ਼ਰੇਣੀ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਾਰਨ ਅਪਵਿੱਤਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਕਾਸ਼ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਮਾਨਿੰਦ ਸਤਿ-ਸਤਿ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨ ਸਕਦੇ?

(੫) ਅੱਧੀ ਰਾਤੇਂ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਕੰਧ ਉਸਾਰਨੀ:

ਇਕੇਰਾਂ ਠੰਡ ਦੀ ਰਾਤ ਸੀ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਬਰਖਾ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਬੰਦ ਹੋਣ ਵਿਚ ਨਾ ਆਵੇ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੀ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਕੰਧ ਡਿੱਗ ਪਈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਉਠ ਖਲੋਤੇ ਤੇ ਬੜਾ ਹੀ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਇਰਾਦਾ ਤੇ ਹੁਕਮ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣੇ ਹੀ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਢੱਠੀ ਕੰਧ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਇਕ ਤਾਂ ਰਾਤ ਅਤੀ ਠੰਡੀ ਰੁੱਤ ਦੀ, ਦੂਜੀ ਤੇਜ਼ ਬਾਰਿਸ਼ ਤੇ ਤੀਜੇ ਅਤੀ ਠੰਡੀ ਪਉਣ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਠੰਡੀ ਠਾਰ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਗਾਰਾ ਬਨਾਉਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਕੰਧ ਉਸਾਰਨੀ ਬੜਾ ਅਜੀਬ ਹੁਕਮ ਸੀ। ਬਾਰਿਸ਼ ਰੁਕਣ ਉਤੇ ਅਤੇ ਦਿਨ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੋ ਜਾਣ ਉਤੇ ਤਾਂ ਗੱਲ ਕੁਝ ਸਮਝ ਪੈ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਸਭ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾ ਗਏ। ਕੁਝ ਨੇ ਹੁਕਮ ਠੀਕ ਨਾ ਜਚਣ ਕਾਰਣ ਉਟੰਕਣ ਭੀ ਕੀਤਾ। ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਪਰ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਡਿੱਗੀ ਕੰਧ ਨੂੰ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਚੌਥੀ ਵਾਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਦਮ ਲਿਆ। ਰਾਤ ਭਰ ਤੇਜ਼ ਬਾਰਿਸ਼ ਦੀ ਹੱਡ-ਚੀਰਵੀਂ ਠੰਡੀ ਹਵਾ ਦੀ ਤੇ ਗਿੱਲੇ ਗਾਰੇ ਵਿਚ ਹੱਥ ਠਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਇਹ ਕੰਮ ਤਾਂ ਮਿਸਤਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਸੀ।

ਇਥੇ ਵੀ ਸੁਆਲ ਕੰਧ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੁਆਲ ਸੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਦਾ। ਫਿਰ ਹੁਕਮ ਭੀ ਅਜਿਹਾ, ਜਿਹੜਾ ਓਪਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ। ਹੁਕਮ ਉੱਤੇ ਉਟੰਕਣ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, ਟਾਲਿਆ ਤਕ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਫੌਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਚਾਈਂ-ਚਾਈਂ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਖੁਦ ਹੁਕਮ ਮੰਨਿਆ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਦੀ ਜਾਚ ਦਸੀ।

(੬) ਅੱਧੀ ਰਾਤੀਂ ਕਪੜੇ ਧੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ;

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕੇਰਾਂ ਅੱਧੀ ਰਾਤੀ ਸਿਆਲ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ

ਸੌਂ ਰਹੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਜਗਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਦਰਿਆ ਰਾਵੀ ਤੋਂ ਕੱਪੜੇ ਧੋ ਕੇ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਹੁਕਮ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਪਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਤਕਿਆਂ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤੇ ਇਹ ਕਿ ਸੁਤੇ ਨੂੰ ਕੁਵੇਲੇ ਜਗਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਦੂਜੇ ਰੁੱਤ ਠੰਡ ਦੀ, ਤੀਜੇ ਰਾਵੀ ਦਾ ਬਰਫ ਠੰਡਾ ਪਾਣੀ ਤੇ ਚੌਥੇ ਉਸ ਵਿਚ ਅੱਧੀ ਰਾਤੀਂ ਹੀ ਕੱਪੜੇ ਧੋਣੇ। ਫਿਰ ਇਹ ਕੰਮ ਇਕ ਚੰਗੀ ਮਾਲੀ ਹੈਸੀਅਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਖਤਰੀ ਨੌਜੁਆਨ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਧੋਬੀਆਂ ਦਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਧੰਨ ਹਨ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ, ਉਜਰ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਆਪ ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਇਆ :

"ਸਲਾਮੁ ਜਬਾਬੁ ਦੋਵੈ ਕਰੇ, ਮੁੰਢਹੁ ਘੁਥਾ ਜਾਇ ॥"

ਜੇ ਇਕੇਰਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕੇ ਧਾਰਨ ਕਰ ਹੀ ਲਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਨਿੱਤ ਉਸ ਦੇ ਹਰ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਉਂ ਕਿਉਂ ਪਰਖਿਆ-ਜਾਂਚਿਆ ਜਾਵੇ? ਹੁਕਮ ਕੇਵਲ ਮੰਨਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਚਾਈਂ-ਚਾਈਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਮੰਨਿਆ, ਭਾਰ ਸਮਝ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਅਹਿਸਾਨ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਜਾਂ ਉਤਾਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਬਣਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ ਕੇਵਲ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਕਾਰਨਾਮਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ, ਇਸ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੁੱਖ-ਰਹਿਣੀ ਤਬੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਧੋਬੀ ਵਰਗ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਮੱਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸ਼ੂਦਰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਅਤਿ ਕਰੜੀ ਕਿਰਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾ ਦਿਤੀ, ਤਾਂ ਕਿ ਸ਼ੂਦਰ ਸ਼ੂਦਰ ਕਹਿ ਕੇ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਹਮਦਰਦੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕੇ।

(੭) ਦਸੋ ਕਿਤਨੀ ਰਾਤ ਗੁਜ਼ਰ ਗਈ ਹੈ?

ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੀ ਮਾਨਸਕ ਤੇ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਕਿਥੋਂ ਤਕ ਅੱਪੜ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਇਸ ਉਪਰੋਕਤ ਸੁਆਲ ਦੇ ਜੁਆਬ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਚਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਆਲ ਬੜਾ ਸਿਧਾ, ਸਾਧਾਰਨ ਤੇ ਸਾਫ ਸੀ। ਸੁਆਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੁੰਝਲ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਇਹ ਸੁਆਲ ਕਾਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਆਤਮ-ਰਸ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੀ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੇ ਜੁਆਬ ਦੀ ਨਕਲ ਮਾਰ ਕੇ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਡੇ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਟਾਵਾਂ-ਟਾਵਾਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਬਖਸ਼ਿਆ ਜੀਵ ਹੀ ਇਸ ਸੁਆਲ ਦਾ ਠੀਕ ਜੁਆਬ ਦੇ ਸਕੇ।

ਇਕੇਰਾਂ ਬਹੁਤ ਰਾਤ ਬੀਤੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਭਾਈ ਬੁਢਾ ਜੀ, ਭਗੀਰਥ ਜੀ, ਅਜਿਤਾ ਜੀ, ਸਾਧਾਰਨ ਜੀ, ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਤੇ ਸੁਆਲ ਕੀਤਾ ਦਸੋ ਕਿਤਨੀ ਰਾਤ ਗੁਜ਼ਰ ਗਈ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਾਲ-ਨਾਪਕ ਘੜੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬਣੀਆਂ, ਪਰ ਪੁਰਾਣੇ ਬੰਦੇ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈ ਕੇ ਸਮਾਂ ਦਸ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਭ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ, ਦੋ ਜਾਂ ਢਾਈ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਬੀਤ ਗਈ ਹੈ। ਕਾਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾ ਜੁਆਬ ਠੀਕ ਸੀ, ਪਰ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨੀ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਇਹ ਜੁਆਬ ਕਿਵੇਂ ਦਿੰਦੇ? ਆਪ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦਿਤਾ, "ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਜਿਤਨੀ ਰਾਤ ਬੀਤਣੀ ਸੀ ਬੀਤ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਜਿਤਨੀ ਰਾਤ ਬਾਕੀ ਹੈ, ਉਤਨੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।" ਅਸਲ

ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਤੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨਾਲ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਕਿਹੜਾ ਹੈ ਜੋ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਅਤਿ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਥਾਹ ਪਾ ਸਕੇ ?

(੮) ਮੁਰਦਾ ਖਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ :

ਅੰਤਲੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਉਤੇ ਅਤਿ ਸਖਤ ਅਤੇ ਬਿਖਮ ਸੁਆਲ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਹਸੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਕੁੱਤੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲਏ, ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੋਟਾ ਫੜ ਲਿਆ, ਮੋਢੇ ਤੇ ਇਕ ਝੋਲਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਜੋ ਕੋਈ ਨੇੜੇ ਆਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੋਟਾ ਮਾਰਨ ਦਾ ਡਰਾਵਾ ਦੇਣ। ਇਸ ਅਨੋਖੇ ਸਾਂਗ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਰਿਆ ਰਾਵੀ ਦੇ ਬੇਲੇ ਵਲ ਚਲ ਪਏ। ਕਈ ਸਿੱਖ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜਨ ਲੱਗ ਪਏ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਡੋਲ ਗਏ, ਕਈਆਂ ਨੇ ਅਸ਼ਰਧਾ ਭਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਕ ਥਾਂ ਸਫੇਦ ਕੱਪੜੇ ਨਾਲ ਮਿਤਰਕ-ਸਰੀਰ ਨਿਆਈਂ ਵਲੇਟਿਆ ਪਦਾਰਥ ਪਿਆ ਸੀ। ਬਿਲਕੁਲ ਐਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਫੇਦ ਕਫ਼ਨ ਵਿਚ ਵਲੇਟਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਸ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀਬਿਰਾ ਜਮਾਨ ਸਨ। ਹੋਰ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ ਸਿੱਖ ਵੀ ਬਾਹਰੋਂ ਆ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਪਾਸ ਬੈਠਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਅਚਾਨਕ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਮੁਰਦਾ ਛਕਣਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਵਧੋ। ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਸ ਨੇ ਕਰਨਾ ਸੀ ? ਸਭ ਲੋਕ ਹੈਰਾਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਭੈ-ਭੀਤ ਭੀ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਐਸਾ ਹੁਕਮ ਹੋਣਾ ਹੈਰਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਛਕਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸਭ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਹੁਕਮ ਕਿਉਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਹੁਕਮ ਦੇ ਗੈਰ-ਵਾਜਬ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਾਫ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕੋਈ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ ਤੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਭੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸਿਰ ਫੇਰ ਦਿਤਾ। ਧੰਨ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਸਨ ਤੇ ਸਚਮੁੱਚ ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਯੋਗ ਅਯੋਗ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ, ਗੁਰੂ ਤੇ ਸ਼ੰਕਾ ਤੇ ਤੌਖਲਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਅਤੇ ਅਗਾਧ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਰੁਖੋਂ ਖਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਂ, ਪੈਰਾਂ ਵਲੋਂ ਜਾ ਸਿਰ ਵਲੋਂ। ਪਰ ਉਥੇ ਮੁਰਦਾ ਸੀ ਕਿਥੇ ? ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਕੱਪੜਾ ਹਟਾਇਆ ਗਿਆ ਹੇਠਾਂ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਨਜ਼ਰ ਪਿਆ।

ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਤਾਂ ਆਦਰਸ਼ਕ ਚਰਮ ਸੀਮਾ ਛੂਹ ਲਈ ਗਈ ਸੀ। ਸੁਆਲ ਅਤੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਹਦੋਂ ਵੱਧ ਸਖਤ ਸੀ, ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਭ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ, ਕਿ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ, ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬਹੁਤ ਘਟ ਅਰਸਾ (ਭਾਵ ਸਤ ਸਾਲ) ਹੀ ਰਹੇ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਸ਼ਰਧਾ ਭਗਤੀ, ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਪਿਆਰ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੀਝਾ ਲਿਆ। ਆਪ ਅਸਲ ਵਿਚ ਖਿਆਲਾਂ ਅਤੇ ਰਹਿਣੀ ਰਹਿਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਖਸਾਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਆਪਣੀ

ਗੁਰੂ-ਭਗਤੀ, ਸੇਵਾ, ਸਿਮਰਨ, ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ, ਨਿਮਰਤਾ ਆਦਿਕ ਗੁਣਾਂ ਕਾਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਣ ਗਏ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿਚ ਫਰਕ ਸਮਝਣਾ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

(ੲ) ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਮਿਲਣੀ

ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਯੋਗ ਅਰ ਕਾਬਲ ਜਾਨਸ਼ੀਨ ਜਾਂਚ ਕੇ ਸਾਹਿਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ੨ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੫੩੯ ਨੂੰ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦਾ ਨਾਮ ਦੇ ਕੇ ਮੁੱਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਥਾਵੇਂ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪ ਦਿਤੀ। "ਅੰਗਦ" ਲਫ਼ਜ਼ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਭੀ "ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ" ਸੀ ਤੇ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਗਦੀ ਤੇ ਬੈਠਣ ਉਪਰੰਤ ਜੋ ਵੀ ਬਾਣੀ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਰਚੀ, ਉਸ ਵਿਚ 'ਨਾਨਕ' ਨਾਮ ਦੀ ਛਾਪ ਹੀ ਵਰਤੀ ਹੈ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾਂ ਰੂਪ ਹੀ ਬਣ ਗਏ। ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਹ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਭੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਹੋਰ ਭਗਤ ਬਾਣੀ (ਫਰੀਦ ਜੀ, ਕਬੀਰ ਜੀ, ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਆਦਿਕ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ) ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪੰਜ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ੭ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੫੩੯ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ।

ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਵਿਚ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ

ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਵਿਚ ਗੁਰਗੱਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜਾਂ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤਕ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀ ਦਾਤ ਸੀ। ਇਹ ਪੂਜਾ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਤਖਤ ਜਾਂ ਸਿੰਘਾਸਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬਲਕਿ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਸੁਚੱਜੀ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਦੇਣ ਤੇ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਮਹਾਨ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੀ। ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਾਂ ਬਹੁਸੰਮਤੀ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਵੀ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਰਾਜ-ਬਲ ਆਦਿਕ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਇਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਵਾਰਿਸ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਲੋਂ ਪੂਰਨ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰਾ ਨਾਲ ਪਰਖ ਕੇ, ਪੂਰਨ ਭਰੋਸੇ-ਯੋਗ, ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਮਹਾਨ ਦਾਤ ਸੀ, ਜੋ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੇ ਸਿਰਫ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸੀ।

ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਇਕ ਬਹੁਤ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਧਰਮਾਤਮਾ ਪੁਰਸ਼ ਸਨ। ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕਾਫੀ ਤਬਕੇ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਂਝ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰਸਤਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮੱਤ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਤੋੜ ਕੇ, ਘਰ-ਬਾਰ ਤੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਧਰਮ ਛਡਕੇ ਸਾਧ ਮਲੰਗ ਬਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਗਈ, ਬਲਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਰਤ ਕਰਨ, ਵੰਡ ਛਕਣ ਅਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੀ ਸਾਂਵੀ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤੀ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਊਣ ਦੀ ਜਾਚ ਦਸੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਗੱਦੀ ਲਈ ਬਹੁਤੇ ਖਾਹਿਸ਼ਮੰਦ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕਈ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਵੀ ਸਨ

ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਵੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਉਤੇ ਬਿਠਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਵਿਰੋਧਤਾ ਸੁਭਾਵਕ ਸੀ। ਸਭ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਕੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਖਡੂਰ ਵਿਖੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਠੀਕ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਾਰਨ ਵੀ ਸਨ। ਚਿਨਾਬ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਪਰੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਲਿਆ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੇ ਸਿੱਖੀ ਕੇਂਦਰ ਨੇ ਰਾਵੀ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਠਲ੍ਹ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਵੀ ਤੇ ਬਿਆਸ ਦੇ ਵਿਚਲੇ ਇਲਾਕੇ ਮਾਝੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਰਾਏ ਦਿਤੀ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਖਡੂਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਹੁਤ ਢੁਕਵਾਂ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੇ ਗੁਣਾਂ, ਸੁਭਾਅ, ਆਸ਼ਿਆਂ, ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਆਦਿਕ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਅਨੁਕੂਲ ਸਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਵਰਗੀ ਪੂਰਨ ਹਸਤੀ ਨੇ ਆਪ ਪਰਖ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਯੋਗ ਵਾਰਸ ਥਾਪਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਤੇ ਇਹ ਚੋਣ ਸਿੱਖੀ ਲਈ ਕਿਤਨੀ ਢੁਕਵੀਂ ਤੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਾਬਤ ਹੋਈ, ਇਹ ਗਲ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸੰਨ ੧੫੩੯ ਤੋਂ ੧੫੫੨ ਤਕ ਦੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਕਾਲ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਟਪਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਗੱਦੀ ਮਿਲਣ ਉੱਤੇ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਤੇ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਰੋਸ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਜੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਵਰਗੀ ਪਵਿੱਤਰ, ਸਾਦਾ, ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਤੇ ਖਿਮਾ, ਭਗਤੀ, ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਆਦਿਕ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਮਹਾਨ ਪਰੋਪਕਾਰੀ ਹਸਤੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਰੋਸ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖ ਜਥੇਬੰਦੀ ਖੇਰੂੰ ਖੇਰੂੰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਸ: ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ "A History of the sikhs" ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਵਾਲੀ ਚੋਣ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਪੱਖੋਂ ਭੀ ਲਾਭਦਾਈ ਹੋਣਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :—

"An additional factor in preferring Lehna was the fact that he had a sizeable following of his own which he was gradually bringing into the sikh fold".

ਭਾਵ 'ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਜੋ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਉਹ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਲਿਆ ਰਹੇ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਲਈ ਚੋਣ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਦੇ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉੱਕੇ ਹੀ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਸਿੱਧਾ ਅਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੀ ਪਰਖ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਉੱਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਪੂਰੇ ਉਤਰੇ ਸਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਵਾਰਸ ਬਣਨ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਗ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਵਖਰੀ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦੇਵੀ-ਭਗਤ ਟੋਲੇ ਦੇ ਆਗੂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਿਛੋਕੜ ਨੇ ਦੇਵੀ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਅਸਾਰਤਾ

ਉਘਾੜਨ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਵਧਾਉਣ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਉਘਾੜਿਆ ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਹੀ ਸਾਂਝ ਹੈ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣ ਗਏ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਪਾਰਸ ਤੇ ਚੰਦਨ ਦੀ ਛੂਹ ਨਾਲ ਸਾਧਾਰਨ ਪੱਥਰ ਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਲਕੜੀ ਚੰਦਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਜਿਵੇਂ ਦੀਪਕ ਤੋਂ ਦੀਪਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇ ਸਰੀਰ ਅੱਡ ਅੱਡ ਸਨ ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਜੋਤਿ ਤੇ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਤਾਂ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਸੀ। ਯਥਾ :—

"ਪਾਰਸ ਹੋਇਆ ਪਾਰਸਹੁੰ, ਸਤਿਗੁਰ ਪਰਚੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕਹਿਣਾ ॥
ਚੰਦਨ ਹੋਇਆ ਚੰਦਨਹੁੰ, ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਹਿਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ॥
ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੀ ਜੋਤਿ ਵਿਚ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੁਖ ਦੁਰਮਤਿ ਦੁਖ ਦਹਿਣਾ ॥
ਅਚਰਜ ਨੂੰ ਅਚਰਜ ਮਿਲੈ, ਵਿਸਮਾਦੇ ਵਿਸਮਾਦ ਸਮਹਿਣਾ ॥
ਅਪਿਉ ਪੀਣ, ਨਿਝਰ ਝਰਨ, ਅਜਰ ਜਰਨ, ਅਸਹਨ ਸਹਿਣਾ ॥
ਸਚ ਸਮਾਣਾ ਸਚ ਵਿਚ, ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਸਾਧ ਸੰਗ ਵਹਿਣਾ ॥
ਬਾਬਾਣੇ ਘਰਿ ਚਾਨਣ ਲਹਿਣਾ ॥" (ਵਾਰ ੨੯—੬)

"ਥਾਪਿਆ ਲਹਿਣਾ ਜੀਂਵਦੇ, ਗੁਰਿਆਈ ਸਿਰ ਛਤ੍ਰ ਫਿਰਾਇਆ ॥
ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲਾਇ ਕੈ, ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਰੂਪ ਵਟਾਇਆ ॥
ਲਖ ਨ ਕੋਈ ਸਕਈ, ਆਚਰਜੇ ਆਚਰਜ ਕਰਾਇਆ ॥
ਕਾਇਆ ਪਲਟ ਸਰੂਪ ਬਣਾਇਆ ॥ (ਵਾਰ ੧ ਪੰ: ੪੫)

"ਸੋ ਟਿਕਾ ਸੋ ਛਤ੍ਰ ਸਿਰ ਸੋਈ ਸਚਾ ਤਖਤ ਟਿਕਾਈ ॥
ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਹੰਦੀ ਮੋਹਰ ਹਥ, ਗੁਰ ਅੰਗਦ ਦੀ ਦੋਹੀ ਫਿਰਾਈ ॥
ਦਿਤਾ ਛਡ ਕਰਤਾਰਪੁਰ, ਬੈਠ ਖਡੂਰੇ ਜੋਤਿ ਜਗਾਈ ॥
ਜੰਮੇ ਪੂਰਬ ਬੀਜਿਆ, ਵਿਚ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੂੜੀ ਚਤੁਰਾਈ ॥
"ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਗੁਰ ਅੰਗ ਤੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਿਰਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਫਲਿਆ ॥
ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਜਗਾਈਅਨੁ, ਦੀਵੇ ਤੇ ਜਿਉਂ ਦੀਵਾ ਬਲਿਆ ॥
ਹੀਰੈ ਹੀਰਾ ਬੇਧਿਆ, ਛਲ ਕਰ ਅਛਲੀ ਅਛਲ ਛਲਿਆ ॥
ਕੋਈ ਬੁਝ ਨ ਹੰਘਈ, ਪਾਣੀ ਅੰਦਰ ਪਾਣੀ ਰਲਿਆ ॥"

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤੇ ਗੁਣਾਂ ਬਾਰੇ ਭੱਟ ਕਲਸਹਾਰ (ਜਿਸਦੇ ਦੂਜੇ ਨਾਮ ਕਲ ਤੇ ਟਲ ਵੀ ਹਨ) ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੁਚੱਜੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਹੈ :—

"ਅਮਿਅ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸੁਭ ਕਰੈ, ਹਰੈ ਅਘ ਪਾਪ ਸਕਲ ਮਲ ॥
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਅਰੁ ਲੋਭ ਮੋਹ, ਵਸਿ ਕਰੈ ਸਭੈ ਬਲ ॥
ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਮਨਿ ਵਸੈ, ਦੁਖ ਸੰਸਾਰਹ ਖੋਵੈ ॥
ਗੁਰੁ ਨਵਨਿਧਿ ਦਰੀਆਉ, ਜਨਮ ਹਮ ਕਾਲਖ ਧੋਵੈ ॥
ਸੁ ਕਹੁ ਟਲ ਗੁਰੁ ਸੇਵੀਐ, ਅਹਿਨਿਸਿ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ ॥
ਦਰਸਨਿ ਪਰਸਿਐ ਗੁਰੂ ਕੈ, ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਖੁ ਜਾਇ ॥

ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਭੀ ਆਪਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਸਦੇ ਸਭ ਪਾਪ ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਮੈਲਾਂ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਮ, ਕਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਸਭ ਉਸਦੇ ਵਸ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸਦੀਵੀ ਸੁਖ ਵਸਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਸਾਡੇ ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਕਾਲਖ ਧੋ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਲਸਹਾਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਐਸੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਆਤਮਕ ਅਡੋਲਤਾ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨੀ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਦੁਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰਾਏ ਬਲਵੰਡ ਅਤੇ ਸੱਤੇ ਡੂਮ ਦੀ ਵਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤੇ ਜੀਵਨ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਕੁ ਤੱਥ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :—

(੧) ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਦਾ ਰੱਬੀ ਨਾਮ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

(੨) ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਯਾਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਆਪ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਜੋਤਿ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤੀ ਸੀ। ਦਰਅਸਲ ਕੇਵਲ ਸਰੀਰ ਹੀ ਬਦਲਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਦਾ ਉਹੋ ਕੁਝ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਚਾਹਿਆ ਅਤੇ ਫੁਰਮਾਇਆ। ਆਪ ਗੁਰਮਤ ਪਰਚਾਰ ਦੀ ਕਰੜੀ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲਦੇ ਸਨ।

(੩) ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਕਟੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

(੪) ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹਰ ਬਚਨ ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਿਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮੰਨੇ। ਨਿਮਰਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਆਪ ਨੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਦੀ ਕਾਰ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਮਰਦਾਂ ਵਾਲੀ ਕਰੜੀ ਘਾਲ ਘਾਲਕੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਕਬੂਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕਰੜੀ ਪਰੀਖਿਆ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਠੁਣਕਾ ਕੇ ਲਈ ਸੀ ਤੇ ਪੂਰੇ ਉਤਰਨ ਤੇ ਹੀ ਆਪਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬਖਸ਼ੀ ਸੀ। ਇਸਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਭੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਪਰਖ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਹੀ ਪੂਰੇ ਉਤਰ ਸਕੇ ਸਨ।

(੫) ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਮਹਿਲ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਨੇਕ ਤੇ ਉੱਚੀ ਆਤਮਾ ਸਨ। ਆਪ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਆਪ ਬਹੁਤ ਸੁਚੱਜਾ ਪਰਬੰਧ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਰਾਏ ਬਲਵੰਡ ਤੇ ਸੱਤੇ ਡੂਮ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਉਚਾਰੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਖੁਲ੍ਹੇ ਅਨੁਵਾਦ ਸਮੇਤ ਹੇਠਾਂ ਅੰਕਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਜੋਤਿ ਤੇ ਜੁਗਤ ਦੀ ਸਭ

ਜਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਏਕਤਾ ਹੋਣ ਦੀ ਗਲ ਭੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਸਕੇ। ਯਾਦ ਰਹੇ, ਇਹ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਵਿਚ ਪੰਨਾ 966 ਤੋਂ 968 ਤਕ ਦਰਜ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਨਾਉ ਕਰਤਾ ਕਾਦਰੁ ਕਰੇ, ਕਿਉ ਬੋਲੁ ਹੋਵੈ ਜੋਖੀਵਦੈ ॥
ਦੇ ਗੁਨਾ ਸਤਿ ਭੈਣ ਭਰਾਵ ਹੈ, ਪਾਰੰਗਤਿ ਦਾਨੁ ਪੜੀਵਦੈ ॥
ਨਾਨਕਿ ਰਾਜੁ ਚਲਾਇਆ, ਸਚੁ ਕੋਟੁ ਸਤਾਣੀ ਨੀਵ ਦੈ ॥
ਲਹਣੇ ਧਰਿਓਨੁ ਛਤੁ ਸਿਰਿ, ਕਰਿ ਸਿਫਤੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਵਦੈ ॥
ਮਤਿ ਗੁਰ ਆਤਮ ਦੇਵ ਦੀ, ਖੜਗਿ ਜੋਰਿ ਪਰਾਕੁਇ ਜੀਅਦੈ ॥
ਗੁਰਿ ਚੇਲੇ ਰਹਰਾਸਿ ਕੀਈ, ਨਾਨਕਿ ਸਲਾਮਤਿ ਥੀਵਦੈ ॥
ਸਹਿ ਟਿਕਾ ਦਿਤੋਸੁ ਜੀਵਦੈ ॥੧॥

(ਭਾਵ) ਬਲਵੰਡ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮਣਾ ਕਾਦਰ ਕਰਤਾ ਆਪ ਉੱਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਜੋਖਣ ਵਾਸਤੇ ਬਚਨ ਕਿਉਂ ਕਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਤਿ ਆਦਿਕ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਹਨ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਸਕਣ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਹਾਸਲ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਸੱਚ ਰੂਪੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੀਂਹ ਰੱਖ ਕੇ ਧਰਮ ਦਾ ਰਾਜ ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਂਦੇ ਲਹਣਾ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਛੱਤਰ ਧਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਮਤਿ ਰੂਪੀ ਖੜਗ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਬਲ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਇਹ ਛੱਤਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੀ ਸਲਾਮਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਲਹਣਾ ਜੀ ਅੱਗੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹਯਾਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਟਿੱਕਾ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ :

"ਲਹਣੇ ਦੀ ਫੇਰਾਈਐ, ਨਾਨਕਾ ਦੋਹੀ ਖਟੀਐ ॥
ਜੋਤਿ ਓਹਾ, ਜੁਗਤਿ ਸਾਇ, ਸਹਿ ਕਾਇਆ ਫੇਰਿ ਪਲਟੀਐ ॥
ਝੁਲੈ ਸੁ ਛਤੁ ਨਿਰੰਜਨੀ, ਮਲਿ ਤਖਤੁ ਬੈਠਾ ਗੁਰ ਹਟੀਐ ॥
ਕਰਹਿ ਜਿ ਗੁਰ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਸਿਲ ਜੋਗੁ ਅਲੂਣੀ ਚਟੀਐ ॥
ਲੰਗਰੁ ਚਲੈ ਗੁਰ ਸਬਦਿ, ਹਰਿ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵੀ ਖਟੀਐ ॥
ਖਰਚੇ ਦਿਤਿ ਖਸੰਮ ਦੀ, ਆਪ ਖਹਦੀ ਖੈਰਿ ਦਬਟੀਐ ॥
ਹੋਵੈ ਸਿਫਤਿ ਖਸੰਮ ਦੀ, ਨੂਰੁ ਅਰਸਹੁ ਕੁਰਸਹੁ ਝਟੀਐ ॥
ਤੁਧੁ ਡਿਠੇ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸਾਹ, ਮਲੁ ਜਨਮ ਜਨਮ ਦੀ ਕਟੀਐ ॥
ਸਚੁ ਜਿ ਗੁਰਿ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਕਿਉ ਏਦੂ ਬੋਲਹੁ ਹਟੀਐ ॥
ਪੁਤ੍ਰੀ ਕਉਲੁ ਨ ਪਾਲਿਓ, ਕਰਿ ਪੀਰਹੁ ਕੰਨ੍ ਮੁਰਟੀਐ ॥
ਦਿਲਿ ਖੋਟੈ ਆਕੀ ਫਿਰਨ੍ਹਿ, ਬੰਨ੍ਹਿ ਭਾਰੁ ਉਚਾਇਨ੍ ਛਟੀਐ ॥
ਜਿਨਿ ਆਖੀ, ਸੋਈ ਕਰੇ, ਜਿਨਿ ਕੀਤੀ ਤਿਨੈ ਥਟੀਐ ॥
ਕਉਣੁ ਹਾਰੇ, ਕਿਨਿ ਉਵਟੀਐ ॥੨॥

(ਭਾਵ) ਭਾਈ ਲਹਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲਣ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਦੋਹੀ

ਵਾਂਗ ਲਹਣਾ ਜੀ ਦੀ ਦੋਹੀ ਫਿਰ ਗਈ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਫੈਲ ਗਈ। ਲਹਣਾ ਜੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵਾਲੀ ਹੀ ਤਾਂ ਜੋਤਿ ਸੀ, ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤੀ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵਾਲੀ ਹੀ ਸੀ। ਮਾਲਕ ਗੁਰੂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਕਾਇਆਂ ਹੀ ਪਲਟੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਲਹਣਾ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਸੁਹਣਾ ਨਿਰੰਜਨੀ ਛਤਰ ਝੂਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਭਾਈ ਲਹਣਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਹੱਟ ਦਾ ਜਾਣ ਤਖ਼ਤ ਮਲ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਈ ਲਹਣਾ ਜੀ ਉਹੋ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੇ ਫੁਰਮਾਏ ਹਨ ਅਤੇ ਮਾਨੋ ਇਸ ਗੁਰਮਤ ਜੋਗ ਦੀ ਅਲੂਣੀ ਸਿਲ ਚੱਟਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਨਾਮ ਦਾ ਲੰਗਰ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਈ ਲਹਣਾ ਜੀ ਦੀ ਨਾਮ ਦੀ ਖੱਟੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਲਹਣਾ ਜੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਖਰਚ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪ ਖੁਦ ਇਹ ਦਾਤ ਵਰਤ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਦਬਾ ਦਬ ਦਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਖਸਮ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਅਰਸ਼ਾਂ ਕੁਰਸਾਂ ਤੋਂ ਰੱਬੀ ਨਾਮ ਦਾ ਨੂਰ ਝੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ! ਤੈਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਜਨਮ ਜਨਮ ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਕੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ! ਆਪ ਨੇ ਉਹ ਗਲ ਸੱਚ ਮੰਨੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਫੁਰਮਾਈ। ਇਸ ਬੋਲ ਤੋਂ ਆਪ ਹਟ ਵੀ ਕਿਉਂ? ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪੁਤਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਬਚਨ ਨਹੀਂ ਪਾਲੇ ਤੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਪੀਰ ਵਲ ਪਿਠ (ਮੋੜੇ) ਦੇ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਮੋੜਦੇ ਰਹੇ। ਜੋ ਲੋਕ ਖੋਟੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਵਲੋਂ ਆਕੀ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਾਇਕ ਧੰਧਿਆਂ ਦੀ ਛੱਟ ਦਾ ਭਾਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਚੁੱਕੀ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ, ਉਹੋ ਹੀ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਤੁਰਨ ਦੀ ਕਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦੀ ਖੇਡ ਰਚੀ ਹੈ, ਇਹ ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਸ਼ੋਭਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਦੇਖਣਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੁਕਮ ਦੀ ਖੇਡ ਤੋਂ ਬਾਗੀ ਹੋ ਕੇ ਕੌਣ ਹਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਖੇਡ ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ ਕੌਣ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਜਿੱਤ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

"ਜਿਨਿ ਕੀਤੀ ਸੋ ਮੰਨਣਾ, ਕੋ ਸਾਲੁ, ਜਿਵਾਹੇ ਸਾਲੀ॥
ਧਰਮ ਰਾਇ ਹੈ ਦੇਵਤਾ, ਲੈ ਗਲਾ ਕਰੇ ਦਲਾਲੀ॥
ਸਤਿਗੁਰੁ ਆਖੈ ਸਚਾ ਕਰੇ, ਸਾ ਬਾਤ ਹੋਵੈ ਦਰਹਾਲੀ॥
ਗੁਰ ਅੰਗਦ ਦੀ ਦੋਹੀ ਫਿਰੀ, ਸਚੁ ਕਰਤੈ ਬੰਧਿ ਬਹਾਲੀ॥
ਨਾਨਕੁ ਕਾਇਆ ਪਲਟੁ ਕਰਿ, ਮਲਿ ਤਖਤੁ ਬੈਠਾ ਸੈ ਡਾਲੀ॥
ਦਰੁ ਸੇਵੇ ਉਮਤਿ ਖੜੀ, ਮਸਕਲੈ ਹੋਇ ਜੰਗਾਲੀ॥
ਦਰਿ ਦਰਵੇਸੁ, ਖਸੰਮ ਦੈ, ਨਾਇ ਸਚੈ ਬਾਣੀ ਲਾਲੀ॥
ਬਲਵੰਡ, ਖੀਵੀ ਨੇਕ ਜਨ, ਜਿਸੁ ਬਹੁਤੀ ਛਾਉ ਪਤ੍ਰਾਲੀ॥
ਲੰਗਰਿ ਦਉਲਤਿ ਵੰਡੀਐ, ਰਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਖੀਰਿ ਘਿਆਲੀ॥
ਗੁਰਸਿਖਾ ਕੇ ਮੁਖ ਉਜਲੇ, ਮਨਮੁਖ ਥੀਏ ਪਰਾਲੀ॥
ਪਏ ਕਬੂਲੁ ਖਸੰਮ ਨਾਲਿ, ਜਾਂ ਘਾਲ ਮਰਦੀ ਘਾਲੀ॥
ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਸਹੁ ਸੋਇ, ਜਿਨਿ ਗੋਇ ਉਠਾਲੀ॥੩॥

ਭਾਵ, ਜਿਸ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਦੀ ਕਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਹੋ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਆਦਰ ਯੋਗ ਬਣਿਆ। ਸਰੇਸ਼ਟ ਕੌਣ ਹੈ? ਉੱਚੇ ਟਿੱਬੇ ਤੇ ਉਗਣ ਵਾਲੀ ਕੰਡਿਆਲੀ ਜਿਵਾਂਹ ਜਾਂ ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਉਗਣ ਵਾਲੀ ਮੁੰਜੀ? ਭਾਵ ਮੁੰਜੀ ਜੋ ਨੀਵੇਂ-ਪਨ

ਕਰਕੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ। ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਧਰਮ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਵਿਰੋਲਾਪਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੋ ਗਲ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹੋ ਗਲ ਤੁਰੰਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਧੂੰਮ ਪੈ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਟੌਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਆਪ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਟਿਕਾ ਦਿਤੀ ਹੈ।

ਸੈਂਕੜੇ ਸਿੱਖਾਂ-ਰੂਪੀ ਟਹਿਣੀਆਂ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਕਾਇਆਂ ਪਲਟ ਕੇ, ਤਖਤ ਮਲ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇ ਦਰ ਦੀ ਉਸਦੀ ਉਮਤ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੇਵਾ ਰੂਪੀ ਮਸ਼ਕਲੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜੰਗਾਲੀ ਹੋਈ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਦਾ ਦਰਵੇਸ਼ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਕਾਰਨ ਉਸਦੇ ਮੁੱਖ ਤੇ ਲਾਲੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਬਲਵੰਡ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਇਕ ਨੇਕ ਔਰਤ ਹਨ, ਜਿਸਦੀ ਸਿੱਖ ਸੇਵਕਾਂ ਲਈ ਛਾਂ ਬਹੁਤ ਸੰਘਣੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗ-ਰੂਪੀ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੌਲਤ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤਿਵੇਂ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਵਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਰਸ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਘਿਉ ਵਾਲੀ ਖੀਰ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤਾਂ ਖਿੜੇ ਹੋਏ ਉਜਲੇ ਹਨ ਪਰ ਮਨਮੁਖ ਈਰਖਾ ਕਾਰਨ ਪੀਲੇ ਹੋਏ ਪਏ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਤਾਂ ਹੀ ਕਬੂਲ ਹੋਏ, ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਰਦਾਂ ਵਾਲੀ ਕਰੜੀ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲੀ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਦਾ ਹੀ ਪਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਭਾਰ ਚੱਕ ਲਿਆ ਹੈ।

"ਹੋਰਿਂਓ ਗੰਗ ਵਹਾਈਐ, ਦੁਨਿਆਈ ਆਖੈ ਕਿ ਕਿਓਨੁ ॥
ਨਾਨਕ ਈਸਰਿ ਜਗਨਾਥਿ, ਉਚਹਦੀ ਵੈਣੁ ਵਿਰਿਕਿਓਨੁ ॥
ਮਾਧਾਣਾ ਪਰਬਤੁ ਕਰਿ ਨੇਤ੍ਰਿ ਬਾਸਕੁ, ਸਬਦਿ ਰਿੜਕਿਓਨੁ ॥
ਚਉਦਹ ਰਤਨ ਨਿਕਾਲਿਅਨੁ, ਕਰਿ ਆਵਾਗਉਣੁ ਚਿਲਕਿਓਨੁ ॥
ਕੁਦਰਤਿ ਅਹਿ ਵੇਖਾਲੀਅਨੁ, ਜਿਣਿ ਐਵਡ ਪਿਡ ਠਿਣਕਿਓਨੁ ॥
ਲਹਣੇ ਧਰਿਓਨੁ ਛਤ੍ਰੁ ਸਿਰਿ, ਅਸਮਾਨਿ ਕਿਆੜਾ ਛਿਕਿਓਨੁ ॥
ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੀ ਜੋਤਿ ਮਾਹਿ, ਆਪੁ ਆਪੈ ਸੇਤੀ ਮਿਕਿਓਨੁ ॥
ਸਿਖਾਂ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਘੋਖਿ ਕੈ, ਸਭ ਉਮਤਿ ਵੇਖਹੁ ਜਿ ਕਿਓਨਿ ॥
ਜਾਂ ਸੁਧੋਸੁ, ਤਾਂ ਲਹਣਾ ਟਿਕਿਓਨੁ ॥੪॥

(ਭਾਵ) ਡੂਮ ਸੱਤਾ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ ਹੀ ਗੰਗਾ ਚਲਾ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਇਹ ਕੀ ਕਮਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਗਤ-ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਹੱਦੋਂ ਉੱਚਾ ਬਚਨ ਬੋਲਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਉੱਚੀ ਸੁਰਤੀ ਰੂਪੀ ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਮਧਾਣਾ ਬਣਾਇਆ, ਮਨ ਰੂਪੀ ਬਾਸਕ (ਨਾਗ) ਨੂੰ ਨੇਤਰੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਰਿੜਕਿਆ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹੁਤਾ ਰੂਪੀ ਚੌਦਾਂ ਰਤਨ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਸਾਗਰ ਵਿਚੋਂ ਕਢ ਲਏ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਜਗਤ ਨੂੰ ਚਮਕਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿਤਾ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਐਸੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿਖਾਈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠਣਕਾ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ

ਉੱਤੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦਾ ਛਤਰ ਧਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਭਾ ਅਸਮਾਨ ਤਕ ਖਿੱਚ ਦਿਤੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਜੋਤਿ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤਿ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲ ਗਈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਭਾਵ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਸੱਤਾ ਜੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਹੇ ਸੰਗਤ ! ਤੁਸੀਂ ਵੇਖੋ ਜੋ ਕੁਝ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਦ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨਸ਼ੀਨੀ ਲਈ ਸੋਧ-ਸੁਧਾਈ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਹੀ ਟਿਕ ਸਕੇ।

"ਫੇਰਿ ਵਸਾਇਆ ਫੇਰੁਆਣਿ ਸਤਿਗੁਰਿ ਖਾਡੂਰੁ ॥
ਜਪੁ ਤਪੁ ਸੰਜਮੁ ਨਾਲਿ ਤੁਧੁ, ਹੋਰੁ ਮੁਚੁ ਗਰੂਰੁ ॥
ਲਬੁ ਵਿਣਾਹੇ ਮਾਣਸਾ, ਜਿਉ ਪਾਣੀ ਬੂਰੁ ॥
ਵਰ੍ਹਿਐ ਦਰਗਹ ਗੁਰੂ ਕੀ ਕੁਦਰਤੀ ਨੂਰੁ।
ਜਿਤੁ ਸੁ ਹਾਥ ਨ ਲਭਈ, ਤੂੰ ਓਹੁ ਠਰੂਰੁ ॥
ਨਉਨਿਧਿ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ਹੈ, ਤੁਧੁ ਵਿਚਿ ਭਰਪੂਰੁ ॥
ਨਿੰਦਾਂ ਤੇਰੀ ਜੋ ਕਰੇ, ਸੋ ਵੰਞੈ ਚੂਰੁ ॥
ਨੇੜੈ ਦਿਸੈ ਮਾਤ ਲੋਕ, ਤੁਧੁ ਸੁਝੈ ਦੂਰੁ ॥
ਫੇਰਿ ਵਸਾਇਆ ਫੇਰੁ ਆਣਿ, ਸਤਿਗੁਰਿ ਖਾਡੂਰੁ ॥੫॥

(ਭਾਵ) ਡੂਮ ਸਤਾ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲਣ ਪੁਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਛਡ ਕੇ ਫੇਰੂ-ਸੁਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਖਡੂਰ ਨਗਰ ਨੂੰ ਆ ਵਸਾਇਆ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਨਿਵਾਸ ਨਾਲ ਭਾਗ ਲਾਏ। ਹੇ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ! ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਤਾਂ ਜਪ ਤਪ ਅਰ ਸੰਜਮ ਦੇ ਗੁਣ ਰਹੇ ਤੇ ਹੋਰ ਨਿੰਦਕਾਂ ਨੇ ਭਾਰੇ ਅਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਅਪਣਾਇਆ।

ਲਬ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਵੇਂ ਹੀ ਵਿਨਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਬੂਰ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਮ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਨੂਰ ਵਰ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ! ਤੂੰ ਓਹ ਸੀਤਲ ਸਾਗਰ ਹੈਂ, ਜਿਸ ਦੀ ਸੀਤਲਤਾ ਦੀ ਹਾਥ (ਡੂੰਘੀ ਥਾਹ) ਨਹੀਂ ਲਭਦੀ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਿਧਾਨ ਰੂਪੀ ਨਉਂ-ਨਿਧੀਆਂ ਤੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਭਰਪੂਰ ਹਨ। ਤੇਰੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਪ ਹੀ ਚੂਰ ਚੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨੇੜੇ ਦਾ ਇਕ ਪਦਾਰਥਕ ਸੰਸਾਰ, ਮਾਤ ਲੋਕ ਹੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਜਗਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਦਾ ਗਿਆਨ ਭੀ ਸੁਝ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੇਰੂ-ਸੁਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਆ ਕੇ ਖਡੂਰ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲਗਾ ਦਿਤਾ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵਲੋਂ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੋਤਿ ਤੇ ਜੁਗਤ ਦੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇ ਸਰੀਰ ਪਲਟਣ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕਾਫੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਚਾਰਲਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਾ ਮੰਬਾ ਸੌਂਪ ਦੇਣ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਪੱਕਤਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਧਰਮ ਇਕ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਅਸਲੀਅਤ ਸੀ। ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਗੇ ਸੌਂਪਣ ਨੂੰ ਆਰਚਰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਠੋਸ ਕੰਮ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੋਕਲ ਚੰਦ

ਨਾਰੰਗ ਨੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਇਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਗੇ ਸੌਂਪੇ ਜਾਣ ਨੂੰ ਇਕ ਬੂਟੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਡ ਅੱਡ ਬੰਦੇ ਬੀਜਦੇ; ਸਿੰਜਦੇ, ਪਾਲਦੇ, ਰਾਖੀ ਕਰਦੇ ਤੇ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੰਦੂ ਭੂਸ਼ਨ ਬੈਨਰਜੀ ਵੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਬੜੀ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਤੇ ਅਰਥ-ਭਰਪੂਰ ਘਟਨਾ ਦਸਦੇ ਹਨ।

(੪) ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਹਾਲਾਤ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਜੀਵਨ-ਗਾਥਾ ਦੇ ਵਾਪਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੰਨ ੧੫੦੪ ਤੋਂ ੧੫੫੨ ਤਕ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵਰਤ ਰਹੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਕੁਝ ਚਰਚਾ ਕਰ ਦੇਣਾ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਅਵੱਸ਼ ਮਦਦ ਦੇਵੇਗਾ।

ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ, ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਉਤੇ ਸਿਕੰਦਰ ਲੋਧੀ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਸੰਨ ੧੪੮੯ ਤੋਂ ਸੰਨ ੧੫੧੭ ਤੁਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਦਲੇਰ ਤੇ ਇਨਸਾਫ-ਪਸੰਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਇਨਸਾਫ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕੇਵਲ ਇਕ ਤਬਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਹੀ ਸੀ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਉਤੇ ਧੱਕਾ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦਾ।

ਸੁਲਤਾਨ ਸਿਕੰਦਰ ਲੋਧੀ ਦੀ ਮੌਤ ਉਹਰੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਇਬਰਾਹੀਮ ਲੋਧੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖਤ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਇਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਾਰੇ ਬਾਬਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਕੁਚੱਜਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ ਤੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰਤੀਬ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਉਂਤ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦਰਅਸਲ ਲੋਧੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਇਹ ਨਾਲਾਇਕ ਵਾਰਸ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੌਰਾਨ ਸਭ ਪਾਸੇ ਬਗਾਵਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਕਹਿਣ ਲਈ ਤਾਂ ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਭੇਰੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬਿਹਾਰ ਤਕ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਜਾਂ ਦਬਦਬਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਚਿਤੌੜ, ਵਿਜੈ ਨਗਰ, ਬੰਗਾਲ, ਮਾਲਵਾ, ਗੁਜਰਾਤ, ਕਾਠੀਆਵਾੜ ਆਦਿਕ ਹੁਣ ਕਹਿਣ ਮਾਤਰ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਸਨ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਕਈ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਲਾਹੌਰ, ਮੁਲਤਾਨ, ਸਰਹਿੰਦ, ਦੀਪਾਲਪੁਰ ਤੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ। ਛੋਟੇ ਸੂਬੇ ਜਾਂ ਪਰਗਣੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਿਧੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਦੋ ਤਿੰਨ ਛੋਟੇ ਸੂਬੇ ਇਕੋ ਹਾਕਮ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਦਿਤੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਉਚੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲਾ ਸੂਬਾ ਸਮਝ ਕੇ ਸਿਕੰਦਰ ਲੋਧੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਬੰਧੀ ਤਾਤਾਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਭ ਸੂਬਿਆਂ ਤੇ ਪਰਗਣਿਆਂ ਲਈ ਨਿਗਰਾਨ ਥਾਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤਾਤਾਰ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਇਸ ਪਦਵੀ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਬਣਿਆ। ਸਿਕੰਦਰ ਦੀ ਮੌਤ ਤਕ ਤਾਂ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਦਿਲੀ ਹਕੂਮਤਦਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ

ਰਿਹਾ ਪਰ ਸੰਨ ੧੫੧੭ ਵਿਚ ਸਿਕੰਦਰ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਪੁਤਰਾਂ ਗਾਜ਼ੀ ਖਾਂ, ਹਾਜੀ ਖਾਂ ਤੇ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਂ ਸਮੇਤ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਦਿਲੀ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਗਿਆ। ਉਧਰ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦਾ ਚਾਚਾ ਆਲਮ ਖਾਂ ਉਰਫ਼ ਅਲਾਉਦੀਨ ਲੋਦੀ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਤੱਖਤ ਇਬਰਾਹੀਮ ਤੋਂ ਖੋਹਣ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੁਦਰਤੀ ਗਲ ਸੀ ਕਿ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਤੇ ਆਲਮ ਖਾਂ ਵਿਚ ਇਬਰਾਹੀਮ ਲੋਦੀ ਵਿਰੁਧ ਗਠਜੋੜ ਹੁੰਦਾ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਆਪੋ ਧਾਪੀ ਸੀ। ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਬਹੁਤ ਚਾਲਬਾਜ਼ ਹਾਕਮ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਹੁਕਮਰਾਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਠਾਣ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਪਾਸੇ ਫੁੱਟ ਹੀ ਫੁਟ ਸੀ।

ਸੰਨ ੧੫੦੪ ਵਿਚ ਬਾਬਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਰਹਦ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਬੋਲਿਆ ਤੇ ਕੋਹਾਟ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਫਿਰ ੧੫੧੯ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਭੇਰੇ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਸਿਆਲਕੋਟ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਬਾਬਰ ਦੇ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਿਆਂ ਮੁਤਾਬਕ ਉਸਨੇ ੧੫੧੯ ਤੋਂ ੧੫੨੫ ਤਕ ਪੰਜਾਬ ਉਤੇ ਪੰਜ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ। ਚਾਲਬਾਜ਼ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁਤਰ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਬਾਬਰ ਕੋਲ ਮਦਦ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦੇਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਇਸ ਫੁੱਟ ਤੋਂ ਬਾਬਰ ਨੇ ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਸੰਨ ੧੫੨੪ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫਿਰ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਲਈ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਬਿਹਾਰ ਖਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਵੀ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਵਿਰੁਧ ਪੁਜ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਬਾਬਰ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਤਕੜੀ ਭਾਂਜ ਦਿਤੀ। ਉਸਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਲੁਟ ਮਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਲਾਹੌਰ, ਦੀਪਾਲਪੁਰ ਤੇ ਜਲੰਧਰ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਬਾਹ ਕੀਤਾ।

ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਦਿਲੋਂ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਜ਼ਬਾਨ ਤੋਂ ਫਿਰ ਜਾਣਾ ਉਸ ਲਈ ਕੋਈ ਵਡੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦ ਉਸਦੀ ਆਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਥਾਂ ਬਾਬਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਿਰਫ ਦੁਆਬਾ ਜਲੰਧਰ ਤੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬਾਬਰ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਜ਼ਸ਼ਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ। ਬਾਬਰ ਤੋਂ ਖ਼ਿਸ ਨੇ ਬਗਾਵਤ ਜਿਹੀ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਬਾਬਰ ਨੇ ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਉਸਦੇ ਪੁਤਰ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਤੇ ਜਲੰਧਰ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਨਵਾਬੀ ਦੇ ਦਿਤੀ ਤੇ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਤੇ ਉਸਦਾ ਦੂਜਾ ਪੁਤਰ ਗਾਜ਼ੀ ਖਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਲ ਭਜ ਗਏ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਪਰਗਣਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਮੁਗਲਾਂ ਤੇ ਵਫਾਦਾਰ ਪਠਾਣ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿਤਾ।

ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਾਬਲ ਜਾਣਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਉਸਦੇ ਥਾਪੇ ਆਲਮ ਖਾਂ ਤੋਂ ਦੀਪਾਲਪੁਰ ਖੋਹ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਲੋਦੀ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਦਬਦਬਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਆਈਆਂ ਸਨ, ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹਾਰ ਦਿਤੀ। ਆਲਮ ਖਾਂ ਬਾਬਰ ਕੋਲ ਕਾਬਲ ਦੌੜ ਗਿਆ। ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਅਹਿਮ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਬਾਬਰ, ਆਲਮ ਖਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਤਖਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਦੇਵੇਗਾ ਤੇ ਇਸ ਬਦਲੇ ਪੰਜਾਬ ਬਾਬਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਬਾਬਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਆਪਣੇ ਸਭ ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਲਮ ਖਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਆਲਮ ਇਸ ਸਮੇ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਇਬਰਾਹੀਮ ਵਿਰੁਧ ਮਦਦ ਲੈਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਬਰਾਹੀਮ

ਲੋਦੀ ਤੇ ਆਲਮ ਖਾਂ ਲੋਦੀ ਵਿਚ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਲਮ ਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸਮਤ ਨੇ ਸਾਥ ਨਾ ਦਿਤਾ। ਬਾਬਰ ਦੇ ਮੁਗਲ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਵੀ ਚੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਨੇ ਮੌਕੇ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਬਚੇ ਖੁਚੇ ਮੁਗਲ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਭਜਾ ਦਿਤਾ।

ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਇਸ ਪਸਪਾਈ ਨੇ ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਕਾਬਲ ਕੰਧਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪੱਕਾ ਕਰਕੇ ਨਵੰਬਰ ੧੫੨੫ ਵਿਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਪੰਜਵਾਂ ਤੇ ਆਖਰੀ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਭੱਜ ਨਿਕਲਿਆ ਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਮਲੌਤ ਵਿਚ ਜਾ ਟਿਕਿਆ। ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ਬਾਬਰ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਜਾਨ-ਤੋੜਵੀਂ ਟੱਕਰ ਲਈ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਤ ਬਾਬਰ ਪਾਸੋਂ ਹਾਰ ਖਾਕੇ ਈਨ ਮੰਨਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਬਾਬਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਭੇਰੇ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਜਾਗੀਰ ਉਸਦੇ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਨਾਮ ਲਗਾ ਦਿਤੀ, ਪਰ ਉਹ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ।

ਬਾਬਰ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਵਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਧਰੋਂ ਇਬਰਾਹੀਮ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਨੀਪਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਲਥਾ। ਦੋਹਾਂ ਫੌਜਾਂ ਵਿਚ ਸੰਨ ੧੫੨੬ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਫੈਸਲਾਕੁਨ ਜੰਗ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਬਰ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਾਰਨ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਸਦਾ ਲਈ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੇ ਇਕ ਫੈਸਲਾਕੁਨ ਮੋੜ ਲੈ ਲਿਆ।

ਇਹਨਾਂ ਨਿੱਤ ਦੇ ਲੜਾਈ-ਝਗੜਿਆਂ ਕਾਰਨ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬਦਅਮਨੀ ਹੀ ਫੈਲੀ ਰਹੀ। ਗਖੜਾਂ, ਗੁਜਰਾਂ ਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਖਰੂਦੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਫ਼ਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਹੀ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਰਖੀ ਸੀ।

ਬਾਬਰ ੨੬ ਦਸੰਬਰ ੧੫੩੦ ਨੂੰ ਆਗਰੇ ਵਿਖੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਿਆ ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹਮਾਯੂੰ ਤੱਖਤ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਹਮਾਯੂੰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਕਾਮਰਾਨ, ਹਿੰਦਾਲ ਤੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਅਸਕਰੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ, ਸੰਭਲ ਤੇ ਮੇਵਾਤ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਆਪਸੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਨਾਲ ਵੰਡ ਦਿਤੇ।

ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ :—ਲੋਦੀ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਸੁਲਤਾਨ ਬਹਿਲੋਲ ਲੋਦੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਸੁਲੇਮਾਨ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਰੋਹ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪਠਾਣ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰਖੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਇਬਰਾਹੀਮ ਖਾਂ ਸੂਰੀ (ਸੂਰ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ) ਭੀ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਉਸਦਾ ਪੁਤਰ ਹਸਨ ਖਾਂ ਹੋਇਆ ਜਿਸਨੂੰ ਸਸਰਾਮ ਤੇ ਹਾਜੀਪੁਰ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਹਸਨ ਖਾਂ ਦੇ ਅੱਠ ਪੁਤਰ ਹੋਏ। ਵੱਡੇ ਦਾ ਨਾਮ ਫਰੀਦ ਸੀ ਜੋ ਸੰਨ ੧੪੮੫ ਵਿਚ ਸਸਰਾਮ ਵਿਚ ਜੰਮਿਆ ਸੀ। ਇਹੋ ਫਰੀਦ ਹੀ ਮਗਰੋਂ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ।

ਜੰਗ ਵਿਚ ਇਬਰਾਹੀਮ ਲੋਦੀ ਦੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਫਰੀਦ (ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ) ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਿਹਾਰ ਖਾਂ ਕੋਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਜਿਸਨੇ ਇਸਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਖਾਂ ਦੇ ਖਿਤਾਬ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਸੀ। ਸ਼ੇਰ ਖਾਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਤੇ ਹੋਸ਼ਿਆਰੀ ਕਾਰਨ ਬਿਹਾਰ ਤੇ ਬੰਗਾਲ ਉਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ।

[illegible]

ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਈਨ ਮੰਨਵਾਈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਜੌਨਪੁਰ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਹਮਾਯੂੰ ਨੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਵਧਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵੀ ਦਬਾਇਆ ਤੇ ੧੫੩੫ ਵਿਚ ਚੰਪਾ ਨੇਰ ਵੀ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ੇਰ ਖਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਫਿਰ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਗਈ। ਹਮਾਯੂੰ ਨੇ ਇਸਦੀ ਤਾਕਤ ਦਬਾਉਣ ਦਾ ਫਿਰ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ। ਹਮਾਯੂੰ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਖਾਨ ਖਾਂਨਾ ਨੂੰ ਮੁੰਘੇਰ ਕੋਲ ਹਾਰ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਖਿਤਾਬ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਲਗਾ ਲਿਆ। ਹਮਾਯੂੰ ਨੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਪਰ ੨੬ ਜੂਨ ਸੰਨ ੧੫੩੯ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਚੌਸੇ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਪਾਸੋਂ ਹਾਰ ਖਾਧੀ। ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਜੌਨਪੁਰ ਤੋਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕਰਦਾ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ। ਹਮਾਯੂੰ ਨੇ ਘੋੜਾ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਕੇ ਮਸਾਂ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜਾਨ ਬਚਾਈ।

ਆਗਰੇ ਆ ਕੇ ਹਮਾਯੂੰ ਨੇ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜੀ ਤਾਕਤ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ। ਨੌ-ਦਸ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਮਗਰੋਂ ਹਮਾਯੂੰ ਨੇ ਫਿਰ ਕਨੌਜ ਨੇੜੇ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਥੇ ੧੭ ਮਈ ਸੰਨ ੧੫੪੦ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਕੋਲੋਂ ਇਬਰਤਨਾਕ ਸ਼ਿਕੱਸ਼ਤ ਖਾਧੀ। ਆਗਰੇ ਰਸਤਿਓਂ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਟੱਬਰ ਤੇ ਖਜ਼ਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਹਮਾਯੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਨਸਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜਕੇ ਭਰਾ ਕਾਮਰਾਨ ਤੋਂ ਮਦਦ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕੀ। ਕਾਮਰਾਨ ਨੇ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ ਤੇ ਆਪ ਕਾਬਲ ਜਾ ਮਿਲਿਆ। ਹਮਾਯੂੰ ਆਪ ਸਿੰਧ ਵਲ ਦੌੜ ਗਿਆ। ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਕੁਝ ਦੂਰੀ ਤਕ ਉਸਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਕੇ ਵਾਪਸ ਹੋ ਤੁਰਿਆ।

ਹਮਾਯੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਅਰਸਾ ਟਬਰ ਸਮੇਤ ਦਰ-ਬ-ਦਰ ਰੁਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ ੧੫੪੨ ਨੂੰ ਅਮਰਕੋਟ ਵਿਖੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਅਕਬਰ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਕਈ ਕੱਸ਼ਟ ਸਹਿੰਦਿਆਂ ਸੰਨ ੧੫੪੩ ਵਿਚ ਹਮਾਯੂੰ ਈਰਾਨ ਪੁਜਾ। ਇਥੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਪਿਛੋਂ ਉਸਦੇ ਦਿਨ ਫਿਰੇ ਤੇ ਸੰਨ ੧੫੫੫ ਵਿਚ ਉਥੇ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਹਿਮਾਸਪ ਦੀ ਫੌਜ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਦੁਬਾਰਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਇਆ।

ਹਮਾਯੂੰ ਨੂੰ ਭਜਾਉਣ ਪਿਛੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਉਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਹਦ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਜਿਹਲਮ ਤੋਂ ੯੦ ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਇਲਾਕੇ ਰੋਹ ਦੇ ਨਾਮ ਉਤੇ ਰੋਹਤਾਸ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਣਵਾਇਆ। ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸਨੇ ਇਕ ਰੋਹਤਾਸ ਨਾਮ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ। ਬੰਗਾਲ ਤੋਂ ਰੋਹਤਾਸ ਜਾਂ ਅਟਕ ਤਕ ਇਸਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੜਕ ਬਣਾਕੇ ਬੜਾ ਨਾਮਣਾ ਖਟਿਆ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ ਵਿੱਥ ਦੇ ਫਾਸਲਿਆਂ ਤੇ ਖੂਹ ਲੁਆਏ ਤੇ ਸਰਾਵਾਂ ਬਣਵਾਈਆਂ। ਪਰ ਇਹ ਪਠਾਣ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹੁਤ ਅਰਸਾ ਜੀ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਸੰਨ ੧੫੪੫ ਨੂੰ ਕਾਲਿੰਜਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਸਮੇਂ ਇਹ ਮਰ ਗਿਆ। ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਉਤੇ ਇਸਦੇ ਪੁਤਰ ਜਲਾਲ ਖਾਂ ਨੇ ਸਲੀਮ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਤਖ਼ਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੋਈ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਕਾਫ਼ੀ ਸਿਰ ਚੁਕਿਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਸੰਨ ੧੫੪੭ ਤਕ ਸਭ ਪਾਸੇ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ ਉਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਰਤ ਗਈ।

ਇਹ ਸਨ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੌਰਾਨ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਜਸੀ ਹਾਲਾਤ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਤੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਹਮਾਯੂੰ

ਲਾਹੌਰੋ ਆਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਨ ੧੫੪੦ ਵਿੱਚ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆ ਕੇ ਮਿਲਿਆ ਸੀ।

---

(੫) ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੰਨ ੧੫੩੯ ਤੋਂ ਸੰਨ ੧੫੫੨ ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲੀ। ਇਸ ਕਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਾਪਰੀਆਂ ਕਈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਗੁਣਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਪਰਚਾਰ ਲਈ ਕੀ ਕੁਝ ਕੀਤਾ, ਵੀ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਵਿੱਦਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਆਪ ਵੱਲੋਂ ਪਾਇਆ ਹਿੱਸਾ ਨਿਸ਼ਾਤੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬੜਾ ਮਹਾਨ ਤੇ ਅਹਿਮ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਖਡੂਰ ਤਾਂ ਆ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾ ਕੇ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੁਕਾ ਲਿਆ। ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਗੁਪਤ ਹੀ ਰਹੇ। ਅਸਲ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਅਤਿ ਕਰੜੀ ਘਾਲ ਗੁਰਗੱਦੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਕਮਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੁਰਗੱਦੀ ਜਿਥੇ ਇਕ ਭਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੀ, ਉਥੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ਭੀ ਸੀ ਉਹ ਤਾਂ ਨਿੱਤ ਗੁਰੂ ਅਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਪਿਆਰ ਰੱਸ ਵਿੱਚ ਗੜੂੰਦ ਰਹਿਣਾ ਲੋਚਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਟਿਕਣ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਖਡੂਰ ਵਿਚ ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਦੇ ਘਰ ਹੀ ਗੁਪਤ ਹੋ ਟਿਕ ਗਏ। ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਇਕ ਅਤੀ ਉੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ ਸੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੀ ਵਰੋਸਾਈ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੀ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਵਾਲੀ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਉਥੇ ਏਕਾਂਤ ਵਿਚ ਨਿੱਤ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਬਾਹਰਲੀ ਕਿਸੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦਾ ਸੁਆਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ।

ਐਸਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਪਰਤਖ ਲਾਭ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜਾਂ-ਨਸ਼ੀਨ ਲਈ ਕਿਤਨਾ ਅਗਾਧ ਪਿਆਰ ਸੀ, ਉਹ ਪਰਗਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੋਤਿ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਨਾ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਦੀ ਭਾਲ ਲਈ ਖਡੂਰ ਆ ਜਾਂਦੇ।' ਉਥੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗੁਪਤ ਵਾਸ ਕਾਰਨ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋਣ ਲਗੀਆਂ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਬੁਢਾ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁੱਖੀ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਦੇ ਘਰੋਂ ਲੱਭ ਹੀ ਲਿਆ ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਦੇਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਧੀਰੋ, ਅਜਿਤਾ, ਸੇਦਾ, ਸਾਧਾਰਣ ਤੇ ਬੁਢਾ ਜੀ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਸਿੱਖ ਵੀਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਇਸਦਾ ਪਰਚਾਰ :—

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆ ਪਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਆਤਮ-ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਕੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਲ ਸਕਦੇ, ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਸਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬੇਅੰਤ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਪ੍ਰਵਾਹਾਂ ਦੇ ਰੁੱਖ ਬਦਲ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦਾ ਸੱਚਾ ਰਸਤਾ ਸੁਝਾਇਆ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਮਦਦ ਤੇ ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਜੋ ਲੋਕੀਂ ਅਜ ਤਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠਾਂ ਨਹੀ ਸਨ ਆ ਸਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਵੀ ਪਰੋਪਕਾਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਰੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਸੜ ਰਹੀ ਬੇਅੰਤ ਲੋਕਾਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿੱਸ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਕਿਰਤਮ ਮੱਤਾਂ-ਮਤਾਂਤਰਾਂ ਨੇ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਨਿਰੱਰਥਕ ਤੇ ਪੁੱਠੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਵਿਘਨ ਪਾ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਧਾਰਮਕ ਆਗੂਆਂ ਨੇ, ਜੋ ਇਕ ਤਰਾਂ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਬਣੇ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਧਰਮ ਨੂੰ ਇਕ ਵਪਾਰ ਹੀ ਬਣਾ ਛਡਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਲਵਾ-ਮੰਡਾ ਚਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਤੇ ਮਨੁਖਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਲਗਪਗ ਹਰ ਮਸਲੇ ਸਬੰਧੀ ਭੁਲੇਖੇ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਬੜੀਆਂ ਪਾਏਦਾਰ ਤੇ ਨਰੋਈਆਂ ਸੇਧਾਂ ਸਿੱਖ ਮਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦਿਤੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਆਰੰਭਕ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਨ ਅਤੇ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਜ਼ੋਰ ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਰੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵਲੋਂ ਦਰਸਾਏ ਅਨੇਕਾ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਅਨੇਕਾਂ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅਮਲੀ ਜਪੱਸ਼ਟਤਾ ਦੀ ਭਾਰੀ ਲੜ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ, ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ, ਮਹਾਨ ਭਾਰਾ ਅਰ ਕਰੜਾ ਸੀ ਪਰ ਹਾਲਾਤ ਕਾਫੀ ਅਣ- ਸੁਖਾਵੇਂ ਜਿਹੇ ਹੀ ਸਨ। ਦੇਸ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਹਾਲਾਤ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਆਪੋ-ਧਾਪੀ ਤੇ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਬਹੁਤ ਸੀ। ਵਰਣ-ਆਸ਼ਰਮੀ ਮਤ ਦੇ ਬ੍ਰਹਿਮਣ ਆਗੂ ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਦੀ ਆਮਦ ਅਤੇ ਪਰਚਾਰ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉੱਚੀਆਂ-ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜ-ਵਿੱਚ ਸਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਸੀ। ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨੇ ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕਿਰਤੀ ਤੇ ਕਾਮੇ ਹੀ ਸਨ, ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਵਰਤਾਉ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਬਕੇ ਦੀ ਭਾਰੀ ਲੋੜ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸਦੀ ਦੁਰੇ-ਦੁਰੇ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਬਕੇ ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਭੀ ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਛੂਤ ਲਗਦੀ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ, ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਆਫਿਕ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆ ਸਕਦੇ। ਉਹ ਸਿਖ ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣਨੇ ਹੀ ਸਨ।

ਚਿਨਾਬ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਪਰੇ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਗਭਗ ਸਾਰਾ ਹੀ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਆਂਦਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਰਾਜ ਬਲ ਦੀ ਮਦਦ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜ਼ਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਵਰਣ-ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਨਾਲ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਏ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਹਿਸੇ ਨੂੰ ਮੁਕਾਬਲਤਾ ਆਪਣੇ ਚੰਗੇਰੇ ਤੇ ਬੇਹਤਰ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਰਾਹੀ ਖਿੱਚ ਦੀ ਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਧਰਮ ਦੇ ਆਗੂ, ਮੁੱਲਾਂ ਮੁਲਾਣੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਤੇ ਦਿਲੋਂ ਖੁਸ਼ ਨਹੀ ਸਨ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਨਗਰ ਹੋਵੇ, ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮੱਤ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣ। ਦਰਿਆਂ ਰਾਵੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਉੱਤਰੀ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹੁਣ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿੱਖੀ ਪਰਚਾਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਰਾਹੀਂ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਦੇ ਰਾਵੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਮਾਝੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਲਿਆ ਕੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਸੀ। ਇਹ ਗਲ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਸੁਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਇਸ ਮੱਤ ਉਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਯਕੀਨ ਅਰ ਅਕੀਦਤ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਕੋਈ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਅਜੇ ਤਕ ਐਸਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਤਿਆਗ ਬਿਨਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪੂਰਨ ਤਿਆਗ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਇਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਮਤ ਬੇਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਅਤੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਰਹਿ ਕੇ ਕਮਾਏ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਸਰੇਸ਼ਟ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਨਿਰੇ ਤਿਆਗ ਵਲ ਝੁਕਾਅ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਠੀਕ ਰਸਤਾ ਸੋਚਣ ਵਾਲੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਵੀ ਗਿਣਤੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਦੇ ਚਲਾਏ ਉਦਾਸੀ ਮੱਤ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਸਿਧਾਤ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵਾਲੇ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਇਕ ਮੁੱਢਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿਰ ਫੇਰੀ ਬੈਠੇ ਸਨ ਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਵਕ ਝੁਕਾਅ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਬ੍ਰਹਿਮਣੀ ਮੱਤ ਦਾ ਖਾਜ ਬਣ ਜਾਣ ਵਲ ਸੀ।

ਇਕ ਹੋਰ ਗਲ ਵੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਮਤ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਪਸਾਰ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਖੜੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਕੋਈ ਭੈੜੇ ਜਾਂ ਕੁਹਜੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਆਪ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਉੱਚੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੀ ਬੜੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਂਝ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਮੁੱਢਲਾ ਮਤਭੇਦ ਰਖਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰਮਤ ਗਿਆਨ, ਅਤੀ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਅਰ ਹੱਦ ਦਰਜੇ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਆਦਿਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪਾੜਾ ਪੈ ਜਾਣ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਰੋਕਿਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਸਰਬ-

ਸਰੇਸ਼ਟਤਾ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

(੬) ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ

ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ :—ਬਹੁਤ ਅਰਸੇ ਤੱਕ ਇਹੋ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਲਿਪੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਈਜਾਦ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤਕ ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵਾਪਰਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸੈਂਚੀਆਂ ਦੇ ਸਫ਼ਾ ੨੧੫ ਤੇ ੨੨੩ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੇ ਇਹ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਅੱਖਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਣਾਏ ਸਨ। ਕੁਝ ਨੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਅੱਖਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਣਾਏ ਸਨ। ਕੁਝ ਨੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਅੱਖਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਆਪ ਵਿਉਂਤੇ ਸਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵਿੱਖਾ ਦਿਤੇ ਸਨ। ਪਰ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਦਲੀਲ ਭਰਪੂਰ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਪੈਂਤੀ ਦੇ ਪੈਂਤੀ ਅਖਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰਾਗ ਆਸਾ ਦੀ ਪਟੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਪਟੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਲਿਪੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਮਦੇ-ਨਜ਼ਰ ਰਖਕੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਲਿਪੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਈਜਾਦ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਮਗਰਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗਲ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਲਿਪੀ ਦੇ ਅਖਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਜਨਮ) ਤੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲੇ ਵਰਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਅਸਲ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਹਿਮਣੀ ਮੱਤ ਦੇ ਸਭ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸੀ, ਜੋ ਲੋਕ-ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਪ੍ਰੋਹਿਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੇ ਇਸਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਾਜ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਉਂਝ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੰਡੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਲਈ ਆਦਰਸ਼ਕ ਲਿਪੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਹੀ ਹੈ। ਨਵੀਆਂ ਖੋਜਾ ਦਸਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਅੱਖਰ ਮੌਜੂਦਾ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਪਰ ਬਤੌਰੇ ਸੁਤੰਤਰ ਲਿਪੀ ਇਸਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਾਣੀ ਤਾਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਲਿਖਣੀ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਤੇ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਬਾਣੀ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਵਾਣਤ ਹੋਰ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਬੋਲੀ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਲੋਕ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਪੰਡਤਾਂ ਪ੍ਰੋਹਿਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ ਅਪਣਾ ਰਖੀ ਸੀ।

ਮੁਦਾ ਇਹ ਕਿ ਬਾਣੀ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਮਝੀ ਗਈ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਮ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਇਸ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 'ਲਾਇਟਨਰ' ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬਾਂਰਆਂ ਲਈ ਬਾਲਬੋਧ

(Primers) ਵੀ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਲਈ ਅਹਿਮ ਕੰਮ ਜਾਣਿਆ। ਇਸ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਸਦੇ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਆਤਮਕ ਉਪਦੇਸ਼ (ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਪਟੀ ਵਾਲੀ ਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੁਕਾਂ) ਸੁੰਦਰ ਲਿਖਾਈ ਵਾਲੇ ਕਿਤਿਆਂ (Mottos) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤੇ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ, ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਗੁਟਕੇ ਬਣਵਾਏ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪੋਥੀਆਂ ਲਿਖਵਾਈਆਂ ਸਨ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪਰਚਾਰ ਦੇ ਹਰ ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਦੀ ਇੱਕ ਇੱਕ ਹਸਤ-ਲਿਖਤ ਪੋਥੀ ਭੇਜੀ ਸੀ।

ਇਸ ਲਿਪੀ ਦੇ ਇਸ ਭਾਂਤ ਦੇ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਨੇ ਹੀ ਇਸ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਵ "ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਨੁਸਾਰੀ" ਨਾਮ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਣ ਦਾ ਬਲ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੇ ਧਰਮ-ਪਰਚਾਰ ਲਈ ਇਸ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਅਪਨਾ ਲੈਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਮੱਤ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾ ਦੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਜਾਂ ਵਰਣ-ਆਸ਼ਰਮੀ ਮੱਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵਖਰੀ ਵਿਲੱਖਣ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਂਦ ਉਘੜਨ ਲਗ ਪਈ ਜੋ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਅੱਡਰੀ ਕੌਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਢਾਲਣ ਲਈ ਬੜੀ ਸਹਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਈ।

ਬਾਣੀ ਸੰਭਾਲਣੀ ਤੇ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਲਿਖਣੀ :—ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਵਾਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਕ ਪੋਥੀ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰਖਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਪੋਥੀ ਵਿੱਚ ਸੱਚ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਪੂਰੇ ਉਤਰ ਵਾਲੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਦਰਜ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ "ਆਸਾ ਹਥ ਕਿਤਾਬ ਕਛ" ਅਤੇ "ਪੁਛਣ ਖੋਲ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ, ਵਡਾਂ ਹਿੰਦੂ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨੋਈ" ਲਿਖਕੇ ਇਸ ਪੋਥੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। "ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼" ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਮਿਲਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਪੋਥੀ ਦੇਣ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਪੋਥੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲਿਖੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਦਰਜ ਕਰਵਾ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਮਿਕਦਾਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਬਾਣੀ ਰਚੀ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਭੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੁਲ ਹੀ ਵਜ਼ਨਦਾਰ ਹੈ। ਬੜੇ ਬੜੇ ਵੱਡੇ ਆਤਮਕ ਸਿਧਾਂਤ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਤੇ ਸਾਦਾ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਿਆਨ ਕਰ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ੬੩ ਸਲੋਕ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਹਰ ਸਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸੰਪੂਰਨ ਸੁਤੰਤਰ ਆਤਮਕ ਵਿਚਾਰ ਸਮੋਈ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਰੂਪ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹੋਰ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਉਚਾਰੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਢੁਕਵੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਨਾਲ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਚੂੰਕਿ ਆਪਦੇ ੬੩ ਦੇ ੬੩ ਸਲੋਕ ੯ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਦਰਜ ਹੋ ਗਏ, ਇਸੇ ਕਾਰਨ "ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ" ਵਾਲੇ ਸਿਰਲੇਖ

ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਸਲੋਕ ਨਹੀਂ। ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਹ ਵੰਡ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :—

੧) ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ੩੨ ਸਲੋਕ ਹੇਠ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ।

ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ—੧੨ ਸਲੋਕ
ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ—੧੫ ਸਲੋਕ
ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ—੫ ਸਲੋਕ

੨) ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ੧੯ ਸਲੋਕ ਹਨ।

ਸੂਹੀ ਕੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ—੧੧ ਸਲੋਕ
ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ—੭ ਸਲੋਕ
ਮਾਰੂ ਕੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ—੧ ਸਲੋਕ

੩) ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਲ ੧੨ ਸਲੋਕ ਹਨ।

ਸਿਰੀਰਾਗ ਕੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ—੨ ਸਲੋਕ
ਸੋਰਠਿ ਕੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ—੧ ਸਲੋਕ
ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ—੯ ਸਲੋਕ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕ ਅਰਥ ਭਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਅੱਡ ਅੱਡ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਹੇਠ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ ਸਾਮਗਰੀ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਅਧਿਅਨ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੁਹਣੀ ਤਰਾਂ ਉਘਾੜਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਲਿਖਵਾਣੀ :—ਇਸ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਹੋਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਅਸਲ ਸਰੂਪ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਮਤ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਿਧਾ ਸਬੰਧ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਵੀ ਆਪਣੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਤੋਂ ਸਿਰ ਫੇਰਨਾ ਵੀ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਅਕਲ ਦਾ ਕਾਰਨਾਮਾ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਆਤਮਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਬਿਨਾਂ ਸਰੀਰ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਂਦ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਉਸਦਾ ਮਿੱਟੀ ਬਣ ਜਾਣਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਸਰੀਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਣਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜੰਮਣਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ। ਕੁਝ ਕੌਮਾਂ ਕੋਲ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਹਿਲੂ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੀਕ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਾਂ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਕੇਵਲ ਕਿਤਾਬੀ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਹੀ ਬਣ ਸਕਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਮਰ ਮਿਟਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਸਿਧਾਂਤ ਸਮੇਂ ਦੇ ਥਪੇੜੇ ਨਾ ਸਹਾਰ ਸਕੇ ਤੇ ਕਾਲ-ਗ੍ਰਾਸ ਹੋ ਗਏ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਦੇ ਬਿਨਾ, ਵਕਤੀ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਕੌਮਾਂ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਇਤਿਹਾਸ ਤਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਗਈਆਂ, ਪਰ ਜੜ੍ਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਭਾਵ ਪਾਇਦਾਰ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ

ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਵਾਹ ਅਗੇ ਨਾ ਚਲ ਸਕਿਆ, ਤੇ ਉਹ ਕੌਮਾਂ ਨੇਸਤੋ—ਨਾਬੂਦ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਇਸ ਗਲੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ-ਲੇਵਾ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਬਾਣੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਸਰਬ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਖੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਭ ਨਿਰਪੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਆਤਮ-ਦਰਸ਼ੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਤੇ ਅਮੋਲਕ ਆਤਮਕ ਖਜ਼ਾਨਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਪਾਕੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਚਿਰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ, ਰੰਬੀਆਂ ਨਾਲ ਖੋਪਰੀਆਂ ਲੁਹਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਬੰਦ ਬੰਦ ਜੁਦਾ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਜੰਬੂਰਾਂ ਨਾਲ ਮਾਸ ਤੁੜਵਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਚਰਖੜੀਆਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਲੇ, ਦੇਗਾਂ ਵਿਚ ਉਬਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ, ਧਰਮ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਾ ਸੜ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸਵਾ-ਸਵਾ ਲਖ ਨਾਲ ਇਕਲੇ ਲੋਹਾ ਲੈਣ ਤੇ ਲੜ ਜਾਣ ਵਾਲੇ, ਜੋ ਅਨੇਕਾਂ ਧਰਮੀ ਸੂਰਬੀਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਜੋੜ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਬੜੇ ਲੰਬੇ ਅਰਸੇ ਤਕ ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਨੇ ਬੜੇ ਜਬਰਦਸਤ ਰਾਜਸੀ ਝਖੜਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਰੁੱਧ ਗਰਦਾਨਿਆ ਗਿਆ, ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਰਖੇ ਗਏ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਥਹੁ-ਪਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਇਨਾਮ ਮਿਲਦੇ ਰਹੇ; ਪਰ ਇਤਨਾ ਕੁੱਝ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਤੇ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਨੂੰ ਸਮੂਲੋਂ ਮੁਕਾ ਦੇਣ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਿੱਖ ਖਤਮ ਨਾ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕੇ ਤੇ ਸਮਾਂ ਪਾਕੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਇਸ ਲਈ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰਚਣਹਾਰ ਆਪ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦਸੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਉਤੇ ਚਲਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾ ਦੇ ਪਰਚਾਰ-ਪਸਾਰ ਲਈ ਉਹ ਬੜੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਅਤੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਘਾਲਣਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਸਮਝ ਸਮਝ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸੁਚੱਜੀ ਤੇ ਨਰੋਈ ਅਗਵਾਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਰਨਾਮੇ ਕਲਮਬੰਦ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਮਾਚਾਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਨ ਸਮੇਂ ਦਰਜ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਜਾਂ ਵਾਰਤਾ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ ਤਲਵੰਡੀ ਤੋਂ ਲਾਲੂ ਜੀ ਤੋਂ ਮੰਗਵਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਪਹਿਲੀ ਸਾਖੀ ਜਨਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ "ਜਨਮ ਸਾਖੀ" ਹੋ ਗਿਆ। ਚੇਤੇ ਰਹੇ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦਰਜ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੰਨਾਂ-ਸੰਮਤਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਅੰਕਿਤ ਹੋਈਆਂ। ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕਤਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਫੂਲ ਭੇਟ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਦੁੱਖ ਦੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲੀ ਤੇ ਪਹਿਲੀ "ਜਨਮ-ਸਾਖੀ" ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਉਸਦੇ ਸਹੀ ਉਤਾਰੇ ਵੀ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕੇ। ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਅੱਡ ਅੱਡ ਬੰਦੇ

ਵਾਧੇ-ਘਾਟੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਮਿਹਰਬਾਨ ਤੇ ਹਿੰਦਾਲੀਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਅਜ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ੨੫-੩੦ ਸਾਖੀਆਂ ਤੋਂ ੫੭੫ ਸਾਖੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ "ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ" ਚਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਲਭਣੀ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋਈ ਪਈ ਹੈ। "ਜਨਮ-ਸਾਖੀ" ਨੂੰ ਸੋਧ ਕੇ ਲਿਖਣ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗਿਆਨ-ਰਤਨਾਵਲੀ" ਨਾਮ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਅੱਜ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਰਚਨਾ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਆਪ-ਹੁਦਰੇ ਵਾਧੇ ਘਾਟਿਆਂ ਕਾਰਨ ਗੁਰਮਤ ਪਰਚਾਰ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਉਸ ਵਿੱਚ "ਜਨਮ-ਸਾਖੀ" ਦਾ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਮਗਰਲੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦਾ ਤੇ ਰਲ਼-ਗੱਡ ਮਚਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਝੁਠਿਆ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰ-ਨਿੰਦਕਾਂ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਨਾਲ ਪੰਥ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਨਿਬੜ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਉਂਝ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਤਾਂ ਬੜਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਆਤਮਕ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਪਰੇਰਨਾ ਲੈਣ ਨਾ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਕ ਮਨ ਘੜ੍ਹਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਰੰਬੜੇ ਰਹਿਣ। ਜਿਵੇਂ ਦੇਵ-ਬਾਣੀ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਥਾਂਵੇਂ ਲੋਕ-ਬੋਲੀ ਤੇ ਵੇਦਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੀ ਥਾਂਵੇਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਅਪਨਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਨ ਬਿਨ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਪੁਰਾਣਕ ਮਣ-ਘੜਤ ਕਿਸਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਗੁਰੂ-ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈਣ ਦੀ ਦੀਰਘ-ਦਰਸ਼ੀ ਯੋਜਨਾ ਹੀ ਇਸਦੇ ਸਿਰਜਨ ਵਿੱਚ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਕ ਜੋਗੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਤਪਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਮ ਇਸਦਾ ਸੀ ਸ਼ਿਵਨਾਥ, ਅਰ ਸੀ ਇਹ ਜੋਗ-ਮਤ ਦਾ ਧਾਰਨੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਅੰਦਰ ਨਾਥ ਪੰਥੀਆਂ ਜੋਗੀਆਂ ਅਤੇ ਜ਼ੰਤਰਾਂ-ਮੰਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸਾਕਤਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮੱਠ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਘਰ ਘਾਟ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸਾਧ-ਮਲੰਗ ਬਨਣ ਵਾਲਾ ਰਸਤਾ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਦੇ ਮਾਇਆ-ਜਾਲ ਨਾਲ ਆਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਮੁਰੀਦ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਗਤ ਮਿਥਿਆ ਹੈ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਐਸੇ ਘਟੀਆ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪਰਚਾਰਿਆ ਕਿ ਸਮਾਜ ਆਮ ਬਸ਼ਰ ਨੱਠੂ-ਰੁਚੀਆਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਮੁਲਕ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਰਾਜ ਪਿਆ ਹੋਵੇ, ਜਨਤਾ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਜ਼ੁਲਮ ਪਿਆ ਕਰੇ, ਅਤਿਆਚਾਰ ਜਾਂ ਧੱਕਾ ਪਿਆ ਹੋਵੇ ਇਹਨਾਂ ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਤੇ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਜਾਂ ਚੰਗਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਸਮਾਜ, ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਥਵਾ ਮਨੁੱਖਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਫਰਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਇਹ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਉੱਤੇ ਵਾਧੂ ਭਾਰ ਪਾਉਣਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਐਸਾ ਮਿਥਿਆ ਜਾਂ ਛਲਾਵਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿਵਾਏ ਸੰਸਾਰ-ਤਿਆਗ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਗੋਚਰੇ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਘਰ ਘਾਟ ਤਿਆਗਣ ਦੀ ਭੈੜੀ ਰੁਚੀ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਹਦੋਂ ਵੱਧ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਮ-ਧਰੀਕ ਤਿਆਗੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਉਮੈ, ਈਰਖਾ ਨਫਰਤ ਅਤੇ ਅ ਪਣੀ ਪੂਜਾ ਅਰ ਮਾਣ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਵਾਧੂ ਲਾਲਸਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਲੋਕੀਂ ਮਾਨਸਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੋਂ ਵੀ ਹੱਥ ਧੋ ਬੈਠੇ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਮੱਤ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਸਾਫ ਅਰ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ। ਇਸ ਮੱਤ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸਾਧੂ ਬਨਣ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਭਗੌੜਾ ਹੋ ਜਾਣ ਬਰਾਬਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਾਮੇ ਅਤੇ ਕਿਰਤੀ ਸਮਾਜ ਉਤੇ ਵਿਹਲੜ ਜੋਗੀ ਲਾਣੇ ਦਾ ਭਾਰ ਪਾਉਣਾ ਧਰਮ ਨਹੀਂ, ਅਨਰਥ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਜਪਣ, ਵੰਡ ਛਕਣ ਅਤੇ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸੁਨਿਹਰੀ ਅਸੂਲ ਦਿਤੇ ਿ ਸ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਬ ਨਾਲ ਪਿਆਰ-ਸਹਿਤ ਜੁੜਨਾ ਤਾਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਭਾਈ ਸਮਝਕੇ ਵੰਡ ਛਕਣ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਸੰਸਾਰ ਅਰ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਮੋਹ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ।

ਸੰਸਾਰਕ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਹਕੀਕਤ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਮੁਰਗਾਈ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ। ਕਮਲ ਦਾ ਫੁੱਲ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਕੇ ਹੀ ਖਿੜਦਾ, ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਜੋਬਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਿਜਦਾ ਨਹੀਂ। ਮੁਰਗਾਈ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਤੈਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਪ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਭਿਜਦੀ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਆਦਰਸ਼ਕ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ ਜਗਿਆਸੂ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਕੇ ਵੀ ਉਸਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਲਿਵ ਜੋੜੀ ਰਖਦਾ ਹੈ :—

ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਹਿ ਕਮਲ ਨਿਰਾਲਮ, ਮੁਰਗਾਈ ਨੈਸਾਣੇ ॥
ਸੁਰਤਿ ਸਬਦਿ ਭਵ ਸਾਗਰ ਤਰੀਐ, ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਵਖਾਣੇ ॥"

(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੧)

ਆਦਰਸ਼ਕ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਇਕ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ, ਬਲਕਿ ਧਰਮ ਭਰਪੂਰ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਇਕੋ ਇਕ ਕਾਮਯਾਬ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਨਮਾਨਿਆ ਹੈ। ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਤੇ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਚਲਣਾ ਹੈ। ਯਥਾ :

"ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਜੋ ਨਿਗ੍ਰਹੁ ਕਰੈ ॥ ਜਪੁ ਤਪੁ ਸੰਜਮ ਭੀਖਿਆ ਕਰੈ ॥
ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਾ ਕਰੇ ਸਰੀਰੁ ॥ ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਗੰਗਾ ਕਾ ਨੀਰੁ ॥"

(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੧)

ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਦਰਸਾਏ ਧਰਮ ਭਰਪੂਰ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਅਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਧਰਮ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਯਥਾ :—

ਜੈਸੇ ਸਰ ਸਰਿਤਾ ਸਕਲ ਮੈ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਬਡੋ,

ਮੇਰ ਮੈ ਸੁਮੇਰ ਬਡੋ, ਜਗਤ ਬਖਾਨਿ ਹੈ ॥
ਤਰਵਰ ਬਿਖੈ ਜੈਸੇ ਚੰਦਨ ਬਿਰਖ ਬਡੋ,
ਧਾਤਨ ਮੈ ਕਨਕ ਅਤਿ ਉਤਮ ਕੈ ਮਾਨ ਹੈ ॥
ਪੰਛਨ ਮੈ ਹੰਸ ਮ੍ਰਿਗ ਰਾਜਨ ਮੈ ਸ਼ਾਰਦੂਲ,
ਰਾਗਨ ਮੈ ਸਿਰੀ ਰਾਗ, ਪਾਰਸ ਪਖਾਨ ਹੈ ॥
ਗਿਆਨਨ ਮੈ ਗਿਆਨ ਅਰ ਧਿਆਨਨ ਮੈ ਧਿਆਨ ਗੁਰ,
ਸਕਲ ਧਰਮ ਮੈ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਪਰਧਾਨ ਹੈ ॥"

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਅਪਣੇ ਸੱਚ ਧਰਮ ਦਾ ਭਰਵਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਖਤਮ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਗਲਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗਿਆ ਤਦ ਇਹ ਗਲ ਤਾਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰਮਤ ਅਥਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਕੇ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ। ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ, ਗੋਰਖਮਤਾ, ਕਦਲੀ ਬਨ ਆਦਿਕ ਅਨੇਕ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਝੁੰਡਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਗਿਆਨ-ਭੇੜ ਅਥਵਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਗੋਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਹਿਤ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੋਏ। ਹਰ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਥੋਥੇ ਅਰ ਫੁਕਲੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੱਥੋਂ ਰਜਵੇਂ ਜ਼ਲੀਲ ਹੋਏ। ਅਨੇਕਾਂ ਜੋਗੀ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਨਮੱਤ ਤਿਆਗ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮੱਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬਣੇ ਪਰ ਕੁਝ ਕੁ ਅੜੀਅਲ, ਹੱਠ ਕਰਕੇ ਜੋਗ-ਮੱਤ ਦਾ ਬੀਜ ਨਾਸ ਹੋਣੋ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਂਞ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਦੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ਲਾਲਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਦੇਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਚੱਲ ਵਟਾਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ਿਵਰਾਤ ਦੇ ਮੇਲੇ ਸਮੇਂ ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਆਖਰੀ ਅਸਫਲ ਗੋਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਨਤਾ ਦੇ ਭਰੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੰਥ ਦੇ ਫੁਕਲੇ ਮਤ ਦਾ ਬਖੀਆ ਉਧੇੜ ਕੇ ਰਖ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਤਾਂ ਦਰਅਸਲ ਕਦੀ ਵੀ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਿਆਗਿਆ। ਹਾਂ, ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸੜਦੀ-ਬਲਦੀ ਲੋਕਾਈ ਵਿਚ ਸਚ ਧਰਮ ਦੀ ਠੰਡਕ ਪੁਚਾਉਣ ਲਈ ਲੰਬੇ-ਲੰਬੇ ਪਰਚਾਰਕ ਦੌਰੇ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਅਚਲ ਵਟਾਲੇ ਦੇ ਮੇਲੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਮ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀਆਂ ਦੇ ਲਿਬਾਸ ਵਿਚ ਦੇਖਕੇ ਜੋਗੀਆ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਲਪ ਬੁਧੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਉਟੰਕਣ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਘਰ-ਘਾਟ ਛਡਕੇ ਤਿਆਗੀ ਸਾਧ ਬਨਣ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਤੇ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਕਾਂਜੀ ਦਸ ਕੇ ਛੁਟਿਆਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਜ਼ਲੀਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੇ ਮੂਰਖ ਜੋਗੀਓ! ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀਆਂ ਤੋਂ ਇਤਨਾ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਪਵਿਤਰ ਮੰਨਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਅਪਵਿਤਰ ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀਆਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਉਦਰ-ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਭਿਖਿਆ ਮੰਗਣ ਜਾਂਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਗੋਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੁਹਣਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਖਾਧੀ ਖੁਣਸ ਜੁਗੀਸਰਾਂ, ਗੋਸਟ ਕਰਨ ਸਭੇ ਉਠਿ ਆਈ ॥
ਪੁਛੇ ਜੋਗੀ ਭੰਗਰਨਾਥ, ਤੁਹਿ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਕਾਂਜੀ ਪਾਈ ॥
ਫਿਟਿਆ ਚਾਟਾ ਦੁੱਧ ਦਾ, ਰਿੜਕਿਆਂ ਮੱਖਣ ਹਥਿ ਨ ਆਈ ॥

ਭੇਖੁ ਉਤਾਰਿ ਉਦਾਸ ਦਾ, ਵਤਿ ਕਿਉਂ ਸੰਸਾਰੀ ਰੀਤਿ ਚਲਾਈ ॥
ਨਾਨਕ ਆਖੇ ਭੰਗਰਨਾਥ, ਤੇਰੀ ਮਾਉ ਕੁਚੱਜੀ ਆਹੀ ॥
ਭਾਂਡਾ ਧੋਇ ਨ ਜਾਤਿਉਨਿ, ਭਾਇ ਕੁਚੱਜੇ ਫੁਲ ਸੜਾਈ ॥
ਹੋਇ ਅਤੀਤ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਤਜਿ, ਫਿਰ ਉਨਹੂ ਕੇ ਘਰ ਮੰਗਣਿ ਜਾਈ ॥
ਬਿਨੁ ਦਿਤੇ ਕਛੁ ਹੱਥ ਨ ਆਈ ॥"

ਅਚੱਲ ਵਟਾਲੇ ਵਿਚ ਸੱਚ ਪੁਛੋ, ਤਾਂ ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਲੱਕ ਹੀ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਆਮ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬੋਥਾਪਨ ਉਘੜ ਗਿਆ, ਅਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਤ ਦਾ ਚੰਗਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਬੀਜ ਮਾਤਰ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਬਚੇ-ਖੁਚੇ ਜੋਗੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਖ ਦੁਬਾਰਾ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਮਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਵੀ ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਮੱਠ ਸੀ। ਇਥੇ ਇਸ ਮਠ ਦਾ ਇੰਚਾਰਜ ਇਕ ਕੰਨਪਾਟਾ ਜੋਗੀ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿਖੀ ਦਾ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾ ਕੇ ਗੁਰਮਤ-ਮਾਰਤੰਡ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਬਖੇਰੀਆਂ, ਇਹ ਜੋਗੀ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦੇ ਥੋਥੇਪਨ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਕੇ ਕਿਧਰੇ ਬਾਹਰ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਇਸ ਆਸ ਨਾਲ ਦੜ ਵਟ ਲਈ ਸੀ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕਦੀ ਤਾਂ ਭਲੇ ਦਿਨ ਆਉਣਗੇ। ਜੋਗੀ ਦਾ ਡੇਰਾ ਖਾਲੀ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਈ ਬਰਸ ਅਰ ਮਹੀਨੇ ਜੋਗੀ ਵਾਪਸ ਨਾ ਪਰਤਿਆ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਜੋਗੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੰਨਪਾਟੇ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਦਾ ਸਰੀਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਭਾਰਤ- ਭੂਮੀ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਸ਼ਾਖਸਾਤ ਕਾਇਮ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਭੌਂਦਿਆ-ਭਟਕਦਿਆ ਇਹ ਜੋਗੀ ਫਿਰ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਵਜਿਆ। ਉਸਦੇ ਚੇਤਕੀ ਅਤੇ ਕਰੋਧੀ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਆਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਦਾ ਨਗਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਰੁਹਬ ਅਤੇ ਦਬਦਬਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਮਦ ਕਾਰਨ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਮਹਾਨ ਮਿੱਠੀ, ਤੇ ਪਿਆਰੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਅਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੰਨਪਾਟੇ ਜੋਗੀ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸਦੀ ਵਾਤ ਨਾ ਪੁੱਛੀ। ਜੋਗੀ ਨੇ ਖੁਣਸ ਖਾਧੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਨ ਲਗਾ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਮੌਕੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਜਦ ਉਹ ਗੁਰਮਤ ਪਰਚਾਰ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਖੜੀ ਕਰ ਸਕੇ। ਕਰਨੀ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕਿ ਉਸ ਸਾਲ ਮੀਂਹ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਾ ਪਿਆ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਦੀ ਖੇਤੀ ਮੀਂਹ ਆਸਰੇ ਹੀ ਸੀ। ਭਾਦਰੋਂ ਵੀ ਸੁਕਾ ਲੰਘਦਾ ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੀਂਹ ਨਾ ਪੈਣ ਕਰਕੇ ਕਿਸਾਨ ਦੁਖੀ ਸਨ। ਹਰੀਆਂ ਖੇਤੀਆਂ ਵੀ ਸੁਕਣ ਲਗ ਪਈਆ। ਮੀਂਹ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ ਕਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵੱਜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਦੀ ਪਿਛੋਂ, ਕਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਧ, ਕਦੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ।

ਕੰਨ ਪਾਟੇ ਜੋਗੀ ਨੇ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਣ ਲਈ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਮਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਮੀਂਹ ਕਿਵੇਂ ਪਏ ? ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਫਲ ਤਾਂ ਆਖਰ ਮਿਲਣਾ ਹੀ ਹੈ ਨਾ। ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਤੋੜਕੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ, ਘਰ ਬਾਲ-

ਬੱਚੇਦਾਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਅਸੀਂ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਨਾਲ ਇਹ ਉਪੱਦਰ ਤਾਂ ਪਰਗਟ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ।" ਕੁਝ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਸ਼ੁਭ ਅਮਲਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਸਭ ਦਾ ਭਲਾ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਸ਼ਾਖਸਾਤ ਸਰੂਪ ਹਨ। ਇਸ ਗਲ ਨੇ ਜੋਗੀ ਉਤੇ ਸਗੋਂ ਬਲਦੀ ਤੇ ਤੇਲ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਕਹਿਣ ਲਗਾ ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਤਨੇ ਕਲਾਵਾਨ ਹਨ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਮੀਂਹ ਪੁਵਾ ਦੇਣ। 'ਵਿਨਾਸ਼ ਕਾਲੇ ਵਿਪਰੀਤ ਬੁਧੀ' ਇਥੋਂ ਤਕ ਈਰਖਾਲੂ ਕੰਨਪਾਟਾ ਜੋਗੀ ਅੱਗੇ ਵਧ ਗਿਆ ਕਿ ਕਹਿਣ ਲਗਾਂ, "ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦੇਵੋ, ਮੈਂ ਆਪੇ ਮੀਂਹ ਵਸਾ ਦੇਵਾਂਗਾ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਸਦਾ ਰਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਕੇ ਉੱਦਮ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੁੱਝ ਦੁੱਖੀ ਕਿਸਾਨ ਕੰਨਪਾਟੇ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ। ਕੁੱਝ ਕਿਸਾਨ ਚੁੱਕ-ਚੁੱਕਾਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆਏ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾ ਮੀਂਹ ਪੁਵਾ ਦੇਵੋ ਜਾਂ ਨਗਰ ਛੱਡ ਦੇਵੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੰਨਪਾਟੇ ਜੋਗੀ ਦੇ ਕਹੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮੀਂਹ ਆਪ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮੀਂਹ ਰੁਕਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਔੜ ਹਥੋਂ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਤੰਗੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਈਮਾਨ ਤਿਆਗ ਬੈਠੇ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਤਾਂ ਸਦਾ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਣ ਦੀ ਹੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਇਹੋ ਸਿਧਾਂਤ ਤਾਂ ਧਰਮ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਦਾ ਮੂਲ ਤੱਤ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਰਮ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹੋਂ ਕੱਟਣ ਲਈ ਆਪ ਨੇ 'ਖਡੂਰ' ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਭੈਰੋਵਾਲ ਆਦਿਕ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਖਾਨ ਰਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚ ਜਾ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ। 'ਤੁੜ' ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਟਿਕਾਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡ ਖਾਨ ਛਪਾਰੀ ਵੱਸ ਗਿਆ।

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਬਾਸਰਕੇ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤ ਵੇਖੇ ਤਾਂ ਆਪ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਏ ਅਰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖੀ ਹੋਏ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਜੈਸੀ ਧਰਮ, ਪਰਤੁੱਪਕਾਰ ਤੇ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਸ਼ਾਖਸਾਤ ਮੂਰਤਿ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਕੇ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੰਨਪਾਟੇ ਜੋਗੀ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਨਾਲ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਬੜਨ ਦਾ ਆਪ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਸੱਚਾ ਗੁਰਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕਿਵੇਂ ਸਹਿਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਇਹ ਗਲ ਵੀ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੋਗੀ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ-ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਾਏਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵੀ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ।

ਕੰਨਪਾਟੇ ਜੋਗੀ ਦੀ ਚੁਕਣਾ ਵਿਚ ਲਗਪਗ ਸਾਰਾ ਨਗਰ ਹੀ ਕੁਰਾਹੇ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਜੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਨੂ ਦੇਖ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਘਬਰਾ ਜਾਂਦਾ। ਆਪ ਨੇ ਮਹਾਨ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਨਗਰ ਦੇ ਹਰ ਮੁੱਖੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਆਪਣੇ ਮਿੱਠੇ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਝੰਝੋੜ ਸੁਟਿਆ ਅਤੇ ਨਗਰ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁੱਖੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੂਰਖਤਾ ਅਤੇ ਕੰਨਪਾਟੇ ਜੋਗੀ ਦੀ

ਕ੍ਰਿਤਘਨਤਾ ਅਤੇ ਈਰਖਾ ਨੂੰ ਉਘਾੜ ਕੇ ਨੰਗਿਆਂ ਕਰ ਸੁਟਿਆ। ਅੱਠ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਪਰ ਮੀਂਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੇ ਨਗਰ ਵਾਸੀਆਂ ਰਾਹੀਂ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਨੂੰ ਸਿੱਧੀ ਗਲ ਕਹਿ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲ ਵਰਖਾ ਪਾ ਕੇ ਦਸੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਈਰਖਾ ਭਰੇ ਮੰਦ-ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਭੁਗਤਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਖਾ ਉੱਕੀ ਹੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਿਸਾਨ ਅਗੇ ਹੀ ਕਾਫੀ ਤੰਗ ਆ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਤੋਂ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਗਲਤੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਮਿੱਠੀ, ਪਿਆਰੀ ਤੇ ਪਰ-ਉਪਕਾਰੀ ਰੱਬੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਦੁਰ-ਵਿਉਹਾਰ ਕਰਕੇ ਨਗਰ ਵਾਸੀ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਪਛਤਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜੋਗੀ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਦੀ ਬਾਰਸ਼ ਕਰਵਾ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਭਾਰੀ ਔਖੇ ਸਨ।

ਕੰਨਪਾਟੇ ਜੋਗੀ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਦਾ ਵਰਖਾ ਕਰਾ ਸਕਣ ਦਾ ਤੁੱਕਾ ਤਾਂ ਲਗ ਨਾ ਸਕਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਤਾਹਨੇ ਮੇਹਣੇ ਨਾ ਸਹਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਬਹਾਨੇ-ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ। ਕਦੀ ਕਹੇ ਕਿ ਨਗਰ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨ ਕੇ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਪਾਪ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੇ ਜੰਤਰ-ਮੰਤਰ ਵੀ ਵਰਖਾ ਕਰਾ ਸਕਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੇ। ਲੋਕੀਂ ਹੁਣ ਤਕ ਸਾਰੀ ਅਸਲੀਅਤ ਸਮਝ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਉਹ ਇਹ ਗਲ ਵੀ ਸਮਝ ਚੁਕੇ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਈਰਖਾ ਵੱਸ ਨਗਰ ਵਿਚੋਂ ਕਢਵਾਉਣ ਦਾ ਮਹਾਂ ਅਪਰਾਧ ਵੀ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਨੇ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਅਸਲੀਅਤ ਉਘੜਣ ਤੇ ਉਹ ਕਾਬੂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਨੂੰ ਗਲੋਂ ਧੂਹ ਕੇ ਅਤੇ ਖਿੱਚਾ-ਧੂਹੀ ਕਰਕੇ ਐਸਾ ਘਸੀਟਿਆ ਕਿ ਉਹ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਿਆ। ਕਰਨੀ ਕਰਤਾਰ ਦੀ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਬੱਦਲ ਛਾ ਗਏ ਅਤੇ ਰਜਵੀਂ ਬਾਰਸ਼ ਹੋਈ। ਪੁਰਾਤਨ ਗਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਅ ਇਹ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਵਰਖਾ ਕੇਵਲ ਉਹਨਾਂ ਖੇਤਾਂ ਤੇ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਦਾ ਮੁਰਦਾ ਸਰੀਰ ਘਸੀਟਿਆ ਜਾਏਗਾ। ਸੂਰਜ ਅਸਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਜੱਟ ਖਿੱਚਾ ਧੂਹੀ ਕਰਕੇ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਦੇ ਮੁਰਦਾ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਘਸੀਟਣ ਲਗ ਪਏ। ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਅੰਨਨ ਸ਼ਰਧਾ ਅਰ ਭਗਤੀ-ਭਾਵਨਾ ਸਪਸ਼ਟ ਝਲਕਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਕਾਰਵਾਈ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਇਸ ਕਰਮ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਪਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤਾ। (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਕੀਤੀ ਦਾ ਫਲ ਭੁਗਤਾਇਆ ਸੀ ਪਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਖਿਮਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਮਹਾਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸੀ। ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਰਾਮਾਤੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਥਵਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਝੁਕਾ

ਲਈਏ, ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਲਾਭ ਦੀ ਥਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿੱਚ ਹਉਮੈ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਆ ਡਿਗਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਜਿਥੇ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਉੱਚੇ ਆਤਮਕ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਨਾਲ ਹੀ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਲਈ ਅਗਾਧ ਭਗਤੀ ਤੇ ਅੰਨਿਨ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਵੀ ਸੁਤੇ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(੮) ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੀ ਅਸਥਾਪਨਾ ਤੇ ਵਿਕਾਸ

ਗੋਇੰਦਾ ਖਤਰੀ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਪੱਤਣ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਿਥੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਲਾਹੌਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸੜਕ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਸੀ, ਇਕ ਨਗਰ ਵਸਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ। ਦਰਿਆ ਦਾ ਪਤਣ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੜਕ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਬੜੀ ਮੌਕੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਸੀ। ਗੋਇੰਦੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਗੋਬਿੰਦਾ ਕੋਈ ਨਗਰ ਵਸਾ ਸਕੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁੱਝੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਚਲੀਆਂ ਤੇ ਨਗਰ ਵੱਸਣ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਜੇ ਦਿਨ ਨੂੰ ਉਸਾਰੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਢਾਹ ਦੇਣ। ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਰੌਲਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਥੇ ਭੂਤਾਂ-ਪਰੇਤਾਂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮਕਾਨ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੋਇੰਦੇ ਨੂੰ ਭੀ ਇਹ ਵਹਿਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਗਰ ਵਸਾਣ ਲਈ ਇਹ ਥਾਂ ਹਰ ਲਿਹਾਜ ਨਾਲ ਬੜੀ ਰਮਣੀਕ, ਖੂਬਸੂਰਤ ਤੇ ਬੜੇ ਕਾਰਆਮਦ ਮੌਕੇ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਗੋਇੰਦਾ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਨਸ਼ਾ ਦਸੀ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਜਾਚਨਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਗੋਇੰਦੇ ਦਾ ਇਹ ਵਹਿਮ ਭੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਥਾਂ ਭਾਗੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਭੂਤਾਂ ਪਰੇਤਾਂ ਦੇ ਵਾਸੇ ਕਾਰਨ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਆਪਣੇ ਮੁੱਖੀ ਸੇਵਕ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗਲ ਸਮਝਾ ਕੇ ਗੋਇੰਦੇ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਉਤੇ ਨਗਰ ਵਸਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਭਰਪੂਰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਨ 1546 ਵਿੱਚ ਨਗਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਅਰੰਭ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਨਗਰ ਦਿਨ ਦੂਣੀ ਚੌਗੁਣੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਲਗ ਗਿਆ। ਗੋਇੰਦੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅੱਧੀ ਕੁ ਜ਼ਮੀਨ ਤਾਂ ਵੈਸੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪਏ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖੇ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ। ਉਂਞ, ਇਹ ਨਗਰ ਵਸਾਉਣ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਵੀ ਸਨ। ਪਹਿਲਾ ਇਹ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਮਤ ਦਾ ਮੁੱਖੀ ਪਰਚਾਰ ਕੇਂਦਰ ਖਡੂਰ ਤੋਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਲੈ ਆਂਦਾ ਜਾਏ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇਲਾਕਾ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਐਸਾ ਹੋਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਇਸ ਭਾਂਤ ਦਾ ਨਗਰ ਵਸਾਉਣ ਵਿੱਚ ਦੂਜਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖ-ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਨਗਰ ਅਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਗੁਰਮਤ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਰਗਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਰਚਲਤ ਹੋ ਸਕੇ। ਇਹ ਨੁਕਤਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਅਹਿਮ ਸੀ। ਪੁਰਾਣੇ ਨਗਰਾਂ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਨਵੇਂ ਨਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਮਰਯਾਦਾਵਾਂ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਿੱਚ ਤੇ ਨਵੇਂ ਅਸੂਲ ਅਰ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਮੁਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਵੇਂ ਮੱਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਮਦਦਗਾਰ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅਜ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਰਹੇ ਅਤੇ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਉਠਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਗੁਰਮੱਤ ਧਾਰਨੀ ਨਵੀਆਂ ਕਲੋਨੀਆਂ, ਨਗਰ ਤੇ ਪਿੰਡ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਸਾਰਣ ਦੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਬਣਾਉਣ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤ ਧਾਰਨੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹਾਵੀ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰ ਸਕਣ ਤਾਂ ਨਿਸਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਫੈਲਣ ਤੇ ਵਿਕਸਤ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਦਦ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਿਲਗੋਭਾ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਵੱਸੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਾਡੀ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ (generation) ਦੇ ਮਨਾਂ ਤੇ, ਸੁਤੇ ਹੀ ਅਨਮਤੀਆਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹਾਵੀ ਹੋਣ ਲਗ ਪਏ ਹਨ। ਮਿਲਗੋਭਾ ਵਸੇਵਿਆਂ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਖਾਲਸ ਵਸੇਵੇਂ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪਸਾਰ-ਪਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਾਭਦਾਈ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ! ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆਦਿਕ ਨਗਰਾਂ ਦੀ ਪਿੱਛੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਹਦ ਤਕ ਜ਼ਰੂਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਨਵੇਂ ਵਸੇ ਨਗਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉੱਥੇ ਸਿੱਖੀ ਰਹੁਰੀਤਾਂ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹਾਵੀ ਹੋ ਕੇ ਵੱਧ ਫੁਲ ਸਕੇ।

ਨਵਾਂ ਨਗਰ ਵਸਾਉਣ ਅਤੇ ਵਿਕਸਤ ਕਾਰਨ ਇਮਾਰਤੀ ਲਕੜੀ ਦੀ ਕਮੀ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਔਕੜ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਨੂੰ ਜੋ ਕਾਂਗੜੇ ਹਰੀਪੁਰ ਆਦਿਕ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਇਮਾਰਤੀ ਲਕੜੀ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਪਹਿਲਾਂ ਬੈਰਾਗੀ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਆਪਣੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਥੋਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ। ਹਰੀਪੁਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅਮੀਰਾਂ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਸਮੇਤ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਿਆ। ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੀ ਨਵੀਂ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਜਿਤਨੀ ਵੀ ਇਮਾਰਤੀ ਲਕੜੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਹਰੀਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਘੱਲ ਦਿੱਤੀ। ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਲਕੜੀ ਨਗਰ-ਵਾਸੀਆਂ ਤੇ ਨਵੇਂ ਬਣਨ ਵਾਲੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਹੀ ਵੰਡ ਦਿੱਤੀ। ਕੁਦਰਤੀ ਗਲ ਸੀ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਫੜ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਿੱਖ ਨਗਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਗਿਆ।

ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਰਾਹੀਂ ਹੋਈ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤਲ ਨੇ ਭਟ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਤੇ ਇਤਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਨੂੰ 'ਗੋਬਿੰਦਪੁਰੀ' ਭਾਵ

"ਰਬ ਦੀ ਨਗਰੀ" ਕਹਿ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਸੇਵਕ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਦੀਰਘ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਇਕ ਐਸੇ ਸਿੱਖ ਨਗਰ ਦੀ ਅਸਥਾਪਨਾ ਕਰਵਾਈ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਮਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪਰਚਾਰ-ਪਸਾਰ ਲਈ ਬੜਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ।

(੯) ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਦੇ ਅਸੂਲ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣਾ

ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਤਕ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਇਤਿਹਾਸ ਠੀਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖ ਨਹੀਂ ਸਕੇ। ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦੇ ਸੰਤ-ਸਾਧ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ।

ਇਹ ਤਾਂ ਸਰਬ-ਵਿਦਤ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ "ਕਿਰਤ ਕਰਨਾ, ਵੰਡ ਛਕਣਾ ਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣਾ" ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤੀ ਦਾ ਮੁਖ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਲਗਪਗ ੧੮ ਸਾਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਗਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਲਈ ਅਮਲੀ ਪੂਰਨੇ ਪਾ ਕੇ ਦਸੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਕਰਨ ਦੇ ਪਵਿਤਰ ਪੇਸ਼ੇ ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਵੰਡ ਛਕਣ ਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ।

ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ, ਵਧੀਆ ਤੇ ਸਾਫ ਖੁਰਾਕ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੁਹਈਆ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸਤੇ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਨਿਤ ਵਰਤਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਘਿਓ ਵਾਲੀ ਮਿਠੀ ਖੀਰ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਲੰਗਰ ਦੇ ਵਧੇ ਹੋਏ ਖਰਚ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕੇਂਦਰਾਂ ਤੋਂ ਇਕੱਤਰ ਹੋਏ ਦਸਵੰਧ ਨਾਲ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪੂਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਲੰਗਰ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਜਿਥੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਊਚ-ਨੀਚ ਜਾਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪਰਸਪਰ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਕਿਰਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਦਸਵੰਧ ਕੱਢਣ ਤੇ ਵੰਡ ਛਕਣ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਵੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਲੰਗਰ ਮੁਖ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ, ਨਿਆਸਰਿਆਂ, ਅੰਗ-ਹੀਣਾਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਅਸਮਰਥ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਜ਼ਤ ਨਾਲ ਖੁਰਾਕ ਮੁਹਈਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਹਰਲੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਅਤੇ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਆਤਮਕ ਤੇ ਧਾਰਮਕ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਲੈਣ ਲਈ ਆਏ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਡਾਹਢੇ ਕੰਮ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਸੀ। ਬਾਹਰੋਂ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਾਫ ਸੁਥਰੀ ਤੇ ਚੰਗੇਰੀ ਖੁਰਾਕ ਮਿਲ ਜਾਣਾ ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਰਧਕ ਗੱਲ ਸੀ।

ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਦਾ ਕਰਤਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਾਣ ਵੱਟਣ ਦੀ ਕਿਰਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੜੇ ਸਾਫ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਵੀ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਯਥਾ :—

"ਦਾਸੂ ਤੇ ਦਾਤੂ ਜੀ ਦੀ ਹੱਟੀ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਕੁਛ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਸੇ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਾ

ਕਰਨ।" ਪੂਜਾ ਦੇ ਧਾਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਬੰਧੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਸਖਤ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਦੇ ਰਖੀਆਂ ਸਨ ਜੋ ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ : ਜੇ ਕਦੇ (ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ) "ਕੁਛ ਚਾਹੁਣ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਣ, "ਇਹ ਪੂਜਾ ਦਾ ਧਾਨ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਨੂੰ ਕੱਚਾ ਪਾਰਾ। ਜੇ ਭੁਖਾ ਪਿਆਸਾ ਬਿਹਰਮ ਸਾਧੂ ਸਿੱਖ, ਲੰਗੜਾ, ਲੂਲ੍ਹਾ, ਰੋਗੀ, ਬਿਰਧ ਇਹਨਾਂ ਪਾਸ ਆਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਕਰਾਉਣ।"

"ਸਵਾਨਿ-ਉਮਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ" ਦਾ ਕਰਤਾ ਭੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਸਖਤ ਹਿਦਇਤ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਰਸਾਂਦਾ ਹੈ, "ਉਨ੍ਹੋਂ ਨੇ ਅਪਨੇ ਬੇਟੋਂ ਕੋ ਹੁਕਮ ਦੇ ਰਖਾ ਥਾ ਕਿ ਤੁਮ ਆਪਣੀ ਮੁਆਸ਼ ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਯਾ ਕਾਸ਼ਤ-ਕਾਰੀ ਸੇ ਹਾਸਲ ਕਰੋ। ਯਿਹ ਪੂਜਾ ਕਾ ਮਾਲ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਲੀਏ ਜ਼ਹਰੇ ਕਾਤਲ ਹੈ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਵੋਹ ਉਨਕੇ ਇਰਸ਼ਾਦ ਕੇ ਮੁਆਫ਼ਕ ਅਮਲ ਕਰਤੇ ਥੇ।"

(੧੦) ਗੁਰਿਆਈ ਦੌਰਾਨ ਹੋਈਆਂ ਕੁਝ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼

ਲੰਗਰ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨਾਲ ਭਰਾਤਰੀ ਭਾਵ ਤੇ ਆਪਸੀਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ :—ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਮੂਹ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਾਤ-ਪਾਤ, ਲਿੰਗ, ਪ੍ਰਾਂਤ, ਦੇਸ਼, ਨਸਲ, ਰੰਗ ਆਦਿਕ ਦੇ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਪਿਤਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਖਿਆਲ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਰ ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਮਨੁੱਖ ਆਪੋ ਵਿਚ ਭਰਾ-ਭਰਾ ਹਨ। ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੇ ਮੱਤ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰੀ ਉਚ-ਨੀਚ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਰਖੀ ਸੀ।

ਲੰਗਰ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਮੁੱਢ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਹੀ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਤਾ ਸੀ. ਪਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਲੰਗਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਵਰਣ-ਆਸ਼ਰਮੀ ਮੱਤ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰੇ ਉਚ-ਨੀਚ ਦੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣ ਲਈ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਸਰਦਾਇਕ ਸਾਧਨ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ। ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਤਾਂ ਉੱਚੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਜ਼ਾਤਾਂ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਤਾਂ ਮਿਟਦੇ ਹੀ ਸਨ, ਪਰ ਲੰਗਰ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੇ ਉੱਚ-ਜ਼ਾਤੀਏ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ "ਸੁੱਚੇ ਚੌਂਕੇ" ਦੇ ਭਰਮ ਉਤੇ ਤਾਂ ਕਰੜਾ ਵਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਲੋਕ ਇਕ ਪੰਗਤ ਵਿੱਚ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ-ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠਦੇ ਸਨ। ਇਥੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜ਼ਾਤ ਨਾਲ ਕੋਈ ਉਚੇਚਾ ਸਲੂਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਰ ਬੰਦਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ· ਕੇਵਲ ਸਫਾਈ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਪਾਲਨ ਅਰ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ।

ਲੰਗਰ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਦਾ ਦਸਵੰਧ ਕੱਢਣ ਦੀ ਪਿਰਤ ਪੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਵੰਡ ਛਕਣ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਭਰਾਤਰੀ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲੰਗਰ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿਤਾ। ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਅਮਲੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਅਸਥਾਨ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਲੰਗਰ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮਹਿਲ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਹੀ ਲੰਗਰ ਦਾ ਸਭ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਦਾ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਰੁਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਲੰਗਰ ਪੂਰਨ ਸਫਾਈ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਨੁਕਤਾ-ਨਿਗਾਹ ਅਨੁਸਾਰ ਚੰਗੇ ਪੌਸ਼ਟਕ ਪਦਾਰਥ ਵਰਤਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸਤੇ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਘਿਓ ਵਾਲੀ ਖੀਰ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਵਲੋਂ ਵਰਤਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਕਿਦਾਰਾ ਤੇ ਭਾਈ ਜੋਧ ਰਸੋਈਆ ਆਦਿਕ ਗੁਰਸਿੱਖ ਵੀ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਊਚ-ਨੀਚ ਦੇ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਤੇ ਵੰਡ ਛਕਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਇਕ ਹੋਰ ਵੱਡੀ ਸਮਾਜਕ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਨਿਆਸਰੇ, ਲੋੜਵੰਦ ਤੇ ਅਸਮਰਥ ਜਾਂ ਅੰਗਹੀਣ ਲੋਕੀਂ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛੱਕ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪ੍ਰਦੇਸੀਆਂ, ਮੁਸਾਫ਼ਿਰਾਂ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੋੜ ਵੀ ਪੂਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰਾ ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਲੰਗਰ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੰਗਰ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹਿਸਾ ਪਾਇਆ।

ਲੰਗਰ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮੱਤ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਲਖਣ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਮੱਤ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਅਜ਼ਾਦ ਅੱਡਰੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ।

ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਮੱਲ ਅਖਾੜੇ :—

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਜਬੂਤ ਤੇ ਅਰੋਗ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਤਕੜਾ ਮਨ ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮੱਤ-ਮੱਤਾਂਤਰ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ, ਇਸ ਨੂੰ ਪੁਸ਼ਟ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਰਖਣ ਨੂੰ ਮਿਥਿਆ ਕਰਮ ਹੀ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਗੁਰਮਤ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਬੇਲੋੜਵੇਂ ਤੇ ਫਜ਼ੂਲ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਗਾਲਣ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਮਰੀਅਲ ਟਟੂ ਵਰਗਾ ਬਨਾ ਕੇ ਧੂੰਹਦੇ ਫਿਰਨਾ ਕਿਸ ਅਰਥ? ਜੇ ਸਰੀਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਅਰੋਗ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਸੇਵਾ ਵੀ ਵਧੀਕ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਚਿੱਤ ਜੋੜ ਸਕਾਂਗੇ। ਰੋਗਾਂ ਮਾਰਿਆ ਸਰੀਰ ਕੀ ਸਿਮਰਨ ਕਰੇਗਾ ਤੇ ਕੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਿਸਾ ਲਏਗਾ? ਚੰਗੀਆਂ ਆਦਤਾਂ, ਚੰਗੀ ਖੁਰਾਕ, ਚੰਗਾ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ, ਸਫਾਈ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੇ ਕਸਰਤ ਆਦਿਕ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਨਾਲ ਹੀ

ਅਸੀਂ ਅਰੋਗ ਸਰੀਰ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਕਾਮ ਤੇ ਕਰੋਧ ਕਾਇਆਂ ਨੂੰ ਗਾਲਦੇ ਹਨ, ਅੰਦਰੋਂ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਨਿਰਮਲ ਰਹਿਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨ ਤੇ ਚੁਸਤ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਰੀਰ ਅਰੋਗ ਅਤੇ ਬਲਵਾਨ ਰਖ ਕੇ ਹੀ ਸੇਵਾ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਰੀਰਕ ਕਸਰਤ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਅਰੋਗ ਰਖਣ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਨਾਉਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸੇ ਆਸ਼ੇ ਨਾਲ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਮੱਲ ਅਖਾੜਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਉਥੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ਤੀਆਂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸਵੇਰੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਪਿਛੋਂ ਮੱਲ ਅਖਾੜੇ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕਸਰਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਮੁਤਾਬਕ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਹਰ ਕੇਂਦਰ ਨਾਲ ਘੋਲ ਘੁਲਣ ਤੇ ਕਸਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਖਾੜੇ ਸਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਬੂਤੀ, ਕਰੜਾਈ, ਸਿਪਾਹੀ-ਗੀਰੀ ਦੀ ਲਾਜੁਆਬ ਕਾਬਲੀਅਤ ਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਟਾਕਰੇ ਦਾ ਜੋ ਅਥਾਹ ਬਲ ਮਗਰਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਦੀਆਂ ਆਰੰਭਕ ਜਮਾਤਾਂ ਮੱਲ ਅਖਾੜਾ ਹੀ ਸੀ। ਮਨ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਲਈ ਬਾਣੀ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗ ਵੱਡੇ ਸਾਧ ਸਨ, ਪਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਮਨ ਦੇ ਟਿਕਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਸਰੀਰਕ ਕਸਰਤ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਜੰਗਾਂ ਜੁਧਾਂ ਵਿਚ ਜੂਝਣ ਬਾਰੇ ਮਾਲੂ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ;

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਸਿੱਖ, ਮਾਲੂ ਸ਼ਾਹ ਜੋ ਫ਼ੌਜੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਸੀ, ਇਕੇਰਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਸ਼ੰਕਾ ਨਵਿਰਤੀ ਲਈ ਆਇਆ। ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਸਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਤੌਖਲਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਫ਼ੌਜੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਪਾਪ ਹੀ ਪਾਪ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਾਲੂ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲਾਂ ਸਮਝਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਧਰਮ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਲੜਾਈ ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ .ਧੱਕਾ. ਜ਼ੁਲਮ ਜਾਂ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਲੜੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ. ਧਰਮੀ ਬੰਦੇ ਨੇ ਜੰਗ, ਧਰਮ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ, ਗਰੀਬ ਮਜ਼ਲੂਮ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ੁਲਮ ਤੋਂ ਹੋੜਨ ਲਈ ਲੜਨੀ ਹੈ। ਜਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਵਿਰੋਧੀ ਤੱਤ, ਬਿਨਾਂ ਜੰਗ ਦੇ, ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸਮਝ ਸਕੇ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਤੇ ਜ਼ੋਰ, ਧੱਕਾ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਤੋਂ ਹੱਟ ਜਾਏ, ਪਰ ਜੇ ਦੁਸ਼ਟ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਤੇ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਗਲਤ ਰਾਹ ਤਿਆਗਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਧਰਮੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ੰਗ ਹੋ ਕੇ ਦੁਸ਼ਟ ਤੇ ਧਰਮ-ਵਿਰੋਧੀ ਨਾਲ ਜੂਝ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ, ਜੂਝਣ ਵੇਲੇ ਨਤੀਜੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਜਾਨ ਤਲੀ ਤੇ ਰਖ ਕੇ ਦੁਸ਼ਟ ਤੋਂ ਹਥਿਆਰ ਛੁਡਵਾ ਕੇ ਦਮ ਲਏ। ਹੋਰ ਹੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜਦ ਦੁਸ਼ਟ ਰਾਹ ਤੇ ਨਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਉੱਤੇ ਸ਼ਸਤਰ ਪ੍ਰਹਾਰ ਕਰਨਾ ਪਾਪ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਧਰਮ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਸ਼ਸਤਰ-ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਬਲਵਾਨ ਬਣਾ ਕੇ ਰਖਣਾ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਲੋੜ ਪੈਣ ਧਰਮ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਤੇ ਗਰੀਬ, ਮਜ਼ਲੂਮ ਤੇ ਨਿਤਾਣੇ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਟ ਦੇ ਧੱਕੇ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। [illegible] ਮਨੁੱਖ ਕਮਜ਼ੋਰ [illegible] ਧਰਮ

ਅਤੇ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦਾ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੁਮੇਲ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਹਮਾਯੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ :—

"ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼", "ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼" "ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਪੰਜਾਬ" (ਕਨ੍ਹਈਆ ਲਾਲ ਦੀ) ਵਿੱਚ ਤੇ ਸੀਨੇ-ਬਸੀਨੇ ਚਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਿੱਖ ਰਵਾਇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਮਾਯੂੰ ਬਾਦ-ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਈ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹਮਾਯੂੰ, ਸੇਰਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਤੋਂ ਕਨੌਜ ਦੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਆਖਰੀ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਨਸ ਜਾਣ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਇਆ। ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਅਪੜ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਨ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਰਾਜ ਭਾਗ ਦੁਬਾਰਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਸੜਕ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ ਹੀ ਲੰਘਦੀ ਸੀ। ਸੰਨ ੧੫੪੦ ਵਿਚ ਜਦ ਹਮਾਯੂੰ ਆਪਣੇ ਫ਼ੌਜੀ ਦਸਤੇ ਸਮੇਤ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਸ਼ਤੀਆਂ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਮਾਯੂੰ ਦੇ ਆਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਆਪ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮਸਰੂਫ਼ ਰਹੇ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਸੁਤੰਤਰ ਤਬੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ ਤੇ/ਸਦਾ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਸਨ। ਹਮਾਯੂੰ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਤੌਹੀਨ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਮੁੱਠ ਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਰਭੈਤਾ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਹਸਦੇ ਹੋਏ ਫੁਰਮਾਇਆ, "ਜਦੋਂ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਤੈਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਤੂੰ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ।" ਹਮਾਯੂੰ ਇਹਨਾਂ ਬਚਨਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਵਾਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਖੁਦਾ ਦੀ ਟੇਕ ਲੈਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ।

ਸ਼ਰਾਬ ਆਦਿ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਵਰਜਨਾ ਤੇ ਚੌਧਰੀ ਮਲੂਕਾ :—

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸਿਧਾ, ਸਾਦਾ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬ ਆਦਿਕ ਨਸ਼ਿਆ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ। ਇਹ ਨਸ਼ਾ ਸੇਹਤ ਲਈ ਅਤੀ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੈ ਅਰ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਜਨਮ-ਦਾਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਕ ਹੈ। ਆਤਮਕ ਉਨਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈਣ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਸ਼ਾ ਭਾਰੀ ਰੁਕਾਵਟ ਖੜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਸ਼ਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਤ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜੋਗ-ਅਜੋਗ ਜਾਂ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਤਮੀਜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਭੈੜੀ ਸੁਹਬਤ ਇਸ ਨਸੇ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣਾ ਕੇ ਪੱਕਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਦੇ ਪਤੀ ਚੌਧਰੀ ਮਹਿਮੇ ਨੇ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਅਪਣਾ ਜੀਵਨ ਉੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਤੇ ਪਵਿਤਰ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਕਾਰਣ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਤਖਤ ਮੱਲ ਖਹਿਰੇ ਨੇ ਅਤਿ ਪਵਿਤਰ ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਚਾਅ ਤੇ ਉਤਸਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਚੌਧਰੀ ਤਖਤ

ਮੱਲ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਨਿੱਤ ਦੁੱਧ ਪੁਚਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਆਏ ਗਏ ਪਰਦੇਸੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨਾ ਆਪਣੇ ਉੱਚੇ ਭਾਗ ਸਮਝਦਾ ਸੀ।

ਉਪਰੋਕਤ ਚੌਧਰੀਆਂ ਦੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚੌਧਰੀ ਮਲੂਕਾ ਸੀ ਜੋ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੋਗੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਨੇ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਮਲੂਕਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਸਵਾਨਿ ਉਮਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਜਵਾਹਰ ਮਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਨਸ਼ਿਆ ਤੋਂ ਵਰਜਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਜੋਗੀ ਸ਼ਰਾਬ ਆਦਿ ਨਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਰਤੀ ਇਕਾਗਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਦਸਦੇ ਸਨ ਤੇ ਆਪ ਪੁਠੇ ਰਾਹ ਪੈ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਪੁਠੇ ਰਾਹੇ ਪਾਂਦੇ ਸਨ। ਸ਼ਰਾਬੀ ਜੋਗੀ ਦੀ ਕੁਸੰਗਤ ਨੂੰ ਮਲੂਕੇ ਨੂੰ ਨਸ਼ਿਆ ਦਾ ਆਦੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਲੂਕਾ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਰੋਗੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਈ ਰੋਗ ਲਗ ਗਏ। ਮਿਰਗੀ ਦੇ ਦੌਰੇ ਪੈਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਕਾਰਗਾਰ ਸਾਬਤ ਨਾ ਹੋਇਆ ਚੌਧਰੀ ਮਲੂਕਾ ਉਂਝ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ ਪਰ ਮਿਰਗੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖੀ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਾਕ-ਸੰਬਧੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਛੱਡ ਕੇ ਇਲਾਜ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਮਿਰਗੀ ਦੇ ਦੌਰੇ ਪੈਣੇਂ ਹੱਟ ਗਏ। ਦਿਲੋਂ ਮਨੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸ਼ਰਾਬੀ ਜੋਗੀ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਅਸਲ ਥਾਂ ਤੇ ਪੁਜ ਗਿਆ। ਜੋਗੀ ਦੀ ਭੈੜੀ ਸੁਹਬਤ ਨੇ ਫਿਰ ਪੁਰਾਣਾ ਝੱਸ ਜਗਾ ਦਿਤਾ। ਮਲੂਕਾਂ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਦੀ ਛੱਤ ਤੇ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਗਾਲੀ-ਗਲੋਚ ਬੱਕਣ ਲਗਾ। ਮਿਰਗੀ ਨੇ ਆ ਦਬੋਚਿਆ ਤੇ ਮਕਾਨ ਦੀ ਛੱਤ ਤੋਂ ਗਿਰ ਕੇ ਚੌਧਰੀ ਮਲੂਕਾ ਕਾਲ-ਗ੍ਰਾਸ ਹੋ ਗਿਆ।

ਭੈੜੀ ਸੁਹਬਤ ਵਿਚ ਭੈੜੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਆਦਤਾਂ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਪੱਕ ਕੇ ਸੁਭਾਅ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਭੈੜੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਛਡਣਾ ਹੀ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਛਡਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾੜੀ ਸੁਹਬਤ ਫਿਰ ਪੱਕੇ ਹੋਇ ਮਾੜੇ ਸੰਸਕਾਰ ਜਗਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇਖਕੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰ ਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਆਦਿਕ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਵਰਜਿਆ ਸੀ :—

"ਮਾਣਸ ਭਰਿਆ ਆਣਿਆ, ਮਾਣਸੁ ਭਰਿਆ ਆਇ ॥
ਜਿਤੁ ਪੀਤੈ ਮਤਿ ਦੂਰਿ ਹੋਇ, ਬਰਲੁ ਪਵੈ ਵਿਚਿ ਆਇ ॥
ਆਪਣਾ ਪਰਾਇਆ ਨਾ ਪਛਾਣਈ, ਖਸਮਹੁ ਧਕੇ ਖਾਇ ॥
ਜਿਤੁ ਪੀਤੈ ਖਸਮੁ ਵਿਸਰੈ, ਦਰਗਹ ਮਿਲੈ ਸਜਾਇ ॥
ਝੂਠਾ ਮਦੁ ਮੂਲਿ ਨਾ ਪੀਚਈ, ਜੇ ਕਾ ਪਾਰਿ ਵਸਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਸਚੁ ਮਦੁ ਪਾਈਐ, ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲੈ ਜਿਸੁ ਆਇ ॥
ਸਦਾ ਸਾਹਿਬ ਕੈ ਰੰਗਿ ਰਹੈ, ਮਹਲੀ ਪਾਵੈ ਥਾਉ ॥"

ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਡਿਆਈਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਤੇ ਚੌਧਰੀ ਬਖਤਾਵਰ :—

ਸੰਨ ੧੫੪੭ ਦੇ ਕਰੀਬ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਇਲਾਕੇ, ਮੱਤੇ ਦੀ ਸਰਾਂ ਆਦਿਕ

ਤੋਂ ਹੋ ਕੇ ਪਿੰਡ ਹਰੀਕੇ ਆ ਪੁਜੇ। ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹਰੀਕੇ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਕੁਝ ਅਰਸਾ ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਕਾਰਨ ਵੈਸੇ ਵੀ ਆਪ ਦੇ ਚੰਗੇ ਜਾਣੂ ਸਨ।

ਇਥੋਂ ਦਾ ਮੁਖੀ ਚੌਧਰੀ ਬਖਤਾਵਰ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਅਤੇ ਅਹੰਕਾਰੀ ਆਦਮੀ ਸੀ। ੧੨ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਭਰਨ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਲੀ ਰੁਤਬੇ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਸੀ। ਉਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਮੱਤਾ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਆਤਮਕ ਮਹਿਮਾ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸੁਣ ਰਖੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਅਹੰਕਾਰ ਭਰੇ ਰਵਈਏ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਾ-ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਮਾਇਕ ਰੁਤਬੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਚੌਧਰੀ ਸਮਝੀ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਹ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਗਰੀਬ ਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਜ਼ਾਤਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਬੈਠਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਮਾਇਆ ਦੀ ਬਹੁਤਾਇਤ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਾਣ ਕੂੜੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਾਣ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਭੱਠ ਪਾਉਣ ਲਾਇਕ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਤਕ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਾਣ ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਹਨ, ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਲ ਹੀ ਲਗ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਨਾ ਸਾਡਾ ਜ਼ਾਤ ਅਭਿਮਾਨ ਕੰਮ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਉਸ ਅੱਗੇ ਅਸੀਂ ਚੰਗੇ ਅਖਵਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਚੰਗੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤਦ ਹੀ ਅਖਵਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਸਾਡੀ ਚੰਗਿਆਈ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰੇ। ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਅੱਗੇ ਚੰਗੇ ਬਣਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਮਨੋਂ ਚੰਗਾ ਤੇ ਨੇਕ ਬਣਨਾ ਪਏਗਾ ਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਕੂੜਾ ਮਾਣ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣਾ ਪਏਗਾ। ਚੌਧਰੀ ਬਖਤਾਵਰ ਮਾਣ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਗਿਆ।

ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇ ਤਿਜਾਰਤੀ ਰੁਚੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਾਧ ਤੇ ਦੇਹਧਾਰੀ-ਗੁਰੂ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਰਕਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਇਕ ਤੇ ਹੰਕਾਰੀ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਨਿਰੱਰਥਕ ਤੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਦਸਣਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, 'ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ-ਚੁਕੀ ਕਰਦੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੇ ਯਈਂ-ਯਈਂ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸੱਚ ਤੇ ਕੱਚ ਨੂੰ ਕੱਚ ਕਹਿਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਜੈਸੇ ਜੈਸੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਵੈਸੇ ਵੈਸੇ ਉਹ ਅਸੂਲ ਤੇ ਮਰਯਾਦਾ ਘੜਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੰਗਾ ਗਏ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਤੇ ਜਮਨਾ ਗਏ ਤਾਂ ਜਮਨਾ ਦਾਸ ਨਾਮ ਧਰਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰਾਮ-ਬਾਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਮਾਰਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਚਾਈ ਉੱਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਸਚਾਈ ਲਈ ਨਿਰਭੈ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰਨਾ ਮਰਦਾਵੀਂ ਘਾਲ ਘਾਲਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੀ ਹਿਸੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ :—

ਖਡੂਰ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਕੁ ਮੀਲਾਂ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਭਾਈ ਜੀਵਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਸਪੁਤਰੀ ਜਿਵਾਈ ਵਸਦੇ ਸਨ। ਬੀਬੀ ਜਿਵਾਈ ਗੁਰੂ ਘਰ ਲਈ ਰੋਜ਼ ਖਿਚੜੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ

ਲਿਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਵੱਗਣ ਲਗੀ। ਹਨੇਰੀ ਕਾਰਨ ਅੱਗ ਬਾਲਣ ਅਤੇ ਖਿਚੜੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਪੇਸ਼ ਆਈ। ਬੀਬੀ ਜਿਵਾਈ ਨੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹਨੇਰੀ ਹਟੇ ਤਾਂਕਿ ਖਿਚੜੀ ਪਕਾ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਭੇਜੀ ਜਾ ਸਕੇ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਜਦ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਬੀਬੀ ਜਿਵਾਈ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਕੇ ਮੰਨਣ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਉਸਦੇ ਉਲਟ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਰਜ਼ਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮਤ ਸਿਧਾਂਤ ਉਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਇਆ। ਬੀਬੀ ਜਿਵਾਈ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੁਤਰੀ! ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੋ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਠੀਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਸਮੁਚੀ ਕੁਦਰਤ ਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣਾ ਹੈ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਸਦਾ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਮੰਨੀਏ।

ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਪੁਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ, ਜੋ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਨਿਤਨੇਮ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਰਜ਼ਾ ਸਬੰਧੀ ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਇਹ ਪਵਿਤਰ ਲਫਜ ਦੁਹਰਾਏ ਹਨ—

"ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਸਾਈ ਭਲੀ ਕਾਰ"

ਫਿਰ, ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਤੇ ਕੂੜ ਦੀ ਪਾਲ ਤੋੜਨ ਲਈ ਵੀ ਰਜ਼ਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਚਲਣ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਜ਼ਾਤ ਅਭਿਮਾਨ ਮਾਰਨ ਲਈ ਭਾਈ ਜੋਧ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਅਸਚਰਜ ਤਰੀਕਾ :
ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਇਕੇਰਾਂ ਇਕ ਬ੍ਰਹਿਮਣ ਜੋਧ ਨੇ ਸਦਾ ਲਈ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉਹ ਅਤੀ ਪਵਿਤਰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਆਚਾਰ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਪੁਰਖ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਤੇ ਬੀਬੀ ਵਿਰਾਈ ਨੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਹੁਤ ਸੁਚੱਜਾ ਬਣਾ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਚੌਧਰੀ ਤੱਖਤ ਮਲ ਤੋਂ ਅਲਾਵਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਈ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਦੁਧ, ਅੰਨ, ਦਾਲਾਂ ਆਦਿਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਜੋਧ ਨੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਜ਼ਿੰਮੇਂਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਉਹ ਬੜੀ ਸਫਾਈ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ਜੂਠੇ ਬਰਤਨ ਮਾਂਜਣ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਦੇ ਖਰਚੇ ਆਦਿਕ ਦਾ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਵੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਪਿਛੇ ਉਸਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਉੱਚੀ-ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨ ਆਦਿਕ ਦੀਆਂ ਜਨਮ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੈਲਾਂ ਨੂੰ ਧੋ ਸਕੇ। ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਤਨੀ ਕਰੜੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਉਤੇ ਭੀ ਉਹ ਆਪਣਾ ਭਾਰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਤੇ ਪਾਉਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦਾ। ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਲੰਗਰ ਛੱਕ ਚੁੱਕਣ ਪਿਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੂਠੇ ਬਰਤਨਾਂ ਵਿਚ ਬਚੀ ਹੋਈ ਜੂਠ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਗੁਪਤ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਛੱਕ ਲੈਂਦਾ। ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿੰਦਾ।

ਅਚਾਨਕ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਜੋਧ ਦੀ ਇਸ ਅਸਚਰਜ ਜਿਹੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲ ਗਿਆ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਹਿ ਨਾ ਸਕੇ ਕਿ

ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਇਤਨਾ ਵੱਡਾ ਸੇਵਕ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਦਰ ਪੂਰਤੀ ਕਰੇ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਜੋਧ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਬੁਲਾ ਭੇਜਿਆ। ਭਾਈ ਜੋਧ ਨੇ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਦੇ ਬਥੇਰੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਣ ਦਿੱਤੀ।

ਭਾਈ ਜੋਧ ਨੇ ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਦਸੀ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਬੋਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤੇ ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਦਸੀ ਕਿ ਜ਼ਾਤ ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਅੰਦਰ ਜ਼ਾਤ ਅਭਿਮਾਨ ਬਹੁਤ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਭਾਂਤ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਬਿਨਾ ਆਤਮਕ ਰਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਸਭ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਹਰ ਨੀਵੇਂ-ਉੱਚੇ ਮਨੁਖ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੂਠੇ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜਦਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਜੋਧ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਜ਼ਾਤ-ਪਾਤ ਤੇ ਛੂਆ-ਛਾਤ ਦੇ ਭੂਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਏ ਹਰ ਉੱਚੇ-ਨੀਵੇਂ ਬੰਦੇ ਦੀ ਜੂਠ ਖਾਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਤਮਕ ਰਾਹ ਦੇ ਇਕ ਸਚੇ ਰਾਹਗੀਰ ਦੀ ਇਹ ਸਾਧਨਾ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਹੀ ਅਨੋਖੀ ਤੇ ਅਜੀਬ ਸੀ।

ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਇਕ ਸਮਾਜਕ ਧਰਮ ਸੀ। ਭਾਈ ਜੋਧ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਚੰਗਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਜਿਹੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਢੁਕਵਾਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਜੋਧ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਇਸ ਭਾਂਤ ਦੀ ਜੂਠ ਖਾਣ ਤੋਂ ਵਰਜਣ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਕਿ ਭਾਈ ਜੋਧ ਦੇਵਤਾ ਜੀ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜੂਠਾ ਅੰਨ ਦੇਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਉ, ਤੇ ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਸੁਚਾ ਭੋਜਨ ਛਕੋ। ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਸਿੱਖ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜੰਮ ਕੇ ਵੀ ਜ਼ਾਤ-ਅਭਿਮਾਨ ਵਰਗੇ ਵੱਡੇ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੱਢ ਦਿਤਾ ਸੀ।

ਲੋਕ-ਦਿਖਾਵੇ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੀਹੇਂ ਉੱਪਲ ਨੂੰ ਵਰਜਨਾ :—

ਸ਼ੀਹੇਂ ਉੱਪਲ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਜਨਮਿਆ। ਲੋਕ ਦਿਖਾਵੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਬਿਰਾਦਰੀ ਲਈ ਇਕ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਸਮਾਗਮ ਚਲਦੀ ਭੇਡ-ਚਾਲ ਅਧੀਨ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਚਾਲੂ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਭਰੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਧੀਨ ਮਰ ਚੁਕੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਬਿਰਾਦਰੀ ਨੂੰ ਬਕਰਿਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਸ ਨਾਲ ਭੋਜਨ ਦੇਣਾ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ੀਹੇਂ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਦਿਖਾਵੇ ਤੇ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਦੇ ਇਸ ਕੁਕਰਮ ਨੂੰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਰਜ ਦਿਤਾ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਬੁਲਾ ਕੇ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਬਕਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਪੋਪ ਲੀਲਾ ਵਾਲੀ ਇਸ ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਵਰਜ ਦਿਤਾ। ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਗਮ ਪ੍ਰਵਾਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਪੱਕ ਕਰਨ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਨਾਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਤਾਬਕ—"ਇਥੋਂ ਤਾਈਂ ਇਹ ਵਰਜਣਾ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤਕ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਮਾਸ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ...ਕਿਉਂਕਿ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਸਭ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ। ਮਾਸ ਪੱਕੇ

ਤਾਂ ਸਭ ਕੋਈ ਲੰਗਰੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਕੇਵਲ ਮਾਸਾਹਾਰੀ ਹੀ ਛੱਕਣਗੇ। ਇਹ ਵਿਤਕਰਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਵਿਹਤ (ਪ੍ਰਵਾਨ) ਨਹੀਂ।"

ਕੁਝ ਹੋਰ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ :

ਇਕੇਰਾਂ ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਮੰਡਲੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜੀ। ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਹਰ ਵਾਰੀ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੜਾ ਹੋਲਾ ਜਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਹਰ ਗੋਸ਼ਟੀ ਸਮੇਂ ਕਈ ਜੋਗੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਸਮੇਤ ਜੋਗ ਮੱਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕੁਝ ਜੋਗੀ ਅੜੇ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮੱਤ ਦੀ ਸਾਖ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੇ ਜਤਨ ਵਿਚ ਸਨ।

ਜਦ ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੋ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਯੰਤ ਅਝੁੱਕ ਰਹੇ ਸਨ, ਨੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪਰਮ ਸੇਵਕ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦਿਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਐਸੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਚਣਾ-ਜੋਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਜਿਤਨੇ ਦਿਨ ਵੀ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਰਹੇ, ਗੁਰ-ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਅਜਿਤੇ, ਰੰਧਾਵੇ ਤੇ ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿਚੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਹੀ ਦੀਦਾਰ ਹੋਏ। ਉਹ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਵਾ ਲੈਣ ਆਏ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਵਿਚ ਨਿਮਰਤਾ, ਮਿਠਾਸ, ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾ ਲੈਣ ਸਬੰਧੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵਰਗੀ ਅਝੁੱਕ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇਖ ਕੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਏ।

ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਜਗਿਆਸੂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ, ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਹੀ ਜੁਗਤੀ ਸਬੰਧੀ ਪਏ ਭੁਲੇਖੇ ਦੂਰ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਭਾਈ ਕਿਦਾਰੂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਅੱਗ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਸਤਿਸੰਗ ਰੂਪੀ ਸੀਤਲ ਦਰਿਆ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਹੀ ਲਾਭਦਾਈ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਹਰਿਨਾਥ ਨਾਮ ਦੇ ਇਕ ਸਾਧੂ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਖਤਰੀਆਂ, ਵੈਸ਼ਾਂ, ਸੂਦਰਾਂ ਆਦਿਕ ਸਭ ਦੇ ਧਰਮ ਅੱਡ ਅੱਡ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਇਹ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸਚਾ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਆਦਰਸ਼ਕ ਧਰਮ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਮਨੁਖ ਨੇਕੀ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਚਲੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰੇ। ਅੱਡ ਅੱਡ ਜ਼ਾਤਾਂ ਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਅੱਡ ਅੱਡ ਹੋਣ ਦੀ ਗਲ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਧਰਣੀ ਜ਼ਾਤ ਦੇ ਜੱਗੋ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਜਗਤ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਮਨੁਖ ਆਤਮਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇਹ ਆਦਰਸ਼ਕ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਧਰਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨੀ ਤੇ ਚਿੱਤ ਸਦਾ ਕਰਤਾਰ ਵਿਚ ਜੋੜ ਕੇ ਰਖਣਾ

ਅਸਲ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤੀ ਹੈ ।

ਧਿੰਗ ਨਾਮ ਦੇ ਇਕ ਨਾਈ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ।

ਪਾਰੋ ਜੁਲਕਾ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀ ਸਿੱਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਸੱਚਾ ਭਗਤ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਕਮਲ ਜਾਂ ਮੁਰਗਾਬੀ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਟਾਲੇ ਦੇ **ਖਾਨੂੰ ਮਾਹੀਆ** ਤੇ **ਗੋਵਿੰਦ** ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਸੱਚੇ ਭਗਤਾਂ ਲਈ ਭਗਤੀ ਦਾ ਅਸਲ ਸਰੂਪ ਕੀ ਹੈ । ਸੱਚਾ ਭਗਤ ਤਾਂ ਉਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਸਦਾ ਇਕ-ਮਿੱਕ ਹੋ ਕੇ ਰਹੇ ।

ਦੀਪਾ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾਸ ਤੇ ਬੂਲ੍ਹਾ ਨਾਮ ਦੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਮਾਇਕੀ ਅੱਗ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਉਪਾਅ ਪੁਛਣ ਆਏ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਭ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨ-ਭੰਗਰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਇਕ ਮਾਤਰ ਸੱਚੇ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਨੂੰ ਹੀ ਸਭ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਤੇ ਅਚੁੱਕ ਦਾਰੂ ਦਸਿਆ ।

ਭਾਈ ਮਾਹਣੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਅਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਉਸ ਨੂੰ ਸਮ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਪਨਾਉਣ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ । ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਸੇਵਾ ਤਾਂ ਹੀ ਸੇਵਾ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਹੋ ਕੇ, ਹਉਮੈ-ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਸੇਵਾਦਾਰ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਖਰ੍ਹਵਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਮਿਠਾਸ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

(੧੧) ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦੇਣੀ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਅਰਸਾ ਪਹਿਲਾਂ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ ਜੀ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਨਿਤ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ।

ਇਕੇਰਾਂ, ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪ ਦਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪ ੬੨ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਈ । ਆਪ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸਭ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਪਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਕੇ ਮੰਨਿਆ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਉਤਾਰਿਆ ਬਲਕਿ ੬੨ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ੭੩ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਬਿਰਧ ਉਮਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਉਹ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਐਸਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ

ਅਜਿਹਾ ਡੂੰਘਾ ਪਿਆਰ ਪਾਇਆ ਕਿ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ ।

(ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਗ ਸਮਝਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਠੀਕ ਮੌਕਾ ਜਾਣ ਕੇ ਸਭ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਵਿਦਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵਲੋਂ ਬਖਸ਼ੀ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਉਹਨਾਂ ਪਿਛੋਂ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਹੀ ਨਿਭਾਉਣਗੇ। ਜਨਵਰੀ, ੧੫੫੨ ਅਥਵਾ ੧ ਮਾਘ, ਸੰਮਤ ੧੬੦੯ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਕੇ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ (ਭਾਵ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ) ਸੌਂਪ ਦਿਤੀ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਭੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਪਾਰੋ ਜੀ ਆਦਿ ਸਭ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖ ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ।

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ੨੯ ਮਾਰਚ, ਸੰਨ ੧੫੫੨ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਏ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ।

੧) ਸਫਲ ਜੀਵ-ਰੂਪੀ ਵਣਜਾਰੇ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੀਵ ਇਸ ਜਗਤ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਜਾਣੋ ਵਣਜ-ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਜਿਹਨਾਂ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਘਾਲ-ਕਮਾਈ ਸਦਕਾ ਪੂਰਨ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਜੀਵ ਪੂਰੇ ਕਾਮਯਾਬ ਸ਼ਾਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਅਠੇ ਪਹਿਰ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਬੇਪਰਵਾਹ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਦਾ ਇਕੋ ਵਾਹਿਦ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਜੀਵ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅਥਾਹ ਰੂਪ ਵਾਲੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੂਰੇ ਬੋਲ ਵਾਲਾ, ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ, ਪੂਰੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਜਿਸ ਜੀਵ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰਨ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਜੀਵ ਦਾ ਆਤਮਕ ਵਜ਼ਨ ਘਟਦਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸਰਸ਼ਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਯਥਾ :—

"ਸੇਈ ਪੂਰੇ ਸਾਹ, ਜਿਨੀ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ ॥
ਅਠੀ ਵੇਪਰਵਾਹ, ਰਹਨਿ ਇਕਤੈ ਰੰਗਿ ॥
ਦਰਸਨਿ ਰੂਪਿ ਅਥਾਹ, ਵਿਰਲੇ ਪਾਈਅਹਿ ॥
ਕਰਮਿ ਪੂਰੈ, ਪੂਰਾ, ਗੁਰੂ, ਪੂਰਾ ਜਾ ਕਾ ਬੋਲੁ ॥
ਨਾਨਕ ਪੂਰਾ ਜੇ ਕਰੇ ਘਟੈ ਨਾਹੀ ਤੋਲੁ ॥

(ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੀਵ ਦਾ ਸਰੀਰ (ਜੋ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਨੌਵਾਂ ਖੰਡ ਹੈ) ਹਰ ਵੇਲੇ (ਅਠੇ ਪਹਿਰ) ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ (ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਅੱਠ ਖੰਡਾਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ : ਇਸ ਮਨੁੱਖਾ

ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਜਾਂ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਰੂਪੀ ਨਉ ਨਿਧੀਆਂ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਕੁੱਝ ਜੀਵ ਹੀ ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਕੇ ਇਸ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਭਾਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਗਹੀਰ ਹੈ।

ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਸਮੇਂ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ) ਉੱਚੀ ਸੁਰਤ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਲਈ ਚਾਉ ਪੈਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਰੱਬੀ ਚਾਉ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਮਿਤਰਤਾ ਭਗਤ-ਰੂਪੀ ਦਰਿਆਵਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਤੇ ਮੁੱਖ ਵਿਚ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰੱਬੀ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਰੱਬੀ ਨਾਮ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਸੰਗ ਰਾਹੀਂ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਘਾਲ-ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਕੱਸ ਲਾਈਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਦਾ ਸੁਹਣਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪੀ ਸਰਾਫ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਫਿਰ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਪਸ਼ ਵਿਚ ਸੜਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਨੂੰ ਰੱਬੀ-ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਤੇ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਬਿਤਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦਿਨ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸੱਤੇ ਪਹਿਰ ਭੀ ਚੰਗਾ ਆਚਰਨ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਕਰਨੀ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬਿਤਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹੀ ਪਾਪ ਤੇ ਪੁੰਨ ਕਰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕੂੜ ਦੀ ਰਾਸ ਪੂੰਜੀ ਘਟਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਖੋਟੇ ਗੁਣ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਸੁਟ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਖਰੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਸੋਝੀ ਪੈਂਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੁੱਖ ਜਾਂ ਸੁੱਖ ਤਾਂ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਦੁੱਖਾਂ-ਸੁੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਗਿਲ੍ਹਾ ਜਾਂ ਉਜ਼ਰ ਕਰਨਾ ਨਿਰੱਰਥਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਐਸਾ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਰੱਬੀ ਰਜ਼ਾ ਦੇ ਉਲਟ ਗੱਲ ਹੈ। ਯਥਾ :

"ਅਠੀ ਪਹਰੀ ਅਠ ਖੰਡ, ਨਾਵਾ ਖੰਡੁ ਸਰੀਰੁ ॥
ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਨਉ ਨਿਧਿ ਨਾਮੁ ਏਕੁ, ਭਾਲਹਿ ਗੁਣੀ ਗਹੀਰੁ ॥
ਕਰਮਵੰਤੀ ਸਾਲਾਹਿਆ, ਨਾਨਕ ਕਰਿ ਗੁਰੁ ਪੀਰੁ ॥
ਚਉਥੇ ਪਹਰਿ ਸਬਾਹ ਕੈ, ਸੁਰਤਿਆ ਉਪਜੈ ਚਾਉ ॥
ਤਿਨਾ ਦਰੀਆਵਾ ਸਿਉ ਦੋਸਤੀ, ਮਨਿ ਮੁਖਿ ਸਚਾ ਨਾਉ ॥
ਓਥੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਵੰਡੀਐ, ਕਰਮੀ ਹੋਇ ਪਸਾਉ ॥
ਕੰਚਨ ਕਾਇਆ ਕਸੀਐ, ਵੰਨੀ ਚੜੈ ਚੜਾਉ ॥
ਜੇ ਹੋਵੈ ਨਦਰਿ ਸਰਾਫ ਕੀ, ਬਹੁੜਿ ਨ ਪਾਈ ਤਾਉ ॥
ਸਤੀ ਪਹਰੀ ਸਤੁ ਭਲਾ, ਬਹੀਐ ਪੜਿਆ ਪਾਸਿ ॥
ਓਥੈ ਪਾਪੁ ਪੁੰਨੁ ਬੀਚਾਰੀਐ, ਕੂੜੈ ਘਟੈ ਰਾਸਿ ॥
ਓਥੈ ਖੋਟੇ ਸਟੀਅਹਿ ਖਰੇ ਕੀਚਹਿ ਸਾਬਾਸਿ ॥
ਬੋਲਣ ਫਾਦਲੁ ਨਾਨਕਾ; ਦੁਖੁ ਸੁਖੁ ਖਸਮੈ ਪਾਸਿ ॥

(ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪੀ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਤੋਰੇ ਹੋਏ ਵਣਜਾਰੇ (ਵਪਾਰੀ) ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖੇ ਲੇਖ ਨੂੰ ਨਾਲ ਦੇ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਘਲਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਲਿਖੇ ਇਸ ਲੇਖ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਜੀਵ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਚਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵ ਉਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਲਈ ਵਸਤ ਸੰਭਾਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਜੀਵ-ਰੂਪੀ-ਵਣਜਾਰੇ ਇਥੇ ਆਪਣੇ ਮਤਬਲ ਦੀ ਵੱਸਤ ਖੱਟ ਕੇ ਉਸ ਵੱਸਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਜੀਵ-ਰੂਪੀ-ਵਣਜਾਰੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਸਾਂ ਦੀ ਰਾਸ ਪੂੰਜੀ ਖਰਚ ਕੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਲਾਭ ਖੱਟ ਕੇ ਨ ਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਜੀਵ-ਰੂਪੀ-ਵਣਜਾਰੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਸਾਂ ਦੀ ਅਮੋਲਕ ਰਾਸ ਪੂੰਜੀ ਗਵਾ ਕੇ ਅਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾ ਕੇ ਇਸ ਜਗਤ ਤੋਂ ਤੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਮੰਗਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵਧ ਮੰਗੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਰਸਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਰਸ ਦੀ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਤਾਂਘ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ 'ਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਘੱਟ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਕੀਹਨੇ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਿਸ ਤੇ ਹੋਈ? ਉਹਨਾਂ ਜੀਵ-ਵਣਜਾਰਿਆਂ ਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਖੱਟੀ ਖੱਟਣ ਵਿਚ ਸੁਆਸਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਾਸ ਭਾਵ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਸਾਹ ਚਲੇ ਵਣਜਾਰਿਆ, ਲਿਖਿਆ ਦੇਵੈ ਨਾਲਿ॥
ਲਿਖੇ ਉਪਰਿ ਹੁਕਮੁ ਹੋਇ, ਲਈਐ ਵਸਤੁ ਸਮ੍ਾਲਿ॥
ਵਸਤੁ ਲਦੀ ਵਣਜਾਰਈ, ਵਖਰੁ ਬਧਾ ਪਾਇ॥...
ਕੇਈ ਲਾਹਾ ਲੈ ਚਲੇ, ਇਕਿ ਚਲੇ ਮੂਲੁ ਗਵਾਇ॥
ਥੋੜਾ ਕਿਨੈ ਨ ਮੰਗਿਓ, ਕਿਸੁ ਕਹੀਐ ਸਾਬਾਸਿ॥
ਨਦਰਿ ਤਿਨਾ ਕਉ ਨਾਨਕਾ, ਜਿ ਸਾਬਤੁ ਲਾਏ ਰਾਸਿ॥

(ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪ ਵਿਚੋਂ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ-ਸਲਾਹੁਤਾ ਦੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਉਹੀ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਧਨਵਾਨ ਹਨ। ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜਿਹਨਾਂ ਜੀਵ-ਰੂਪੀ-ਭੰਡਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਜੀਵ ਹੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਕਬੂਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਕੋਲ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਰਾਹਦਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਅਸਲ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ-ਸਲਾਹੁਤਾ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਫਲ ਵਣਜਾਰੇ ਹਨ। ਯਥਾ :—

"ਸਿਫਤਿ ਜਿਨਾ ਕਉ ਬਖਸੀਐ, ਸੇਈ ਪੋਤੇਦਾਰ॥
ਕੁੰਜੀ ਜਿਨ ਕਉ ਦਿਤੀਆ, ਤਿਨਾ ਮਿਲੇ ਭੰਡਾਰ॥
ਜਹ ਭੰਡਾਰੀ ਹੂ ਗੁਣ ਨਿਕਲਹਿ, ਤੇ ਕੀਅਹਿ ਪਰਵਾਣੁ॥
ਨਦਰਿ ਤਿਨਾ ਕਉ ਨਾਨਕਾ, ਨਾਮੁ ਜਿਨਾ ਨੀਸਾਣੁ॥

(ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਸਬੰਧੀ ਅਸਲ ਇੱਜ਼ਤ ਉਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਵਲੋਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋ ਕੇ ਮਿਲੇ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਅੱਖੀਂ ਘਟਾ ਪਾ ਕੇ ਵੀ ਨੇਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਬੁਰਿਆਈ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਤੇ ਉਥੇ ਨਸ਼ਰ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਸੌ ਫੀ ਸਦੀ ਠੀਕ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਪੁਰਖ ਉਸ ਰੱਬੀ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਪੂਰਾ ਉੱਤਰ ਕੇ ਪ੍ਰਵਾਣ ਚੜ੍ਹਦਾ ਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਹੀ ਅਸਲ ਇੱਜ਼ਤ ਹੈ ਤੇ ਇਸ 'ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੀ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਪਾਲਾ (ਸਰਦੀ) ਅੱਗ ਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ, ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਦੀ ਚੰਨ ਅੱਗੇ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਜ਼ਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਹਵਾ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੇ, ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ ਦੇ ਪਦਾਰਥ (ਚੀਜ਼ਾਂ) ਆਪਣੇ ਭਾਰ ਜਾਂ ਖਿਲਾਰ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੇ (ਇਹ ਤਾਂ ਆਪ ਹੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹਨ)। ਬਿਲਕੁਲ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਪੂਰੀ ਉੱਤਰ ਕੇ ਮਿਲੀ ਆਤਮਕ ਇੱਜ਼ਤ ਜਾਂ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਨਾਸ-ਖਰਾਬ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰਭ ਵਲੋਂ ਬਖਸ਼ੀ ਸੱਚੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਅਗੀ ਪਾਲਾ ਕਿ ਕਰੇ, ਸੂਰਜ ਕੇਹੀ ਰਾਤਿ ॥
ਚੰਦ ਅਨੇਰਾ ਕਿ ਕਰੇ, ਪਉਣ ਪਾਣੀ ਕਿਆ ਜਾਤਿ ॥
ਧਰਤੀ ਚੀਜੀ ਕਿ ਕਰੇ, ਜਿਸੁ ਵਿਚਿ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਹੋਇ ॥
ਨਾਨਕ ਤਾ ਪਤਿ ਜਾਣੀਐ, ਜਾ ਪਤਿ ਰਖੈ ਸੋਇ ॥

(ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ, ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹੀ ਮਨੁੱਖ ਇਕ ਸਫਲ ਜੀਵ-ਵਣਜਾਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਅਸਲੇ (ਆਤਮਾ) ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਜਾਂ ਭੇਤ ਸਮਝਦਾ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਅਸਲੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਦਰਅਸਲ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਦਾਸ ਕਹਿ ਕੇ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਹੋੜ ਕੇ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦੇ ਅਸਲ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਹੀ ਸਭ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਕੀ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇਵਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਤੇ ਓਟ ਆਧਾਰ ਭੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਖੁਦ ਹੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜਾਂ ਗਿਆਨ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ (ਅਭੀਸ਼ਟ) ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਏਕ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨੰ ਸਰਬ ਦੇਵਾ, ਦੇਵ ਦੇਵਾ ਤ ਆਤਮਾ ॥
ਆਤਮਾ ਬਾਸੁਦੇਵਸਿ, ਜੇ ਕੋ ਜਾਣੈ ਭੇਉ ॥
ਨਾਨਕੁ ਤਾਕਾ ਦਾਸੁ ਹੈ ਸੋਈ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਉ ॥"

(ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

(੨) ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹਨ :—

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਕੇਵਲ ਇਕ ਰਾਤ ਮਾਨਿੰਦ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੈ। ੧੨-੧੩ ਘੰਟਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਣ ਪੁਰ ਸਵੇਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰਾਤ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਦ ਬਰਸਾਂ ਜਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਪਿਛੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਸਫਰ ਦੀ ਰਾਤ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਖਿਨ-ਭੰਗੁਰ ਜਾਂ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੀ ਹੈ।

ਗੁਰਦੇਵ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਰੂਪੀ ਖਿੰਨ-ਭੰਗੁਰ ਰਾਤ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ-ਮਾਤਰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਧਨ ਜਾਇਦਾਦ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨਾ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਜਦ ਕਿ ਜੀਵਨ-ਰੂਪੀ ਰਾਤ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੇ (ਭਾਵ ਮੌਤ ਆਉਣ ਤੇ) ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਇਹ ਧਨ-ਜਾਇਦਾਦ ਇਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਣੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਜੀਵ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਸਲੀਅਤ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਤੇ ਪਛਤਾਵਾ ਹੀ ਪੱਲੇ ਪੈਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਚੰਦ ਬਰਸਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਕੇਵਲ ਮਾਤਰ ਧਨ-ਜਾਇਦਾਦ ਇਕੱਤਰ ਕਰੀ ਜਾਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮਿੱਥ ਲੈਣਾ ਬਿਬੇਕ ਪੂਰਨ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਯਥਾ :

"ਰਾਤਿ ਕਾਰਣਿ ਧਨੁ ਸੰਚੀਐ, ਭਲਕੇ ਚਲਣੁ ਹੋਇ ॥
ਨਾਨਕ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲਈ, ਫਿਰਿ ਪਛੁਤਾਵਾ ਹੋਇ ॥"

(ਸੂਹੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਵਿਚੋਂ)

ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਖਿਨ-ਭੰਗੁਰ (Transient) ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸਚਾਈ ਅਮਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੋਵੇਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਕ ਧੰਧਿਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਖਿਲਾਰੇ ਨਹੀਂ ਖਿਲਾਰਦੇ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਖਿਨ-ਭੰਗੁਰਤਾ ਜਾਂ ਥੋੜ-ਵਿਤੀ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਮਾਇਕ ਖਿਲਾਰੇ ਖਿਲਾਰਨ ਵੀ ਕਿਉਂ ? ਪਰ ਉਹ ਪੁਰਖ, ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਕੇਵਲ ਮਾਤਰ ਆਪਣੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕੰਮ ਸੰਵਾਰਨਾ ਤੇ ਸੂਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਖਿਨ-ਭੰਗੁਰਤਾ ਦਾ ਖਿਆਲ ਤਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਮੌਤ ਨੂੰ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਭੁਲੇ-ਵਿਸਰੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ :—

"ਜਿਨੀ ਚਲਣੁ ਜਾਣਿਆ, ਸੇ ਕਿਉ ਕਰਹਿ ਵਿਥਾਰ ॥
ਚਲਣ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਨੀ, ਕਾਜ ਸਵਾਰਣਹਾਰ ॥"

(ਸੂਹੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਵਿਚੋਂ)

੩) ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਸਾਹਮਣੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹਸਤੀ ਬੜੀ ਤੁੱਛ ਹੈ

ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਬਹੁਤ ਬੇਅੰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੰਤ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਅਟੱਲ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨੱਠ-ਭੱਜ ਵਿਚ ਪਏ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਰੋਜ਼ੀ ਮਾਤਰ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਭਟਕਣਾ ਵਿਚ ਪੈਣਾ ਹੀ ਪੈਣਾ ਹੈ। ਰੱਬ ਦਾ ਅਟਲ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਂ ਰਜ਼ਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨੱਕ ਵਿਚ ਨਕੇਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਕਮਾਏ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵ ਦਾ ਸੁਭਾ ਤੇ ਸੰਸਕਾਰ ਪੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਉਸੇ ਮੁਤਾਬਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਭੱਜ ਨੱਠ ਵਿਚ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਰੱਬ ਦੇ ਅਟੱਲ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਂ ਰਜ਼ਾ ਅਧੀਨ ਪਿਛਲੇ ਕਮਾਏ ਕਰਮਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਦਾਣਾ-ਪਾਣੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਭੱਜ-ਨੱਠ ਵਿਚ ਉੱਥੇ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਖਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਦੇ ਅਟੱਲ ਕਾਨੂੰਨ ਅਥਵਾ ਰਜ਼ਾ ਦੀ ਨਕੇਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨੱਕ ਵਿਚ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਰਜ਼ਾ ਦੀ ਨਕੇਲ ਦੀ ਰੱਸੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਰਖੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਭੱਜ-ਨੱਠ ਵਿਚ ਰਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਅਟੱਲ ਕਾਨੂੰਨ ਅਧੀਨ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਰਜ਼ਾ ਦਾ ਮਾਲਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਖੁਦ ਹੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਤੇ ਜਿਤਨਾ ਮਰਜੀ ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਪਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਹਸਤੀ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਪਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਯਥਾ :—

"ਨਕਿ ਨਥ ਖਸਮ ਹਥ, ਕਿਰਤੁ ਧਕੇ ਦੇ ॥
ਜਹਾ ਦਾਣੇ ਤਹਾਂ ਖਾਣੇ, ਨਾਨਕਾ ਸਚੁ ਹੇ ॥"

(ਸੋਰਠਿ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪ ਵਿਚੋਂ)

੪) ਰੰਗਾ-ਰੰਗੀ ਰੱਬੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਮਾਇਕ ਧੰਧਿਆਂ ਵਿਚ ਚਿਤ ਫਸਾ ਲੈਣਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਹੀ ਸਭ ਜੀਆਂ ਜੰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਰੰਗ-ਬਿਰੰਗੀ ਭਾਅ ਵਾਲੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਿਆਂ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਬ ਇਕੋ ਵਾਹਿਦ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਮੰਦਾ ਕਿਸਨੂੰ ਤੇ ਕਿਉਂ ਕਹੀਏ?

ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਇਕ ਧੰਧਿਆਂ ਵਿਚ ਲਗਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਜੀਵ ਇਹਨਾਂ ਮਾਇਕ ਧੰਧਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਮਾਇਕ ਧੰਧੇ ਲਗਾਏ ਹਨ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ। ਇਹਨਾਂ ਧੰਧਿਆਂ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਹੋਸ਼ ਹਵਾਸ ਗੁਆ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮਾਇਕ ਖਿਲਾਰੇ ਖਿਲਾਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਧਨ ਜਾਇਦਾਦ ਇਕੱਠਰ ਕਰਨ ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮਿੱਥ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਭੀ ਮਾਇਕ ਖਿਲਾਰੇ ਖਿਲਾਰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਸਭ ਜੀਵ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਖਾਲੀ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੇ ਧਨ-ਜਾਇਦਾਦ ਨੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਖਾਲੀ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਮਾਇਆ-ਵੇੜ੍ਹੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਕਾਰ ਕਰਨ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗੀ, ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਅਟੱਲ ਹੁਕਮ ਜਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਯਥਾ :—

"ਆਪਿ ਉਪਾਏ ਨਾਨਕਾ, ਆਪੇ ਰਖੈ ਵੇਕ ॥
ਮੰਦਾ ਕਿਸਨੋ ਆਖੀਐ, ਜਾ ਸਭਨਾ ਸਾਹਿਬੁ ਏਕੁ ॥
ਸਭਨਾ ਸਾਹਿਬੁ ਏਕੁ ਹੈ, ਵੇਖੈ ਧੰਧੈ ਲਾਇ ॥
ਕਿਸੈ ਥੋੜਾ ਕਿਸੈ ਅਗਲਾ, ਖਾਲੀ ਕੋਈ ਨਾਹਿ ॥

ਆਵਹਿ ਨੰਗੇ ਜਾਹਿ ਨੰਗੇ, ਵਿਚੇ ਕਰਹਿ ਵਿਥਾਰ॥
ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੁ ਨ ਜਾਣੀਐ, ਅਗੈ ਕਾਈ ਕਾਰ ॥"

(ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬੜੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਇਕ ਵਡਿਆਈਆਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਣ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਭੱਜੇ-ਨੱਠੇ ਫਿਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਜੇ ਤੂੰ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਤਦ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਮਾਇਕ ਵਡਿਆਈਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸਾੜ ਦੇਹ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਸੜਨ-ਜੋਗੀਆਂ ਮਾਇਕ ਵਡਿਆਈਆ ਨੇ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਮ ਅਰ ਪਿਆਰ ਭੁਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਮਾਇਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਭੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ। ਯਥਾ :—

"ਨਾਨਕ ਦੁਨੀਆ ਕੀਆ ਵਡਿਆਈਆ, ਅਗੀ ਸੇਤੀ ਜਾਲਿ ॥
ਏਨੀ ਜਲੀਈਂ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ, ਇਕ ਨ ਚਲੀ ਨਾਲਿ ॥"

(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਪ) ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਟੁਟਿਆ ਬੰਦਾ ਅਗਿਆਨੀ ਅਰੰ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੈ :—

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਜੋ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨੇਤਰਹੀਣ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਮੁਤਾਬਕ ਅਸਲ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹਾ ਉਸ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਥਵਾ ਉਸਦੇ ਅਟੱਲ ਕਾਨੂੰਨ ਅਥਵਾ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੂੜ ਦੇ ਪਰਦੇ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਤੇ ਹਟਾ ਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੂੜ ਦਾ ਪਰਦਾ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿ ਕੇ ਚਲਣ ਨਾਲ ਹੀ ਟੁੱਟ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰੱਬੀ ਰਜ਼ਾ ਦੀ ਸੂਝ ਤੋਂ ਵਿਹੂਣਾ ਪੁਰਖ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਾਂਗ ਠੇਡੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਸੋ ਕਿਉ ਅੰਧਾ ਆਖੀਐ, ਜਿ ਹੁਕਮਹੁ ਅੰਧਾ ਹੋਇ ॥
ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੁਝਈ, ਅੰਧਾ ਕਹੀਐ ਸੋਇ ॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰਦੇਵ ਬਹੁਤ ਸਾਫ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਬੰਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ, ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦੇ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਅੱਖਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਅਸਲ ਅੰਨ੍ਹੇ ਤਾਂ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਦੇਖ-ਪਛਾਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਰੱਬ ਤੋਂ ਘੁੱਥੇ (ਖੁੰਝੇ) ਰਹੇ ਹਨ।

ਅਜਿਹੇ ਮਾਇਆ-ਵੇੜ੍ਹੇ, ਰਬੋਂ-ਘੁੱਥੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ਦਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਚਲ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪ ਵੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਵੇ। ਗਿਆਨਵਾਨ ਸੁਜਾਖਾ ਪੁਰਖ ਅਜਿਹੇ ਰਬੋਂ-ਘੁੱਥੇ ਅਗਿਆਨੀ-ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗ ਕੇ ਉਝੜ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ। ਯਥਾ :—

"ਅੰਧੇ ਕੈ ਰਾਹਿ ਦਸੀਐ, ਅੰਧਾ ਹੋਇ ਸੁ ਜਾਇ ॥
ਹੋਇ ਸੁਜਾਖਾ ਨਾਨਕਾ, ਸੋ ਕਿਉ ਉਝੜਿ ਪਾਇ ॥

ਅੰਧੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ, ਜਿਨ ਮੁਖਿ ਲੋਇਣ ਨਾਹਿ ॥
ਅੰਧੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ, ਖਸਮਹੁ ਘੁਥੇ ਜਾਹਿ ॥"

(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਗੁੱਥੀ ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਆ ਖੋਲ੍ਹੀ ਹੈ। ਰੱਬੀ ਗੁਣ-ਰੂਪੀ-ਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣ-ਰੂਪੀ-ਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਵਾਲੇ ਸੱਚੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ—ਦੋਹਾਂ—ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਰੱਬੀ ਗੁਣ-ਰੂਪੀ-ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਸਮਾਈ ਪਈ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਕੋਲ ਰੱਬੀ ਗੁਣ-ਰੂਪੀ-ਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖ ਸਕਣ ਦਾ ਗੁਣ ਜਾਂ ਖੂਬੀ ਹੈ ਉਹੀ ਮਨੁੱਖ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਮਾਣਕਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ,ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ :—

"ਰਤਨਾ ਕੇਰੀ ਗੁਥਲੀ, ਰਤਨੀ ਖੋਲੀ ਆਇ ॥
ਵਖਰ ਤੈ ਵਣਜਾਰਿਆ, ਦੁਹਾਂ ਰਹੀ ਸਮਾਇ ॥
ਜਿਨਿ ਗੁਣ ਪਲੈ ਨਾਨਕਾ, ਮਾਣਕ ਵਣਜਹਿ ਸੇਇ ॥
ਰਤਨਾ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਨੀ, ਅੰਧੇ ਵਤਹਿ ਲੋਇ ॥"

(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਾਲਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਅਗਿਆਨੀ-ਅੰਨ੍ਹਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਜੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਗਿਆਨ ਵਾਲਾ ਬਣਾ ਦੇਵੇ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਬਾਹਰਲੇ ਜਤਨਾਂ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਗਿਆਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਤੇ ਉਸਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਲਗੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਪਾਹ ਨਹੀਂ ਧੁੱਪ ਸਕਦੀ। ਮਾਇਆ ਵੇਹੜੇ ਅਗਿਆਨੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਜੈਸੀ ਮਾਇਕ ਸੂਝ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਮਾਇਕੀ ਵਰਤਾਰਾ ਉਹ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੈਂਕੜੇ ਮਨੁਖਾਂ ਦੇ ਸਮਝਾਉਣ ਉੱਤੇ ਵੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਰੂਪੀ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀ, ਉੱਥੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਜਾਂ ਹਉਮੈ ਵਿਆਪੀ ਸਮਝੋ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਪੁਰਖ ਲੱਖ ਧਾਰਮਕ ਆਡੰਬਰ ਕਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇ। ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗਾਹਕ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਖਰੀਦੇ ਵੀ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਖਰੀਦੇ, ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਗਾਹਕ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁਖ ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਫਾਥਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਜਸ ਗਾਉਣ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਯਥਾ :—

"ਸਾਹਿਬ ਅੰਧਾ ਜੋ ਕੀਆ, ਕਰੇ ਸੁਜਾਖਾ ਹੋਇ ॥
ਜੇਹਾ ਜਾਣੈ ਤੇਹੋ ਵਰਤੈ, ਜੇ ਸਉ ਆਖੈ ਕੋਇ ॥
ਜਿਥੈ ਸੁ ਵਸਤੁ ਨ ਜਾਪਈ, ਆਪੇ ਵਰਤਉ ਜਾਣਿ ॥
ਨਾਨਕ ਗਾਹਕੁ ਕਿਉ ਲਏ, ਸਕੈ ਨ ਵਸਤੁ ਪਛਾਣਿ ॥"

(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ; ੩ ਵਿਚੋਂ)

ਆਤਮਕ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਬਾਰੇ :—

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜੇ ਚੰਨ੍ਹ ਚੜ੍ਹ ਪੈਣ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੂਰਜ ਭੀ ਉਦੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਚੰਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸੂਰਜਾਂ ਦਾ ਪਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਿਆਂ

ਹੋਂਦਿਆਂ ਭੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਬਿਨਾ ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਆਤਮਕ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਘੁਪ ਹਨੇਰਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਕ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਲੋੜ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਜੇ ਸਉ ਚੰਦਾ ਉਗਵਹਿ, ਸੂਰਜ ਚੜਹਿ ਹਜਾਰ ॥
ਏਤੇ ਚਾਨਣ ਹੋਂਦਿਆ, ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਘੋਰ ਅੰਧਾਰ ॥"

(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਲੋੜ ਸਬੰਧੀ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਮਿਸਾਲ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਖੋਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਮਨ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉੱਤੇ ਲਗੇ ਜੰਦਰੇ ਦੀ ਕੁੰਜੀ (ਚਾਬੀ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਠਾ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਮਨੁਖੀ ਸਰੀਰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਕੋਠੇ ਦੀ ਛੱਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਰੂਪੀ ਕੋਠੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉਤੇ ਮਾਇਕ ਪਾਹ ਰੂਪੀ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਬੂਤ ਜੰਦਰਾ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਅਸਰਾਂ ਰੂਪੀ ਜੰਦਰੇ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਗਿਆਨ-ਰੂਪੀ-ਕੁੰਜੀ ਨਾਲ ਹੀ ਖੋਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਭੈੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਨਜਾਤ ਕੇਵਲ ਮਾਤਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹਾਸਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਗੁਰੁ ਕੁੰਜੀ, ਪਾਹੂ ਨਿਵਲੁ, ਮਨੁ ਕੋਠਾ, ਤਨੁ ਛਤਿ ॥
ਨਾਨਕ, ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਮਨ ਕਾ ਤਾਕੁ ਨ ਉਘੜੈ, ਅਵਰ ਨ ਕੁੰਜੀ ਹਥਿ ॥"

(ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮ. ੪ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਮੁਤਾਬਕ ਆਤਮਕ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਇਕ ਵੈਦ ਜਾਂ ਡਾਕਟਰ ਮਾਨਿੰਦ ਹਨ। ਵੈਦ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਮਨੁਖ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦੋ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਸੰਤ ਜਾਂ ਧਰਮ-ਪਰਚਾਰਕ ਦਾ ਕੰਮ ਮਨੁਖ ਦੇ ਆਤਮਕ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਚੰਗਾ ਵੈਦ ਜਾਂ ਡਾਕਟਰ ਉਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਰੋਗ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪਛਾਣ ਜਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਰੋਗ ਨੂੰ ਸਰੀਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕਢਣ ਲਈ ਸੁਚੱਜੀ ਦਵਾਈ ਉਸ ਪਾਸ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਦਵਾਈ ਵੀ ਐਸੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰੇ ਰੋਗ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਮਨੁਖ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਖੀ ਹੋ ਜਾਏ। ਉਸ ਵੈਦ ਦੇ ਇਲਾਜ ਦਾ ਅਸਰ ਹੀ ਰੋਗੀ ਤੇ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਖੁਦ ਰੋਗਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਵੇ। ਰੋਗ-ਗ੍ਰਸਤ ਵੈਦ ਦਾ ਤਾਂ ਰੋਗੀ ਦੇ ਮਨ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਭੈੜਾ ਮਨੋ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਨ ਬਿਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਗਾ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ ਉਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁਖਾ ਦੇ ਆਤਮਕ ਰੋਗ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਛਾਣਦਾ ਹੋਵੇ। ਮਨੁਖ ਦੇ ਸਮੂਹ-ਆਤਮਕ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਸਮੂਲਚਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਪਾਸ ਸਹੀ ਇਲਾਜ (ਦਾਰੂ ਜਾਂ ਦਵਾਈ) ਹੋਵੇ। ਇਲਾਜ ਭੀ ਐਸਾ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਨੁਖ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਤਮਕ ਰੋਗ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਮਨੁਖ ਸੁਖਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਜਾਏ। ਚੰਗਾ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ ਤਾਂ ਉਹੋ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣਾ ਆਤਮਕ ਰੋਗ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਕਾ ਰਖਿਆ ਹੋਵੇ। ਯਥਾ :—

"ਵੈਦਾ ਵੈਦੁ ਸੁਵੈਦੁ ਤੂੰ, ਪਹਿਲਾ ਰੋਗੁ ਪਛਾਣੁ ॥
ਐਸਾ ਦਾਰੂ ਲੋੜਿ ਲਹੁ, ਜਿਤੁ ਵੰਞੈ ਰੋਗਾ ਘਾਣਿ ॥

ਜਿਤੁ ਦਾਰੂ ਰੋਗ ਉਠਿਅਹਿ, ਤਨਿ ਸੁਖੁ ਵਸੈ ਆਇ ॥
ਰੋਗੁ ਗਵਾਇਹਿ ਆਪਣਾ, ਤ ਨਾਨਕ ਵੈਦੁ ਸਦਾਇ ॥"

(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਆਪ ਖੁਦ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਸਖਣਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੂੜ ਪਏ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ-ਰੂਪੀ ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਲਾਲਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ-ਵਿਹੂਣਾ ਆਪ ਬਣਿਆ "ਸਤਿਗੁਰੂ" ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ ਦੇ ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੇ ਕਦਰ ਤੋਂ ਆਪ ਖੁਦ ਸਖਣਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਚੇਲੇ ਦਾ ਤਾਂ ਭਲਾ ਉਕਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਪੋਲ ਅਗੇ-ਪਿਛੇ ਅਚਾਨਕ ਖੁਲ੍ਹਵਾ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨਸ਼ਰ ਕਰਵਾ ਕੇ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਨਾਨਕ ਅੰਧਾ ਹੋਇ ਕੈ, ਰਤਨਾ ਪਰਖਣ ਜਾਇ ॥
ਰਤਨਾ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਈ, ਆਵੈ ਆਪੁ ਲਖਾਇ ॥"

(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਬੜੀ ਸੁਚੱਜੀ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤ ਰੱਖੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਚਰਨਕ ਮਿਆਰ ਕੈਸਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਉਚੇ ਪਾਏ ਦੀ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਦਿਤੀ। ਸੁਚੱਜੀ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤ ਵਾਲੇ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂਆਂ ਨਾਲ ਅਕਾਰਨ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਕਾਰਨ ਵਿਰੋਧ ਅਰ ਈਰਖਾ ਕਾਰਨ ਆਪਣੀ ਕੀਤੀ ਦਾ ਭੈੜਾ [redacted] ਭੀ ਭੋਗਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਚਾ ਪਾਰਖੂ ਸਮਝੋ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ (ਆਪਣੇ ਔਗੁਣਾਂ ਦੀ) ਪਰਖ-ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ। ਉਹੋ ਪੁਰਖ ਹੀ ਸਿਆਣਾ ਵੈਦ (ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ) ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਤਮਕ ਰੋਗ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸਹੀ ਇਲਾਜ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਮਿਹਮਾਨ (ਪਰਾਹੁਣੇ) ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਵਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਟਿਕਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸਮਝੇ।

ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਅਸਲੇ (ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ) ਨੂੰ ਚੰਗੀ 'ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਭ ਗੱਲਾਂ (ਕੰਮ) ਕਰੇ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਸਤਸੰਗੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਤਰਤਾ ਪਾਏ।

ਜੋ ਪੁਰਖ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਰੱਬ ਆਸਰੇ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਦਾ ਥਿਰ ਰਬ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਅਜਿਹਾ ਪੁਰਖ ਹੀ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਆਤਮਕ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਪਰਵਾਣ ਵਿਚੋਲਾ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਕੋਈ ਧਰਮ-ਵਿਹੂਣਾ ਥੋਥਾ ਮਨੁਖ ਆਕਾਸ਼ ਵਰਗੀ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਈਰਖਾ ਦਾ ਤੀਰ ਚਲਾਏ ਤਾਂ ਅਗੰਮੀ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਈਰਖਾ ਤੇ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦਾ ਇਹ ਤੀਰ ਕਿਵੇਂ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਬਲਕਿ ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਈਰਖਾ ਦਾ ਐਸਾ ਤੀਰ ਪਰਤ ਕੇ ਈਰਖਾਲੂ ਵਾਹੋਂਦੜ (ਤੀਰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ) ਨੂੰ ਹੀ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਈਰਖਾਲੂ, ਭਲੇ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਈਰਖਾ ਨਾਲ ਖੁਦ ਹੀ ਸੜਦਾ-ਕ੍ਰਿੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਨਾਨਕ ਪਰਖੇ ਆਪ ਕਉ, ਤਾਂ ਪਾਰਖੁ ਜਾਣੁ ॥
ਰੋਗ ਦਾਰੂ ਦੋਵੈ ਬੁਝੈ, ਤਾਂ ਵੈਦੁ ਸੁਜਾਣੁ ॥
ਵਾਟ ਨ ਕਰਈ ਮਾਮਲਾ, ਜਾਣੈ ਮਿਹਮਾਣੁ ॥
ਮੂਲੁ ਜਾਣਿ ਗਲਾਂ ਕਰੇ, ਹਾਣਿ ਲਾਇ ਹਾਣੁ ॥
ਲਬਿ ਨ ਚਲਈ, ਸਚਿ ਰਹੈ, ਸੋ ਵਿਸਟੁ ਪਰਵਾਣੁ ॥
ਸਰੁ ਸੰਧੇ ਆਗਾਸ ਕਉ, ਕਿਉ ਪਹੁੰਚੈ ਬਾਣੁ ॥
ਅਗੈ ਓਹੁ ਅਗੰਮੁ ਹੈ, ਵਾਹੇਦੜੁ ਜਾਣੁ ॥"

(ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਬਣਨਾ ਬੜੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਪੂਰਨ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਅਰ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਚੁਕਣ ਦਾ ਹੱਠ ਕਰਨਾ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵੱਡੀ ਮੂਰਖਤਾ ਹੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਰੱਬੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਵੈਰ ਵਿਹਾਝਣਾ ਨ ਕੇਵਲ ਵੱਡੀ ਮੂਰਖਤਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਆਪਣਾ ਸਰਬਨਾਸ਼ ਕਰਾਉਣ ਤੁੱਲ ਹੈ।

ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ਮਿਸਾਲ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਆਪ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਮਨੁਖ ਅਨ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਮਾਂਦਰੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਸੱਪਾਂ ਨੂੰ ਹਥ ਪਾਉਣ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਕਰ ਬੈਠੇ, ਤਾਂ ਮਾਨੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਾਂਬੂ ਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਰ ਜਣਾ-ਖਣਾ, ਮਨੁਖ-ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਹੋੜ ਸਕਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਫੜ ਮਾਰਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਬਣਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮੂਰਖਤਾ ਦਰਅਸਲ ਅੱਤ ਚੁੱਕਣ ਜਾਂ ਪਰਲੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਮੂਰਖਤਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਰੱਬੋਂ ਹੀ ਧੱਕਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸੱਚਾ ਇਨਸਾਫ ਹੀ ਐਸਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਮਨਮੁੱਖ ਪੁਰਖ ਗੁਰਮੁੱਖ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਅੜਦਾ ਜਾਂ ਵੈਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਆਪਣਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਤਬਾਹ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁੱਖ ਤੇ ਮਨਮੁੱਖ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦਾ ਖਸਮ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਖੁਦ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਨਿਰਨਾ ਕਰਕੇ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਵੇਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਮੰਤ੍ਰੀ ਹੋਇ ਅਠੂਹਿਆ, ਨਾਗੀ ਲਗੈ ਜਾਇ ॥
ਆਪਣ ਹਥੀ ਆਪਣੈ, ਦੇ ਕੂਚਾ ਆਪੇ ਲਾਇ ॥
ਹੁਕਮੁ ਪਇਆ ਧੁਰਿ ਖਸਮ ਕਾ, ਅਤੀ ਹੂ ਧਕਾ ਖਾਇ ॥
ਗੁਰਮੁਖ ਸਿਉ ਮਨਮੁਖੁ ਅੜੈ, ਡੁਬੈ ਹਕਿ ਨਿਆਇ ॥
ਦੁਹਾ ਸਿਰਿਆ ਆਪੇ ਖਸਮੁ, ਵੇਖੈ ਕਰਿ ਵਿਉਪਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਏਵੈ ਜਾਣੀਐ, ਸਭ ਕਿਛੁ ਤਿਸੈ ਰਜਾਇ ॥"

(ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਹਕੀਕਤ ਭੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਅੱਡ ਅੱਡ ਸਮਾਜਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਤੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟੀ ਰੀਤ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਲਟੀ ਰੀਤ ਦੇ

ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਜੀਵਨ ਅਰ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ-ਵਿਹੂਣੇ ਬੰਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਕਰਨੀ ਵਾਲੇ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਤੌਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਉਲਟੀ ਰੀਤ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਲਿਜੁਗ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਮ ਕਲਿਜੁਗ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਭੀ ਉਲਟੀ ਰੀਤ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋ ਜਾਏ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਕਲਿਜੁਗ ਵਾਪਰਿਆ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਉਲਟੀ ਰੀਤ ਜਾਂ ਉਲਟ ਸੋਚਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕੰਗਾਲ ਮਨੁਖ ਦਾ ਨਾਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਰੱਖ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੂਰਖ ਅਰ ਅਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗਿਆਨ-ਵਿਹੂਣਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਮਨੁੱਖ ਪਾਰਖੂ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਸ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਲਟ ਪੁਲਟ ਗੱਲਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨੀਅਤਾਂ ਭਰੇ ਪੁਰਖ ਸਮਾਜ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਜਾਂ ਸਿਰਕੱਢ ਲੀਡਰ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਝੂਠ ਫ਼ਰੇਬ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਇਸ ਉਲਟ ਰੀਤੀ ਦੀ ਸੋਝੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੀ ਮਾੜਾ ਹੈ ਤੇ ਕੀ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਬਾਰੇ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਤੇ ਜਦ ਇਹ ਉਲਟ ਰੀਤ ਤੇ ਉਲਟ ਸੋਚਣੀ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਜਾਏ, ਉਥੇ ਹੀ ਕਲਿਜੁਗ ਵਰਤਿਆ ਸਮਝੋ। ਯਥਾ :—

"ਨਾਉ ਫਕੀਰੈ ਪਾਤਿਸਾਹੁ, ਮੂਰਖ ਪੰਡਿਤੁ ਨਾਉ ॥
ਅੰਧੇ ਕਾ ਨਾਉ ਪਾਰਖੂ, ਏਵੈ ਕਰੇ ਗੁਆਉ ॥
ਇਲਤ ਕਾ ਨਾਉ ਚਉਧਰੀ, ਕੂੜੀ ਪੂਰੇ ਥਾਉ ॥
ਨਾਨਕ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਣੀਐ, ਕਲਿ ਕਾ ਏਹੁ ਨਿਆਉ ॥"

(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

੭) ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਬਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਮਾਤਰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਜਾਂ ਮਕਸਦ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਡੂੰਘਾ ਪਿਆਰ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਪਛਾਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਮਨੁਖ ਜਦ ਤਕ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਡੂੰਘਾ ਪਿਆਰ ਨਹੀ ਪਾਂਦਾ, ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ, ਉਸਦਾ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਨਿਸਫਲ ਹੀ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸਦਕਾ ਬੇਅੰਤ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਭਰੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ, ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਸਮਰਥਾਵਾਨ ਹੈ। ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਬਨਾਣਾ ਕੇਵਲ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਹੈ। ਜਿਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਤਿਆ ਟਿਕਾ ਰਖੀ ਹੈ, ਹੇ ਮਨੁੱਖ ! ਤੂੰ ਉਸੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰ। ਯਥਾ :—

"ਨਿਹਫਲੰ ਤਸਿ ਜਨਮਸਿ, ਜਾਵਤੁ ਬ੍ਰਹਮ ਨ ਬਿੰਦਤੇ ॥
ਸਾਗਰੰ ਸੰਸਾਰਸਿ, ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਤਰਹਿ ਕੇ ॥
ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਮਰਥੁ ਹੈ, ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬੀਚਾਰਿ ॥
ਕਾਰਣ ਕਰਤੇ ਵਸਿ ਹੈ, ਜਿਨਿ ਕਲ ਰਖੀ ਧਾਰਿ ॥"

(ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਿਹਨਾਂ ਮਨੁਖਾਂ ਨੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ ਰੱਬ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਦਾ ਬਸੰਤ ਰੁਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਿ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਤੇ ਰੱਬੀ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਟੁਟੇ ਪੁਰਖ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਮਾਇਆ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਹੀ ਸੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਸੰਤ ਰੁਤ ਉਹਨਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਖੇੜਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਪਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵੱਸਦੇ ਹੋਣ। ਪਰ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਪਤੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਹੋਰ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਜਾਂ ਪਰਦੇਸਾਂ ਪੁਰੀਆਂ ਵਿਚ ਗਏ ਹੋਏ ਹੋਣ, ਉਹ ਬਸੰਤ ਰੁਤ ਵਿਚ ਵੀ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਪਤੀ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦੀਆਂ ਰਹਿਦੀਆਂ ਹਨ। ਯਥਾ :—

"ਨਾਨਕ ਤਿਨ੍ਾ ਬਸੰਤੁ ਹੈ. ਜਿਨ੍ ਘਰਿ ਵਸਿਆ ਕੰਤੁ ॥
ਜਿਨ੍ ਕੇ ਕੰਤ ਦਿਸਾ ਪੁਰੀ, ਸੇ ਅਹਿਨਿਸ ਫਿਰਹਿ ਜਲੰਤ ॥

(ਸੂਹੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤੱਤ ਦੀ ਗਲ ਦਾ ਦੋ ਟੂਕ ਨਿਰਨਾ ਦਿੰਦਿਆ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਜੋ ਸਿਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਝੁਕਦਾ, ਉਹ ਸਿਰ ਵਿਅਰਥ ਹੈ ਤੇ ਤਿਆਗਣ ਲਾਇਕ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਸਰੀਰ ਵੀ ਸਾੜ ਦੇਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਬੜੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਇਕ ਮਾਤਰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਨਿਰ-ਅਹੰਕਾਰ ਹੋਣਾ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਜੋ ਸਿਰੁ ਸਾਂਈ ਨਾ ਨਿਵੈ, ਸੋ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਡਾਰਿ ॥
ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਪਿੰਜਰ ਮਹਿ ਬਿਰਹਾ ਨਹੀ, ਸੋ ਪਿੰਜਰੁ ਲੈ ਜਾਰਿ ॥

(ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪ ਵਿਚੋਂ)

ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਦੇ ਅਸਲ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਚ ਭੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਜੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਪ੍ਰੀਤੀ, ਸੱਚੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਕਿਵੇਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਸੱਚਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਭਗਤ ਤਾਂ ਉਹੀ ਕਹਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋ ਕੇ ਰਹੇ।

ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਵਲੋਂ ਹੋਏ ਸੁਖਾਵੇਂ (ਜੋ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਸੁਖਦਾਈ ਲਗਣ) ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਵਲੋਂ ਵਰਤਾਏ ਦੁਖਾਵੇਂ ਭਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਜਾਂ ਭੈੜਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸੱਚਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਰੱਬ ਨਾਲ ਸੱਚਾ ਪਿਆਰ ਪਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਦੁੱਖਾਂ-ਸੁੱਖਾਂ ਦੇ ਤੇ ਚੰਗੇ-ਮੰਦੇ ਦੇ ਲੇਖੇ ਗਿਣ ਕੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣ ਦੇ ਗ਼ਲਤ ਰਸਤੇ ਤੇ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਯਥਾ :

"ਏਹ ਕਿਨੇਹੀ ਆਸਕੀ, ਦੂਜੈ ਲਗੈ ਜਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਆਸਕੁ ਕਾਂਢੀਐ, ਸਦ ਹੀ ਰਹੈ ਸਮਾਇ ॥

ਚੰਗੈ ਚੰਗਾ ਕਰਿ ਮੰਨੇ, ਮੰਦੈ ਮੰਦਾ ਹੋਇ ॥
ਆਸਕ ਏਹੁ ਨ ਆਖੀਐ, ਜਿ ਲੇਖੈ ਵਰਤੈ ਸੋਇ ॥"

(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਰੱਬ ਦੇ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜਾਂ ਸੱਚੇ ਭਗਤ ਦਾ ਇਹ ਵਤੀਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਜੇ ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਚੰਗੀ ਦਾਤ ਮਿਲ ਗਈ, ਤਾਂ ਉਹ ਰੱਬ ਅਗੇ ਨਿਵ ਨਿਵ ਸਲਾਮਾਂ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਪਰ ਜੇ ਕਿਤੇ ਉਸਨੂੰ ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਆਪਣੀ ਉਮੀਦ ਦੇ ਉਲਟ ਅਣਸੁਖਾਵੀਂ ਚੀਜ਼ ਟੱਕਰ ਪਈ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨਾਲ ਖਿੱਝ ਕੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭ ਦੇਵੇ। ਅਜਿਹਾ ਪਿਆਰ ਸੱਚਾ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ।

ਜੋ ਜਗਿਆਸੂ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਅਗੇ ਕਦੀ (ਸੁੱਖ ਵੇਲੇ) ਤਾਂ ਸਿਰ ਨਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੀ (ਦੁੱਖ ਵੇਲੇ) ਉਸਦੀ ਰਜ਼ਾ ਜਾਂ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ ਨਾਂਹ ਨੁੱਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਦਰਅਸਲ ਅ ਤਮਕ ਮ ਰਗ ਉਤੇ ਪੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਸੱਚੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਗਿਆ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇ ਗੱਲਾਂ, ਭਾਵ ਸਲਾਮ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਝੂਠੀਆਂ ਅਤੇ ਪਾਂਇਆਂ-ਹੀਣ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਮਾਲਕ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਯਥਾ :—

"ਸਲਾਮੁ ਜਬਾਬੁ ਦੋਵੈ ਕਰੇ, ਮੁੰਢਹੁ ਘੁਥਾ ਜਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਦੋਵੈ ਕੂੜੀਆ, ਥਾਇ ਨ ਕਾਈ ਪਾਇ ॥"

(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਰੱਬ ਦਾ ਸੱਚਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਝਗੜੇ ਵਾਲੀ ਬਿਰਤੀ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਰੱਬੀ ਰਸਤੇ ਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਆਤਮਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਕ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਿਸਾਲ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜੇ ਕੋਈ ਸੇਵਕ ਮਾਲਕ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਭੀ ਕਰੇ ਤੇ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੰਕਾਰ-ਭਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਤੇ ਬਹਿਸ-ਝਗੜਾ ਭੀ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੰਕਾਰ-ਭਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮਾਲਕ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਮਾਲਕ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਜੇ ਸੇਵਕ ਆਪਣੀ ਹਉਮੇ ਜਾਂ ਆਪਾ ਭਾਵ ਮਿਟਾ ਕੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਮਾਲਕ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਇਜ਼ਤ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇੰਨ ਬਿੰਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਕੋਈ ਜਗਿਆਸੂ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਨਾ ਕਰੇ, ਝਗੜਿਆਂ-ਬਹਿਸਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆ ਰਹੇ ਅਤੇ ਚਤੁਰ-ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਬਣਨ ਲਈ ਗੱਲਾਂ ਜਾਂ ਫੜ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਮਾਰੇ, ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਜਗਿਆਸੂ ਮਾਲਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਬਾਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਇਜ਼ਤ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੇਵਕ-ਜਗਿਆਸੂ ਜਿਸ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਇਕ ਮਿਕ ਹੋ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਉਸ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ :

"ਚਾਕਰੁ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ, ਨਾਲੇ ਗਾਰਬੁ ਵਾਦੁ ॥
ਗਲਾ ਕਰੇ ਘਣੇਰੀਆ, ਖਸਮ ਨ ਪਾਏ ਸਾਦੁ ॥

ਆਪ ਗਵਾਇ ਸੇਵਾ ਕਰੇ, ਤਾ ਕਿਛੁ ਪਾਏ ਮਾਨੁ ॥
ਨਾਨਕ ਜਿਸਨੋ ਲਗਾ ਤਿਸੁ ਮਿਲੈ, ਲਗਾ ਸੋ ਪਰਵਾਨੁ ॥

(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸੱਚਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜਾਂ ਸੇਵਕ ਉਹੀ ਪੁਰਖ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਇਕ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਏ। ਗੁਰਦੇਵ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸੇਵਕੀ ਜਾਂ ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਦੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਵਿੱਥ ਕਾਇਮ ਰਹੇ ਤੇ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤੀ ਡਰ, ਸ਼ਕ-ਸੁਬਹੇ, ਤੇ ਤੌਖਲੇ ਦੂਰ ਨ ਹੋਣ। ਆਦਰਸ਼ਕ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਉਹੋ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੱਬ ਨਾਲ ਪੂਰਨ ਲੀਨਤਾ ਹੋ ਜਾਏ। ਯਥਾ :—

"ਏਹ ਕਿਨੇਹੀ ਚਾਕਰੀ, ਜਿਤੁ ਭਉ ਖਸਮ ਨ ਜਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਸੇਵਕੁ ਕਾਢੀਐ, ਜਿ ਸੇਤੀ ਖਸਮ ਸਮਾਇ ॥"

(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਜੀਵ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬਝਿਆ ਰੁਝਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮਜਬੂਰੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੰਮ ਕਰਦਾ, ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੀਵ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਕੋਈ ਸਾਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਨੱਕ-ਨਮੂਜ ਰਖਣ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕਈ ਧਾਰਮਕ ਸਮਝੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਦੇ ਨਾਟਕ ਤੇ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਦੇ ਦਿਖਲਾਵੇ ਆਦਿਕ ਹਨ। ਇਹ ਕੰਮ ਉਹ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਮਜਬੂਰੀ ਵਿੱਚ ਚੱਟੀ ਸਮਝ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਭਾਂਤ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪਾਂਇਆਂ ਨਹੀਂ।

ਗੁਰਦੇਵ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਲੋਕ ਦਿਖਾਵੇ ਖਾਤਰ ਕੇਵਲ ਮਜਬੂਰੀ ਵਿੱਚ ਬੱਝੇ-ਰੁੱਝੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਦਾ ਨਾਟਕ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਦਾ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਨਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁਦ ਲਾਭ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਇਸ ਨਾਲ ਹੋਰਨਾਂ ਦਾ ਭਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹੀ ਕਾਰਜ ਸਰੇਸ਼ਟ ਜਾਂ ਉੱਤਮ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਵਲੋਂ ਦਿਲੋਂ ਮਨੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦਿਲ ਦੇ ਚਾਅ ਤੇ ਉਮੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ, ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਸਫਲ ਭਗਤੀ ਅਖਵਾ ਸਕੇਗੀ। ਦਿਖਾਵੇ ਵਾਲੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ-ਭਰੀ ਭਗਤੀ ਦਰਅਸਲ ਨਕਲੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਯਥਾ :

ਬਧਾ ਚਟੀ ਜੋ ਭਰੇ, ਨਾ ਗੁਣੁ ਨਾ ਉਪਕਾਰੁ ॥
ਸੇਤੀ ਖੁਸੀ ਸਵਾਰੀਐ, ਨਾਨਕ ਕਾਰਜੁ ਸਾਰੁ ॥"

(ਸੂਹੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਵਾਲਾ ਪਾਸ (ਤਰਫ ਜਾਂ direction) ਉਹੀ ਪੁਰਖ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਚੰਗੀ ਨੇਕ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੋਵੇ। ਕੇਵਲ ਮਨ ਦੇ ਹੱਠ ਰਾਹੀਂ ਰੱਬ ਵਾਲਾ ਪਾਸਾ (direction) ਨਹੀਂ ਜਿਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਮਨ ਦੇ ਹੱਠ ਰਾਹੀਂ ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਘਾਲਣਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਘਾਲ ਲਈ ਜਾਵੇ। ਦਰਅਸਲ ਰੱਬ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੇਕ ਨੀਅਤੀ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਨਿਸ਼ਕਪਟ ਪਿਆਰ ਬਿਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਯਥਾ :

"ਮਨ ਹਠਿ ਤਰਫ ਨ ਜਿਪਈ, ਜੇ ਬਹੁਤਾ ਘਾਲੇ ॥
ਤਰਫ ਜਿਣੈ ਸਤ ਭਾਉ ਦੇ, ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰੇ ॥"

(ਸੂਹੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਵਸਾ ਲੈਣ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਦਿਖਾਵੇ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਕੋਈ ਪਾਇਆਂ ਨਹੀਂ। ਬਾਹਰਲੇ ਭੇਖ ਜਾਂ ਰਸਮਾਂ ਰੀਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਮਿਲਣਾ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਦਰਅਸਲ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਤਦ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਦਿਲੋਂ ਮਨੋਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬੰਦਾ ਹੀ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਤੋਂ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਯਥਾ :

"ਮਿਲਿਐ ਮਿਲਿਆ ਨ ਮਿਲੈ, ਮਿਲੈ ਮਿਲਿਆ ਜੇ ਹੋਇ ॥
ਅੰਤਰ ਆਤਮੈ ਜੋ ਮਿਲੈ, ਮਿਲਿਆ ਕਹੀਐ ਸੋਇ ॥"

(ਸੂਹੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂ ਲਈ ਅਨੰਨ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੱਚਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਕੇਵਲ ਮਾਤਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਆਸਰਾ ਤੇ ਪਿਆਰ ਹੀ ਤਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਦ ਤਕ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਉਹ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਪਿਆਰ ਲਈ ਹੀ ਹਰ ਸਮੇਂ ਰੋਂਦਾ-ਮਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਦਿਲੋਂ ਮਨੋਂ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਹੀ ਪੁਕਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦੇਵ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੱਚਾ ਜਗਿਆਸੂ ਤਾਂ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ੋਈ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦੇ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ, ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੋਈ। ਮੈਂ ਨਿਮਾਣੀ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ। ਜਦ ਤਕ ਹੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ, ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਚਿੱਤ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵੱਸ ਜਾਂਦਾ, ਤਦ ਤਕ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਪਿਆਰ ਖਾਤਰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਕਿਉਂ ਨ ਰੋਂਦਾ-ਮਰਦਾ ਰਹਾਂ। ਸੱਚਾ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਉਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦ ਜੀਵ ਹੋਰ ਸਭ ਆਸਰੇ-ਪਰਨੇ ਛੱਡ ਕੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਹੀ ਟੇਕ ਲਵੇ। ਯਥਾ :

"ਕਿਸ ਹੀ ਕੋਈ ਕੋਇ, ਮੰਞੁ ਨਿਮਾਣੀ ਇਕੁ ਤੂ ॥
ਕਿਉ ਨ ਮਰੀਜੈ ਰੋਇ, ਜਾ ਲਗੁ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵਹੀ ॥"

(ਸੂਹੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ; ੩ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜਦੋਂ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅੱਗੇ ਨਿਰ-ਅਹੰਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਚਲੇ। ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਜੀਵਨ ਉਤੇ ਧਿਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵਿਆ ਜਾਏ। ਸੱਚੇ ਜਗਿਆਸੂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਉਮੈ-ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿ ਕੇ ਤੁਰੇ। ਯਥਾ :

"ਜਿਸੁ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ, ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਮਰਿ ਚਲੀਐ ॥
ਧ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵਣੁ ਸੰਸਾਰਿ, ਤਾ ਕੈ ਪਾਛੈ ਜੀਵਣਾ ॥"

(ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪ ਵਿਚੋਂ)

੮) ਰੱਬੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਦੀ ਆਸ :

ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਵਿਤ ਸੀਮਤ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਘਾਲ ਦੀ ਪਾਇਆਂ ਭੀ ਸੀਮਿਤ ਹੋਣੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਲਈ ਮਨੁਖ ਕੇਵਲ ਮਾਤਰ ਆਪਣੀ ਘਾਲ-ਕਮਾਈ ਤੇ ਟੇਕ ਨਹੀਂ ਰਖ ਸਕਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਆਣਪ ਹੀ ਅਖਵਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਜਾ ਆਪਣੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਕੁਝ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਹਉਮੈਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਿਆ ਜਾਣਾ ਸੁਭਾਵਕ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਹਉਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਘਾਲ-ਕਮਾਈ ਤੇ ਪੋਚਾ ਫੇਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਜਦ ਨਿਸਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਦੀ ਪਾਇਆਂ ਵੀ ਥੋੜ-ਵਿਤੀ ਹੋਵ, ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੀ ਬਿਹਤਰ ਰਸਤਾ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਮਨੁਖ ਆਪਣੇ ਉੱਦਮ ਜਾਂ ਘਾਲ-ਕਮਾਈ ਦੀ ਟੇਕ ਲੈਣ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਰੱਬੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਦੀ ਲੋਚਾ ਕਰੇ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੇ ਉੱਦਮ ਜਾਂ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਦੀ ਥਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਦੀ ਆਸ ਤਕਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹੀਏ ਕਿ ਅਸੀ ਆਪਣੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਘਾਲਣਾ ਨਾਲ ਅਮੁਕੀ ਵਸਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਹੋਈ? ਇਹ ਤਾ ਬਦਲਾ ਜਾਂ ਇਵਜ਼ਾਨਾ ਹੋਇਆ। ਬਖਸ਼ਸ਼ ਤਾਂ ਉਹੋ ਚੀਜ਼ ਅਖਵਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਣ ਪੁਰ ਹਾਸਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਉੱਦਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਤੇ ਹੀ ਟੇਕ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਏਹੁ ਕਿਨੇਹੀ ਦਾਤਿ, ਆਪਸ ਤੇ ਜੋ ਪਾਈਐ ॥
ਨਾਨਕ ਸਾ ਕਰਮਾਤਿ, ਸਾਹਿਬ ਤੁਠੈ ਜੋ ਮਿਲੈ ॥"

(ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

(੯) ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਜੱਸ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਕੋਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ :

ਸਭ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉੱਚਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਜਸ ਜਾਂ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹੁਤਾ ਵਿਚ ਜੁੜਨਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਹਨਾਂ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤੇ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ ਬੁਝਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਮਨੁਖ ਰੱਬੀ ਜੱਸ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਹੜਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਸਭ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਤਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਹੈ।

"ਦੀਖਿਆ ਆਖਿ ਬੁਝਾਇਆ. ਸਿਫਤੀ ਸਚਿ ਸਮੇਉ ॥
ਤਿਨ ਕਉ ਕਿਆ ਉਪਦੇਸੀਐ, ਜਿਨ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਦੇਉ ॥"

(ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿਮਰਨ ਜਾਂ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹੁਤਾ ਭੀ ਕ੍ਰਿਤਮ ਤੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਜਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਵਾਹਿਦ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਹੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੀ

ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਰਚਣਹਾਰ ਹੈ। ਮਨੁਖ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਗਲ ਵੀ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚੂੰਕਿ ਖੁਦ ਰੱਬੀ ਅਸਲੇ ਜਾ ਰੱਬੀ ਮੂਲ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਰਬ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਜੋੜੇ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜੱਸ ਹੀ ਗਾਇਨ ਕਰੇ। ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਵੀ ਇਹੀ ਹੈ, ਕਿ ਤੁਰਦੇ ਜੀਵ ਦਾ ਸੰਗ-ਸਾਥ ਤੁਰਦਾ ਜੀਵ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉੱਡਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਵਕ ਸੰਗ-ਸਾਥ ਉੱਡਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਦਾ-ਦਿਲ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਨਾਲ ਰਲਦੇ ਮਿਲਦੇ ਜ਼ਿੰਦਾ-ਦਿਲ, ਉੱਦਮੀ ਤੇ ਕਰਮਸ਼ੀਲ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸੰਗ-ਸਾਥ ਕਰਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਰਦਾ ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਵਰਗੀਆਂ ਮੁਰਦਾ ਆਤਮਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਗ ਸਾਥ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਲਈ ਐਸੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨੇਮਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਰਚਣਹਾਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਚਿੱਤ ਜੋੜੇ। ਯਥਾ :

"ਤੁਰਦੇ ਕਉ ਤੁਰਦਾ ਮਿਲੈ, ਉਡਤੇ ਕਉ ਉਡਤਾ ॥
ਜੀਵਤੇ ਕਉ ਜੀਵਤਾ ਮਿਲੈ, ਮੂਏ ਕਉ ਮੂਆ ॥
ਨਾਨਕ ਸੋ ਸਲਾਹੀਐ, ਜਿਨਿ ਕਾਰਣੁ ਕੀਆ ॥"

(ਸੂਹੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਜੱਸ ਗਾਇਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਰਿਜ਼ਕ ਆਦਿਕ ਦਾ ਆਸਰਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀਆਂ ਰੰਗੀਨੀਆਂ ਤੇ ਖੇੜੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜੀਵ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਖੁਭ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਿਆਂ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ! ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਗੁਣਾ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰਕ ਰੰਗੀਨੀਆਂ ਤੇ ਖੇੜਿਆਂ ਦੇ ਆਗਮਨ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਸੰਸਾਰਕ ਰੰਗੀਨੀਆਂ ਤੇ ਖੇੜਿਆਂ ਰੂਪੀ ਬਸੰਤ ਦਾ ਭੀ ਕਰਤਾ ਅਥਵਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਪਹਿਲ ਬਸੰਤੈ ਆਗਮਨਿ, ਤਿਸਕਾ ਕਰਹੁ ਬੀਚਾਰੁ ॥
ਨਾਨਕ ਸੋ ਸਲਾਹੀਐ, ਜਿ ਸਭਸੈ ਦੇ ਆਧਾਰੁ ॥"

(ਸੂਹੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ; ੩ ਵਿਚੋਂ)

(੧੦) ਨਾਮ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੈ :

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਜਾਂ ਸੱਚਾ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਹੀ ਹੈ। ਹੋਰ-ਹੋਰ ਬਨਾਵਟੀ ਜਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸਦੀਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਖਸ਼ ਸਕਣ ਵਾਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹਨਾਂ ਮਨੁਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹੁਤਾ ਦੀ ਦਾਤ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁਖ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮਨ ਵਿਚ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਦੇਵ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਤਾਂ ਮਨੁਖੀ ਹਿਰਦਾ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਮਨੁਖਾਂ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ

ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਲਿਖੀ ਹੋਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸੁਭਾਗੇ ਜੀਵ ਹੀ ਮੌਜ ਨਾਲ ਇਸ ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਮਾਣਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ :—

"ਜਿਨ ਵਡਿਆਈ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਕੀ, ਤੇ ਰਤੇ ਮਨ ਮਾਹਿ ॥
ਨਾਨਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਏਕ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨਾਹਿ ॥
ਨਾਨਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਨੈ ਮਾਹਿ, ਪਾਈਐ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦਿ ॥
ਤਿਨ੍ਹੀ ਪੀਤਾ ਰੰਗ ਸਿਉ, ਜਿਨ ਕਉ ਲਿਖਿਆ ਆਦਿ ॥"

(ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪ ਵਿਚੋਂ)

ਨੋਟ :—ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਲੋਂ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖ ਰਹੁ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਛਕਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵਲੋਂ ਦਸੀਆਂ ਰਹਿਤਾਂ ਧਾਰਨ ਕਰਨੀਆਂ ਤੇ ਕੁਰਹਿਤਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਅਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾਈ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਅਪਨਾਉਣੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

੧੧) ਅਰਦਾਸ ਸਿਰਫ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਅੱਗੇ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੋਰ ਹੋਰ ਕਿਰਤਮ ਤੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਵਿਚ ਖੁਆਰ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਵਾਹਿਦ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਜਾਣਦਾ ਤੇ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਆਪ ਹੀ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਅੰਤਰਜਾਮੀ, ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਤੇ ਪਾਲਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਸਦੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਟੇਕ ਨਹੀਂ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਅਜਿਹੇ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਅਰ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਦਾਤੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਅੱਗੇ ਅਦਬ-ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਹੀ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਸ਼ੋਭਦੀ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਆਪੇ ਜਾਣੈ ਕਰੇ ਆਪਿ, ਆਪੇ ਆਣੈ ਰਾਸਿ ॥
ਤਿਸੈ ਅਗੈ ਨਾਨਕਾ, ਖਲਿਇ ਕੀਚੈ ਅਰਦਾਸਿ ॥

(ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਵਿਚੋਂ)

੧੨) ਦਾਤਾਰ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ ਤੇ ਉਹੀ ਸਿਫ਼ਤ-ਯੋਗ ਹੈ

ਸੰਸਾਰਕ ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਜਾਂ ਧਨ-ਮਾਲ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਧਨੀ-ਮਾਨੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਅਨੇਕਾਂ ਧਨਵਾਨ ਪੁਰਖ ਆਪਣੇ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੇ ਧਨ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਰਕਮ ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਤੇ ਲਗਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦਾਤਾਰ ਸਮਝ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਭਨਾਂ ਜੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਮਾਤਰ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ ਤੇ ਉਹੋ ਹੀ ਆਰਾਧਨਾ ਲਾਇਕ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ—ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ-ਸਲਾਹੁਤਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਪਾਲਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਪਕਾਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਵਾਹਿਦ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦਾਤਾਰ ਹੋ ਹੀ

ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਚੀ ਹੈ, ਉਸ ਕਰਤਾਰ ਮਾਤਰ ਦਾ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਜੱਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਮਾਤਰ ਦਾ ਹੀ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦੇ ਕੇ ਪਾਲਦਾ-ਪੋਸਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਭੰਡਾਰੇ ਸਦਾ ਭਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਹਸਤੀ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਉਸ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਜੱਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਕੋਈ ਪਾਰਾਵਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ। ਯਥਾ :—

"ਕੀਤਾ ਕਿਆ ਸਾਲਾਹੀਐ, ਕਰੇ ਸੋਇ ਸਾਲਾਹਿ ॥
ਨਾਨਕ ਏਕੀ ਬਾਹਰਾ, ਦੂਜਾ ਦਾਤਾ ਨਾਹਿ ॥
ਕਰਤਾ ਸੋ ਸਾਲਾਹੀਐ, ਜਿ ਸਭਸੈ ਦੇਇ ਆਧਾਰੁ ॥
ਦਾਤਾ ਸੋ ਸਾਲਾਹੀਐ, ਜਿ ਸਭਸੈ ਦੇਇ ਆਧਾਰੁ ॥
ਨਾਨਕ ਆਪਿ ਸਦੀਵ ਹੈ, ਪੂਰਾ ਜਿਸੁ ਭੰਡਾਰੁ ॥
ਵਡਾ ਕਰਿ ਸਾਲਾਹੀਐ, ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰੁ ॥"

(ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪ ਵਿਚੋਂ)

੧੩) ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਡਰ ਸੰਸਾਰਕ ਡਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਦਾ ਹੈ

ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਰੱਬ ਦੇ ਡਰ-ਭਉ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਸੰਸਾਰਕ ਡਰ-ਭਉ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਡਰ-ਭਉ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਭਉ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪੁਰਖ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਰੱਬ ਦਾ ਡਰ ਖੌਫ ਨਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਸੰਸਾਰਕ ਡਰ ਦੱਬੀ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਸੋਝੀ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਮਨੁੱਖ ਰੱਬੀ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਜਾਏ। ਰੱਬ ਪ੍ਰਸਤ ਬੰਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਦਾ ਬੇਖੌਫ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ ਆਪਣੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸਕਦਾ, ਜਦਕਿ ਰੱਬ ਤੋਂ ਬੇਖੌਫ ਬੰਦੇ ਸਦਾ ਸੰਸਾਰਕ ਡਰਾਂ ਹਥੋਂ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਖਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ :—

"ਜਿਨਾ ਭਉ ਤਿਨ ਨਾਹਿ ਭਉ, ਮੁਚੁ ਭਉ ਨਿਭਵਿਆਹ ॥
ਨਾਨਕ ਏਹੁ ਪਟੰਤਰਾ, ਤਿਤੁ ਦੀਬਾਣਿ ਗਇਆਹ ॥"

(ਸੂਹੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਵਿਚੋਂ)

(੧੪) ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਇਕ ਮਾਤਰ ਸਫਲ ਸਾਧਨ ਹੈ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਹੀ ਕੰਮ ਚੰਗਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਵਰਤਣਾ ਤੇ ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋਵੇ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਚਾਹੁਣ ਜਾਂ ਨਾ ਚਾਹੁਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਸ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿੰਤੂ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਲਪਣਾ ਪਾਈ ਰਖੇ ਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕਰ ਲਵੇ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਸਾਡੇ ਘਟ ਘਟ ਦੀ ਜਾਣਨਹਾਰਾ ਹੈ ਉਸ ਅਗੇ ਕਿੰਤੂ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਹੀਲ-ਹੁਜਤ ਕਰਨੀ ਸੋਭਦੀ ਨਹੀਂ। ਮਾਲਕ

ਪਰਵਾਣ ਮਾਲਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦਾ ਹੁਕਮ ਕੋਈ ਮੋੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਬਲਵਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ, ਮਲਕਾਂ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਚਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਸਿਆਣਪ ਤਾਂ ਇਸ ਗਲ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁਖ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨੇ, ਜੋ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ।

ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਉਸਦੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਯਈਂ ਯਈਂ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਅਕਲ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਭਾਵੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਧਨਵਾਨ ਤੇ ਵਡੇ ਜਰਨੈਲ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨ ਹੋਣ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵੱਸ ਤਾਂ ਕੁਝ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਅਟੱਲ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਤੁਰਨਾ ਪੈਣਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਭੀ ਮਾਲਕ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਜੀਵ ਇਥੋਂ ਉਠਕੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੇ ਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੁਕਮ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੀਵ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਜੀਵ (ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ, ਧਨਵਾਨਾਂ ਤੇ ਜੰਗੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਸਮੇਤ) ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਵਲੋਂ ਘਲੇ ਹੋਏ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸਦੇ ਬੁਲਾਏ ਹੋਏ ਇਥੋਂ ਉਠ ਕੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਸੋ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਉਸਦੇ ਕੀਤੇ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਭੀ ਉਸਦੇ ਤੁਲ ਨ ਸਮਝਣਾ ਹੀ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਹੈ।

"ਤਿਸੁ ਸਿਉ ਕੈਸਾ ਬੋਲਣਾ, ਜਿ ਆਪੇ ਜਾਣੈ ਜਾਣੁ ॥
ਚੀਰੀ ਜਾ ਕੀ ਨ ਫਿਰੈ, ਸਾਹਿਬੁ ਸੋ ਪਰਵਾਣੁ ॥
ਚੀਰੀ ਜਿਸਕੀ ਚਲਣਾ, ਮੀਰ ਮਲਕ ਸਾਲਾਰ ॥
ਜੋ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਨਾਨਕਾ, ਸਾਈ ਭਲੀ ਕਾਰ ॥
ਜਿਨ੍ਹਾ ਚੀਰੀ ਚਲਣਾ, ਹਥਿ ਤਿਨ੍ਹਾ ਕਿਛੁ ਨਾਹਿ ॥
ਸਾਹਿਬ ਫੁਰਮਾਣੁ ਹੋਇ, ਉਠੀ ਕਰਲੈ ਪਾਹਿ ॥
ਜੇਹਾ ਚੀਰੀ ਲਿਖਿਆ, ਤੇਹਾ ਹੁਕਮੁ ਕਮਾਹਿ ॥
ਘਲੇ ਆਵਹਿ ਨਾਨਕਾ, ਸਦੇ ਉਠੀ ਜਾਹਿ ॥

(ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪ ਵਿਚੋਂ)

(੧੫) ਰਿਜ਼ਕ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਰਹਿਕੇ ਰੱਬ ਉੱਤੇ ਨਿਸਚਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ

ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਰਿਜ਼ਕ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾ ਫ਼ਿਕਰ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਹਰ ਜੀਵ ਦੇ ਰਿਜ਼ਕ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਆਪ ਖ਼ੁਦ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਬੇਅੰਤ ਜੀਵ ਜਲ ਵਿਚ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਖੇ ਹਨ। ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ੁਰਾਕ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾ ਕੋਈ ਦੁਕਾਨ ਚਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਲੈਣ ਦੇਣ ਦਾ ਹੀ ਧੰਦਾ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉੱਥੇ ਵੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਇਹ ਬਿੱਧ ਬਣਾ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉੱਥੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਹੋਰ ਜੀਵ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਗਰਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਭੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਖ਼ੁਦ ਸੰਭਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰੋਜ਼ੀ ਲਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਲਈ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਆਪ ਖ਼ੁਦ ਹੀ ਫ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਨਾਨਕ ਚਿੰਤਾ ਮਤਿ ਕਰਹੁ, ਚਿੰਤਾ ਤਿਸ ਹੀ ਹੇਇ।
ਜਲ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਇਅਨੁ, ਤਿਨਾ ਭਿ ਰੋਜੀ ਦੇਇ॥
ਓਥੈ ਹਟੁ ਨ ਚਲਈ, ਨਾ ਕੋ ਕਿਰਸ ਕਰੇਇ॥
ਸਉਦਾ ਮੂਲਿ ਨ ਹੋਵਈ, ਨਾ ਕੋ ਲਏ ਨ ਦੇਇ॥
ਜੀਆ ਕਾ ਆਹਾਰੁ ਜੀਅ, ਖਾਣਾ ਏਹੁ ਕਰੇਇ॥
ਵਿਚਿ ਉਪਾਏ ਸਾਇਰਾ, ਤਿਨਾ ਭਿ ਸਾਰ ਕਰੇਇ॥
ਨਾਨਕ ਚਿੰਤਾ ਮਤ ਕਰਹੁ, ਚਿੰਤਾ ਤਿਸਹੀ ਹੇਇ॥"

(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਵਿਚੋਂ)

(੧੬) ਜਪ ਤਪ ਦੇ ਸਾਧਨ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਹੇਚ ਹਨ

ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਅਨਮਤਾਂ ਨੇ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਜਪ ਤੇ ਤਪ ਦੇ ਸਾਧਨ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜਪ ਤਪ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪਾਇਆਂ ਨਹੀਂ। ਆਪ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਜਗਿਆਸੂ ਦਾ ਮਨ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਪਤੀਜ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜਪ ਜਾਂ ਤਪ ਆਦਿਕ ਸਭ ਸਾਧਨ ਵਿਚੇ ਆ ਗਏ ਸਮਝੋ। ਜੇ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਦਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਪਤੀਜਿਆ ਤਾਂ ਜਪ ਤਪ ਆਦਿਕ ਸਭ ਸਾਧਨ ਨਿਰੋਰਥਕ ਹੀ ਸਮਝਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਪਤੀਜਿਆ ਜਾਂ ਮੰਨਿਆ ਮਨੁਖ ਹੀ ਆਤਮਕ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਆਦਰ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਸੋਝੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜਪ ਤਪ ਆਦਿਕ ਕਰਮ ਹੇਚ ਹਨ। ਯਥਾ :-

"ਜਪੁ ਤਪੁ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਮੰਨਿਐ, ਅਵਰਿ ਕਾਰਾ ਸਭਿ ਬਾਦਿ॥
ਨਾਨਕ ਮੰਨਿਆ ਮੰਨੀਐ, ਬੁਝੀਐ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦਿ॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਵਿਚੋਂ)

੧੭) ਹਉਮੈ ਦੇ ਦੀਰਘ ਰੋਗ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜਦ ਤੱਕ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹਉਮੈ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਦ ਤਕ ਉਹ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਬਾਰਗਾਹ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਕਰਮ ਕਾਂਡਾਂ ਦੇ ਫੋਕੇ ਫਲਸਫਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਨਾਲ ਉਚੀਆਂ-ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਤੇ ਚੰਗੇ-ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਮਨ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹਾਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹਉਮੈ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਹੋਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਬਾਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਸੁਰਤ ਜੋੜਨ ਨਾਲ ਪਰਗਟ ਹੋਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਇਹ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਭੇਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਦਰਿ ਕਰਮ ਨਾਲ ਸੁਰਤਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ਦੀ ਟੇਕ ਨਾਲ ਇਹ ਸੋਝੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਅਥਵਾ ਅਟੱਲ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾ ਕੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਅਥਵਾ ਅਟੱਲ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਸਭ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਐਸਾ ਸੋਚ ਕੇ ਜਿਸ ਜੀਵ ਨੇ ਭੀ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਤੋੜਿਆ ਹੈ ਉਹ ਜੀਵ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਨਹੀਂ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਕਥਾ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੇ ਪਾਪ ਅਰ ਪੁੰਨ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਮੰਦੇ-ਚੰਗੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਵਿਤਕਰਾ ਬਥੇਰਾ ਖਿਲਾਰਿਆ ਹੈ। ਦਾਨ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਅਗਲੇ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਮੋੜ ਲੈਣਾ ਤੇ ਦਾਨ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਅਗਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਮੋੜ ਦੇਣਾ ਤੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸੁਰਗ ਜਾਂ ਨਰਕ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਦੀ ਕਾਫੀ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਂਤ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਨੇ ਉੱਤਮ ਤੇ ਮਧਮ ਜਾਤਾਂ ਤੇ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਭਰਮਾਂ ਅਰ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਸਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਇਹਨਾਂ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਤੇ ਭਰਮਾਂ-ਵਹਿਮਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਤੇ ਭਰਮਾਂ-ਵਹਿਮਾਂ ਤੋਂ ਉਪਜੀ ਹਉਮੈ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੀ ਛੁਟਕਾਰਾ ਦਿਲਵਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਕਥਾ ਕਹਾਣੀ ਬੇਦੀ ਆਣੀ, ਪਾਪੁ ਪੁੰਨੁ ਵੀਚਾਰੁ ॥
ਦੇ ਦੇ ਲੈਣਾ ਲੈ ਲੈ ਦੇਣਾ, ਨਰਕਿ ਸੁਰਗਿ ਅਵਤਾਰੁ ॥
ਉਤਮ ਮਧਿਮ ਜਾਤੀ ਜਿਨਸੀ ਭਰਮਿ ਭਵੈ ਸੰਸਾਰੁ ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ਤਤੁ ਵਖਾਣੀ, ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਵਿਚਿ ਆਈ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਖੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਤੀ, ਸੁਰਤੀ ਕਰਮਿ ਧਿਆਈ ॥
ਹੁਕਮੁ ਸਾਜਿ ਹੁਕਮੈ ਵਿਚਿ ਰਖੈ, ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਵੇਖੈ ॥
ਨਾਨਕ ਅਗਹੁ ਹਉਮੈ ਤੁਟੈ, ਤਾ ਕੋ ਲਿਖੀਐ ਲੇਖੈ ॥"

(ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਉਮੈ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਲੱਛਣ ਹੀ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਹਉਮੈ ਵਾਲੇ ਕਰਮ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਉਮੈ ਦੇ ਬੰਧਨ ਵੀ ਇਹੋ ਹਨ ਕਿ ਜੀਵ ਬਾਰ ਬਾਰ ਜੂਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੁਆਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਉਮੈ ਕਿਥੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਹ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਜੁਆਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਪ ਇਉਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਉਮੈ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵ ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਦੌੜਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੁਭਾਉ ਹੀ ਕਾਇਮ ਹੋ ਕੇ ਪੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹਉਮੈ ਇਕ ਲੰਮਾ ਤੇ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਰੋਗ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਰੋਗ ਦਾ ਇਲਾਜ ਵੀ ਹੈ। ਜੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਜੀਵ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਮਾਉਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੇਵ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਲੋਕੋ ਸੁਣੋ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਨਾਲ ਹਉਮੈ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ :—

'ਹਉਮੈ ਏਹਾ ਜਾਤਿ ਹੈ, ਹਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਹਿ ॥
ਹਉਮੈ ਏਈ ਬੰਧਨਾ, ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਜੋਨੀ ਪਾਹਿ ॥
ਹਉਮੈ ਕਿਥਹੁ ਊਪਜੈ, ਕਿਤੁ ਸੰਜਮਿ ਇਹ ਜਾਇ ॥
ਹਉਮੈ ਏਹੋ ਹੁਕਮੁ ਹੈ, ਪਇਐ ਕਿਰਤਿ ਫਿਰਾਹਿ ॥
ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗੁ ਹੈ, ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸੁ ਮਾਹਿ ॥
ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜੇ ਆਪਣੀ, ਤਾਂ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਕਮਾਹਿ ॥
ਨਾਨਕ ਕਹੈ ਸੁਣਹੁ ਜਨਹੁ ਇਤੁ ਸੰਜਮਿ ਦੁਖ ਜਾਹਿ ॥

(ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

੧੮) ਨੇਕੀਆਂ ਤੇ ਬਦੀਆਂ ਕੀ ਹਨ ?

ਸੱਚੇ ਜਗਿਆਸੂ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦਿਖਾਵੇ ਦਾ ਭਗਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਇਕ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਸੱਚਾ ਪਿਆਰ ਪਾਏ ਤਾਂ ਹੀ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਥਾਂਇ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚੋਂ ਪਰਗਟ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੂੰਹੋਂ ਉਸਦੇ ਉਲਟ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਰੀ ਫੂਕ ਵਾਂਗ ਨਿਰੱਰਥਕ ਤੇ ਵਿਅਰਥ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਨੀਯਤ ਉਸਦੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਰਾਹੀਂ ਪਰਗਟ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਤਿੱਖਾ ਕਟਾਖ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਬੀਜਦਾ ਤਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਜ਼ਹਿਰ ਦੀ ਖੀਜਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਇਨਸਾਫ ਤੇ ਹੱਕ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ?

ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਮਨੋਂ ਰੱਬ ਦਾ ਸੱਚਾ ਭਗਤ ਅਤੇ ਨੇਕ-ਅਮਲ ਬਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਜੋ ਜੀਇ ਹੋਇ ਸੁ ਉਗਵੈ ਮੁਹ ਕਾ ਕਹਿਆ ਵਾਉ ॥
ਬੀਜੇ ਬਿਖੁ ਮੰਗੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਵੇਖਹੁ ਏਹੁ ਨਿਆਉ ॥

(ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਮਨਮੁਖ ਦਾ ਲੱਛਣ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਐਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਦਾਤਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਉਸਦੇ ਦਿੱਤੇ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਮਨਮੁੱਖ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸੂਝ, ਅਕਲ ਤੇ ਸਿਆਣਪ ਇਤਨੀ ਨੀਵੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਅੰਦਰ ਬੈਠ ਕੇ ਤੇ ਲੁੱਕ ਕੇ ਕਈ ਕੁਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਔਪਰ ਉਸਦੇ ਲੁੱਕ ਕੇ ਕਮਾਏ ਕੁਕਰਮ ਭੀ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਨਸ਼ਰ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗਲ ਹੈ ਵੀ ਬੜੀ ਸਿੱਧੀ ਤੇ ਸਾਫ ਕਿ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਧਰਮੀ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਾਪ ਕਰਮ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪਾਪੀ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ, ਤੂੰ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਇਹ ਸਾਰਾ ਖੇਲ ਆਪ ਹੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਹੋਰ ਕਿਹੜਾ ਦਸੀਏ ? ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਜੀਵਾਂ ਅੰਦਰ ਤੇਰੀ ਜੋਤਿ ਹੈ, ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਤੂੰ ਉਹਨਾਂ ਜੀਵਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਹੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈਂ। ਜਦੋਂ ਤੇਰੀ ਜੋਤਿ ਜੀਵਾਂ ਵਿੱਚੋ ਨਿਕਲ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਭਲਾ ਕੋਈ ਕੁਝ ਕਰ ਕੇ ਤਾਂ ਦਸੇ; ਅਸੀਂ ਵੀ ਦੇਖ ਕੇ ਪਛਾਣੀਏ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਏ ਮਨੁੱਖ ਜ਼ਰੇ ਜ਼ਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਵੇ ਇੱਕੋ ਸਿਆਣੇ ਤੇ ਸੁਜਾਨ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦਿਲੋਂ ਮਨੋਂ ਨੇਕ ਅਰ ਧਰਮੀ ਬਣੀਏ ਅਤੇ ਨੇਕ ਅਮਲ ਹੋਈਏ ਤਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਅਗੇ ਪਰਵਾਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾਤਾਰ

ਨਾਲੋਂ ਦਾਤ ਪਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣੀ, ਸੂਝ, ਅਕਲ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ ਨੂੰ ਅਤਿ ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਲੈਣਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਲੁਕਾ ਕੇ ਪਾਪ ਕਰਮ ਕਮਾਉਣੇ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਧਰਮੀ ਹੋਣ ਦਾ ਪੱਜ ਕਰਨਾ ਇਸ ਬਿਧੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਬਾਰਗਾਹ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਧਰਮੀ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦੇ। ਯਥਾ :—

"ਦੇਂਦੇ ਥਾਵਹੁ ਦਿਤਾ ਚੰਗਾ, ਮਨਮੁਖਿ ਐਸਾ ਜਾਣੀਐ ॥
ਸੁਰਤਿ ਮਤਿ ਚਤੁਰਾਈ ਤਾਕੀ, ਕਿਆ ਕਰਿ ਆਖਿ ਵਖਾਣੀਐ ॥
ਅੰਤਰਿ ਬਹਿ ਕੈ ਕਰਮ ਕਮਾਵੈ, ਸੋ ਚਹੁ ਕੁੰਡੀ ਜਾਣੀਐ ॥
ਜੋ ਧਰਮੁ ਕਮਾਵੈ ਤਿਸੁ ਧਰਮ ਨਾਉ ਹੋਵੈ, ਪਾਪਿ ਕਮਾਣੈ ਪਾਪੀ ਜਾਣੀਐ।
ਤੂੰ ਆਪੇ ਖੇਲ ਕਰਹਿ ਸਭ ਕਰਤੇ, ਕਿਆ ਦੂਜਾ ਆਖਿ ਵਖਾਣੀਐ ॥
ਜਿਚਰੁ ਤੇਰੀ ਜੋਤੀ, ਤਿਚਰੁ ਜੋਤੀ ਵਿਚਿ ਤੂੰ ਬੋਲਹਿ,
ਵਿਣ ਜੋਤਿ ਕੋਈ ਕਿਛੁ ਕਰਿਹੁ, ਦਿਖਾਂ ਸਿਆਣੀਐ ॥
ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਦਰੀ ਆਇਆ, ਹਰਿ ਇਕੋ ਸੁਘੜੁ ਸੁਜਾਣੀਐ ॥
(ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਗਤ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਕਰਮ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਬੜਾ ਭਾਵ-ਪੂਰਤ ਨਕਸ਼ਾ ਖਿਚਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਕਸ਼ੇ ਵਿਚ ਨੇਕੀਆਂ ਤੇ ਬਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫਲ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਸਿਧਾਂਤਕ ਚਾਨਣਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਬਚਿਆਂ ਦੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਮਾਤਾ, ਪਿਤਾ ਤੇ ਉਸਤਾਦ ਦਾ ਬੜਾ ਹੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿਡਾਵੇ ਤੇ ਖਿਡਾਵੀ ਦਾ ਬਚੇ ਦੇ ਪਾਲਨ-ਪੋਸ਼ਣ ਵਿਚ ਵਡਾ ਰੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਗਤ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ਮਾਨੋ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਹੈ, ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਹੈ ਤੇ ਹਵਾ ਮਾਨੋ ਉਸਤਾਦ ਹੈ। ਜਗਤ ਦੇ ਜੀਵਾ ਲਈ ਦਿਨ ਔਰ ਰਾਤ ਮਾਨੋ ਖਿਡਾਵਾ ਅਤੇ ਖਿਡਾਵੀ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਤ ਦੇ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਧਰਤੀ, ਪਾਣੀ, ਪਉਣ ਤੇ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਦੇ ਆਸਰੇ ਬੀਤ ਰਿਹਾ ਤੇ ਜਾਣੋ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਹੀ ਇਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜੀਵ ਨੇਕੀਆਂ ਤੇ ਬਦੀਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਵਿੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੀਵਾਂ ਵਲੋਂ ਕਮਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਨੇਕੀਆਂ ਅਤੇ ਬਦੀਆਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਨਿੱਤ ਹੀ ਵਾਚੀਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਕਮਾਈਆਂ ਨੇਕੀਆਂ ਤੇ ਬਦੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਈ ਜੀਵ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਜੀਵ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਜਿਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਭੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਾਣੋ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ-ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਸਫਲ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਉਹ ਆਤਮਾਵਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਉਜਲ-ਮੁੱਖ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਜੀਵ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਸਫਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਰਮ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਸਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਨੇਕੀ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਸੱਚਾ ਪਿਆਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਯਮ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਭ ਜਾਤਾਂ, ਨਸਲਾਂ,

ਕੌਮਾਂ ਰੰਗਾਂ, ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ਇਕ ਸਾਂਝਾ ਹੈ। ਯਥਾ :—

ਪਾਉਣੁ ਗੁਰੂ, ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ, ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ ॥
ਦਿਨਸੁ ਰਾਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ, ਖੇਲੈ ਸਗਲ ਜਗਤੁ ॥
ਚੰਗਿਆਈਆਂ, ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਵਾਚੇ ਧਰਮੁ ਹਦੂਰਿ ॥
ਕਰਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ, ਕੇ ਨੇੜੈ ਕੇ ਦੂਰਿ ॥
ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ, ਗਏ ਮਸਕਤਿ ਘਾਲਿ ॥
ਨਾਨਕ ਤੇ ਮੁਖ ਉਜਲੇ, ਹੋਰ ਕੇਤੀ ਛੁਟੀ ਨਾਲਿ ॥

(ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ ਮ:੧ ਵਿਚੋਂ)

੧੯) ਇੱਕੋ ਧਰਮ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਸਾਂਝਾ ਹੈ

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰਕਾਂ ਨੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਜਾਤਾਂ, ਦੇਸ਼ਾਂ, ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ, ਨਸਲਾਂ ਆਦਿਕ ਲਈ ਅੱਡ ਅੱਡ ਕਿਸਮ ਦੇ ਧਰਮ ਦਸੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅਸਲ ਰੂਪ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਜੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅਸਲ ਰੂਪ ਦੀ ਲਖਤਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਆਪੇ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹਰ ਬੰਦੇ ਲਈ ਇਕੋ ਸਾਂਝਾ ਧਰਮ ਹੈ ਜੋ ਸਰਬ-ਸਾਂਝਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਜਾਂ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ।

ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਭਾਵ ਜੋਗੀ ਗਿਆਨ ਰਾਹੀਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਵੇਦ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੈ, ਖਤਰੀਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਦੂਜੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਤਾਂ ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਭ ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕੋ ਹੀ ਧਰਮ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਹੈ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਦਾ ਧਰਮ। ਗੁਰਦੇਵ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਏ, ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਦਾਸ ਹਾਂ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਜਾਣੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਹੈ।

ਉਂਝ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਵੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸੁਭਾਵਕ ਕਿ ਜੋ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਇਕ ਖਾਸ ਕੌਮ ਦੇ ਬੰਦੇ ਲਈ ਮਾੜਾ ਹੈ ਉਹ ਕੰਮ ਦੂਜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੋਏਗਾ ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਇਕ ਕੌਮ ਦੇ ਬੰਦੇ ਲਈ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੋਰ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੀ ਹੋਏਗਾ। ਯਥਾ :—

ਜੋਗ ਸਬਦੰ ਗਿਆਨ ਸਬਦੰ, ਬੇਦ ਸਬਦੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਹ ॥
ਖਤ੍ਰੀ ਸਬਦੰ ਸੂਰ ਸਬਦੰ, ਸੂਦ੍ਰ ਸਬਦੰ ਪਰਾਕ੍ਰਿਤਹ ॥
ਸਰਬ ਸਬਦੰ ਏਕ ਸਬਦੰ, ਜੇ ਕੋ ਜਾਣੈ ਭੇਉ ॥
ਨਾਨਕੁ ਤਾ ਕਾ ਦਾਸੁ ਹੈ ਸੋਈ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਉ ॥"

(ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

੨੦) ਸੁੱਖ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਤੇ ਦੁਖ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਰੱਬ ਤੋਂ ਟੁਟ ਕੇ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਣਾ ਹੈ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁਖ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤੇ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਇਕੋ ਤੱਤ ਹੈ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਦੁੱਖ ਤੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਕ ਮਾਤਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ

ਪਾ ਲੈਣ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਇਤਨਾ ਅਡੋਲ ਅਤੇ ਟਿਕਵਾਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਿਵਾਏ ਆਤਮਕ ਸੁੱਖ ਦੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਕਿਸੇ ਦੁੱਖ ਦੇ ਨੇੜੇ ਫਟਕਣ ਤਕ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ।

ਆਪ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਜਗਿਆਸੂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਸਾਵਣ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਆ ਕੇ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ-ਰੂਪੀ-ਬਾਰਸ਼ ਬਰਸਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਤੂੰ ਭੀ ਉਸਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਚਿੱਤ ਵਸਾ ਲੈ। ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹਨਾਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ-ਪਤੀ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰਨਾਂ ਮਾਇਕ ਰਸਾਂ ਕਸਾਂ ਨਾਲ ਹੈ, ਉਹ ਮੰਦ-ਭਾਗੀ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸਦਾ ਦੁੱਖੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਮੂਹ ਸੰਸਾਰਕ ਦੁੱਖ-ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਯਥਾ :—

"ਸਾਵਣੁ ਆਇਆ ਹੇ ਸਖੀ, ਕੰਤੈ ਚਿਤਿ ਕਰੇਹੁ ॥
ਨਾਨਕ ਝੂਰਿ ਮਰਹਿ ਦੋਹਾਗਣੀ, ਜਿਨੑ, ਅਵਰੀ ਲਾਗਾ ਨੇਹੁ ॥

(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਜਗਿਆਸੂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਸਾਵਣ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਮ ਦੇ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਬੱਦਲ ਆ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪੀ ਪਤੀ ਨਾਲ ਸੱਚਾ ਪ੍ਰੇਮ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੇਜ ਉਤੇ ਸੁਖ ਨਾਲ ਸੌਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਮਨੁਖ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਰਬ ਨਾਲ ਸੱਚਾ ਪਿਆਰ ਪਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਦਾ ਆਤਮਕ ਅਡੋਲਤਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੱਚੇ ਤੇ ਸਦੀਵੀ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਦੁਖ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਨੰਦ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਭੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਯਥਾ :

"ਸਾਵਣੁ ਆਇਆ ਹੇ ਸਖੀ, ਜਲਹਰੁ ਬਰਸਨਹਾਰੁ ॥
ਨਾਨਕ ਸੁਖਿ ਸਵਨੑ ਸੋਹਾਗਣੀ, ਜਿਨੑ ਸਹ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੁ ॥"

(ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

੨੧) ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਆਪਣੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜੀਵਾਂ ਨਾਲ ਡੂੰਘਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ

ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਅਥਵਾ ਅਟੱਲ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਪਾਸੇ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਚਾਈ ਦੀ ਸੋਝੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਮੇਲ ਰਾਹੀਂ ਉਸਦੇ ਬਖਸ਼ੇ ਚਾਨਣ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਜਗਤ ਨੂੰ ਨਿਰਾ ਮਿਥਿਆ ਕਹਿਣ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਦਾ-ਥਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੈ। ਕਈ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਦਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਆਪਣੇ ਅਟੱਲ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਈ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ 'ਚੋਂ ਕਢ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਟੱਲ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਹੀ ਖਚਤ ਕਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਅੰਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਿਧੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦੇਵ ਅਨੁਸਾਰ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਗਲ ਗੁਰੂ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਉਹ ਆਪ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਇਹ ਜਗੁ ਸਚੈ ਕੀ ਹੈ ਕੋਠੜੀ, ਸਚੇ ਕਾ ਵਿਚਿ ਵਾਸੁ ॥
ਇਕਨ੍ਾ, ਹੁਕਮਿ ਸਮਾਇ ਲਏ, ਇਕਨ੍ਾ, ਹੁਕਮੇ ਕਰੇ ਵਿਣਾਸੁ ॥
ਇਕਨ੍ਾ, ਭਾਣੈ ਕਢਿ ਲਏ, ਇਕਨਾ, ਮਾਇਆ ਵਿਚਿ ਨਿਵਾਸੁ ॥
ਏਵ ਭਿ ਆਖਿ ਨਾ ਜਾਪਦੀ, ਜਿ ਕਿਸੈ ਆਣੇ ਰਾਸਿ ॥
ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਣੀਐ, ਜਾਕਉ ਆਪਿ ਕਰੇ ਪਰਗਾਸੁ ॥

(ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਹੀ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਸੰਵਾਰਦਾ-ਸਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਵੀ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਭਾਵ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬੇਮੁਹਾਰੀ ਬੇਨਿਯਮੀ ਤੇ ਆਪ-ਹੁਦਰੀ ਹੋ ਕੇ ਨਹੀਂ ਚਲ ਰਹੀ।)

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਖ਼ੁਦ ਹੀ ਇਸ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਜੀਵ-ਜੰਤ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਕਦੀ ਉਹਨਾਂ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾ ਕੇ ਅਤੇ ਕਦੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਚੋਜ ਆਪ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਜਾਂ ਫਰਿਆਦ ਕਰਨੀ ਫਬਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਖ਼ੁਦ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਆਪੇ ਸਾਜੇ ਕਰੇ ਆਪਿ, ਜਾਈ ਭਿ ਰਖੈ ਆਪਿ ॥
ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਜੰਤ ਉਪਾਇਕੈ, ਦੇਖੈ ਥਾਪਿ ਉਥਾਪਿ ॥
ਕਿਸਨੋ ਕਹੀਐ ਨਾਨਕਾ, ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਆਪੇ ਆਪਿ ॥

(ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

੨੨) ਆਤਮਕ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਮਨ ਦੀ ਟੇਕ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੈ

ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿੱਚ ਅਗਵਾਈ ਲਈ ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। ਮਨ ਦੀ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਵਿੱਚ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਕਦਮ-ਕਦਮ ਉਤੇ ਠੇਡੇ ਲਗਣੇ ਸੁਭਾਵਕ ਹਨ। ਮਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੋ ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਨ—ਪਹਿਲੀ ਇਸਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਅਥਵਾ ਸੀਮਤ ਗਿਆਨ ਤੇ ਦੂਜਾ ਅਹੰਕਾਰ ਅਥਵਾ ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਪਤਾ ਹੈ। ਅਗਿਆਨਤਾ ਅਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਭਰੇ ਮਨ ਦੀ ਟੇਕ ਉੱਚਾ ਆਤਮਕ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪੱਕੀ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਗਿਆਨਤਾ ਭਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਪਾਈ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਭਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਪਾਏ ਪਿਆਰ ਦੀ ਕੋਈ ਪਾਇਆਂ ਨਹੀਂ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਸੁਚੱਜੀ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤ ਲਈ ਉਸ ਮਨ ਦੀ ਟੇਕ ਨਹੀਂ ਲਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਜੋ ਅਗਿਆਨਤਾ ਭਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਪੁਰ ਉਸਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਅਗਿਆਨਤਾ ਭਰੇ ਮਨ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਭਰੇ ਮਨ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਦੋ ਮਿਸਾਲਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਆਣਾ ਬਾਲਕ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਪੁਰਖ ਅਹੰਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ।

ਇਆਣੇ ਬਾਲਕ ਨਾਲ ਪਾਈ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਕੋਈ ਪਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਆਣੇ ਬਾਲਕ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਉਹ ਨਿਭ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਪਾਇਆ ਪਿਆਰ ਵੀ ਨਿਭਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੀ ਮਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ, ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਅਹੰਕਾਰ ਕਾਰਨ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੇਚ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਠਿਨ ਖ਼ਿਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਭਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਹੰਕਾਰ-ਭਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਪਾਇਆਂ ਪਿਆਰ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ੈ ਨਹੀਂ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪਾਇਆ ਇਤਨੀ ਖਿਨ-ਭੰਗੁਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਤਨੀ ਕਿ

ਪਾਣੀ ਅੰਦਰ ਖਿੱਚੀ ਲਕੀਰ ਦੀ ਜਿਸਦਾ ਕੋਈ ਥਾਂ ਥਿੱਤਾ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ। ਯਥਾ :—

"ਨਾਲਿ ਇਆਣੇ ਦੋਸਤੀ, ਵਡਾਰੂ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ॥
ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ ਲੀਕ ਜਿਉ, ਤਿਸਦਾ ਥਾਉ ਨ ਥੇਹੁ ॥"

(ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਅਵਲ ਤਾਂ ਇਆਣੇ ਬਾਲਕ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਕਿਤੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਮਾੜਾ-ਮੋਟਾ ਇੱਕ ਅੱਧ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਭੀ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਗਾੜ ਲਏਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਭਰੇ ਮਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਅਵਲ ਤਾਂ ਆਤਮਕ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਜੇ ਕਿਤੇ ਇਸ ਮਾਰਗ ਦੀ ਕੋਈ ਇਕ ਅੱਧ ਮਾੜੀ-ਮੋਟੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਵੀ ਲਵੇ, ਤਾਂ ਵੀ ਦੂਜੇ ਜਤਨ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਅਵਸ਼ ਹੋਰ ਵਿਗਾੜ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਤਮਕ ਮਾਰਗ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਅਗਿਆਨਤਾ ਭਰੇ ਮਨ ਅਗਵਾਈ ਬਹੁਤ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਹੋਇ ਇਆਣਾ ਕਰੇ ਕੰਮੁ, ਆਣਿ ਨ ਸਕੈ ਰਾਸਿ ॥
ਜੇ ਇਕ ਅਧ ਚੰਗੀ ਕਰੇ, ਦੂਜੀ ਭੀ ਵੇਰਾਸਿ ॥

(ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਤਮਕ ਮਾਰਗ ਦੇ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰਾਂ ਨੂੰ ਅਗਿਆਨੀ ਮਨ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਕਦੇ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਅਗਿਆਨੀ ਮਨ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਇਵੇਂ ਹੀ ਆਧਾਰ-ਹੀਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਬੇਸਮਝ ਇਆਣੇ ਦੀ ਦੋਸਤੀ। ਬੇਸਮਝ ਇਆਣੇ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਇਸੇ ਲਈ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਜਿਤਨੀ ਸਮਝ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਉਵੇਂ ਹੀ ਸਲੂਕ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਲ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਮਾ ਕੇ ਵੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਬਰਤਨ ਵਿਚ ਜੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਪਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਚੀਜ਼ ਉਸ ਵਿਚ ਉਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਪਹਿਲੀ ਚੀਜ਼ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਲਈ ਜਾਵੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਰੂਪੀ ਬਰਤਨ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਜਾਂ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਰੂਪੀ ਚੀਜ਼ ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਟਿਕਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਪਦਾਰਥ ਕੱਢਕੇ ਲਾਂਭੇ ਕਰ ਦੇਈਏ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦਾ ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਅਰ ਦਿਲੋਂ ਮਨੋਂ ਕੀਤੀ ਅਰਦਾਸ ਹੀ ਨਿੱਭ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮਨ ਦੀ ਟੇਕ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਕਿੱਥੇ ? ਉਸਨੇ ਤਾਂ ਸਦਾ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਜਨਮ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਮਨ ਦੀ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਭੱਜ ਨਠ ਵਿਚੋਂ ਆਤਮਕ ਅਡੋਲਤਾ ਅਰ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ ਮਾਇਕ ਰੁੱਚੀਆਂ ਹੋਰ ਪਰਬਲ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਖੇੜੇ ਜਾਂ ਅਨੰਦ ਵਿੱਚ ਸਮਾਈ ਤਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਜੱਸ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਮਨ ਦੀ ਟੇਕ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਰੱਬੀ ਸਿਫ਼ਤ-ਸਲਾਹੁਤ ਦੀ ਟੇਕ ਲੈਣੀ ਹੀ ਯੋਗ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਨਾਲਿ ਇਆਣੇ ਦੋਸਤੀ, ਕਦੇ ਨ ਆਵੈ ਰਾਸਿ ॥
ਜੇਹਾ ਜਾਣੈ ਤੇਹੋ ਵਰਤੈ, ਵੇਖਹੁ ਕੋ ਨਿਰਜਾਸਿ ॥
ਵਸਤੂ ਅੰਦਰਿ ਵਸਤੁ ਸਮਾਵੈ, ਦੂਜੀ ਹੋਵੈ ਪਾਸਿ ॥
ਸਾਹਿਬ ਸੇਤੀ ਹੁਕਮੁ ਨ ਚਲੈ, ਕਹੀ ਬਣੈ ਅਰਦਾਸਿ ॥
ਕੂੜਿ ਕਮਾਣੈ ਕੂੜੋ ਹੋਵੈ,ਨਾਨਕ ਸਿਫਤਿ ਵਿਗਾਸਿ ॥"(ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

੨੩) ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਅਸਲ ਮਨੁੱਖ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜੇ ਅਸੀਂ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਅਥਵਾ ਉਸਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਛਾਣ ਲਈਏ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ

ਜਗਿਆਸੂ ਜੀਉਂਦੇ-ਜੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਲੋਂ ਮਰਿਆ ਹੋਵੇ।

ਫਿਰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਲੋਂ ਮਰੇ ਹੋਏ ਅਜਿਹੇ ਅਸਲ ਜੀਵਤ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਲਛਣ ਦਸਦੇ ਹੋਏ ਸਤਿਗੁਰੂ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਸਮੇਂ ਅਜਿਹੇ ਜਗਿਆਸੂ ਮਾਇਆ-ਵੇੜ੍ਹੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ, ਮਾਇਆ-ਵੇੜ੍ਹੇ ਕੰਨਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੇ, ਮਾਇਆ-ਵੇੜ੍ਹੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਚਲਦੇ, ਨਾ ਮਾਇਆ-ਵੇੜ੍ਹੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਾਇਆ-ਵੇੜ੍ਹੀ ਜੀਭ ਨਾਲ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਮਾਇਆ-ਵੇੜ੍ਹੀ ਅੱਖ ਪਰਾਇਆ ਰੂਪ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਹੀ ਤਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਾਇਆ-ਵੇੜ੍ਹਿਆ ਕੰਨ, ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਿਆ ਹੀ ਸੁਣਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਇਆ-ਵੇੜ੍ਹੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਬੁਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦੌੜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਾਇਆ-ਵੇੜ੍ਹੀ ਜੀਭ ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨ ਵਿਚ ਰੱਸ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸੱਚਾ ਜੀਵਤ ਮਿਰਤਕ ਜਗਿਆਸੂ ਆਪਣੇ ਨੇਤਰਾਂ, ਕੰਨ੍ਹਾਂ, ਪੈਰਾਂ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਜੀਭ ਆਦਿਕ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਰਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ :—

"ਅਖੀ ਬਾਝਹੁ ਵੇਖਣਾ, ਵਿਣੁ ਕੰਨਾ ਸੁਨਣਾ ॥
ਪੈਰਾਂ ਬਾਝਹੁ ਚਲਣਾ, ਵਿਣੁ ਹਥਾ ਕਰਣਾ ॥
ਜੀਭੈ ਬਾਝਹੁ ਬੋਲਣਾ, ਇਉ ਜੀਵਤ ਮਰਣਾ ॥
ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣਿ ਕੈ, ਤਉ ਖਸਮੈ ਮਿਲਣਾ ॥" (ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹੀ ਬੰਦਾ ਮਨੁੱਖ ਕਹਾਉਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇਛਿਆ ਕਰੇ ਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਇਛਿਆ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਫਲ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਏ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹੀ ਬੰਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸੂਰਤ ਵਾਲੇ ਅਖਵਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਗ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਪਾਕ ਜਾਂ ਸਾਫ਼ ਹੋਣ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਗਲੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਦੂਸ਼ਤ ਨਾ ਹੋਣ। ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਗਲ ਕਰਦਿਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੀ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਜੈਸਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਵੈਸਾ ਹੀ ਨਾਮੁ ਪੈ ਜਾਏ।

"ਜੈਸਾ ਕਰੈ, ਕਹਾਵੈ ਤੈਸਾ, ਐਸੀ ਬਨੀ ਜਰੂਰਤਿ ॥
ਹੋਵਹਿ ਲਿੰਙ ਝਿੰਙ ਨ ਹੋਵਹਿ, ਐਸੀ ਕਹੀਐ ਸੂਰਤਿ ॥
ਜੋ ਓਸੁ ਇਛੇ ਸੋ ਫਲੁ ਪਾਏ, ਤਾ ਨਾਨਕ ਕਹੀਐ ਮੂਰਤਿ ॥
(ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪ ਵਿਚੋਂ)

੨੪) ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਜੀਵ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਜਾਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਥਾਣੀਂ ਅਸੀਂ ਜੀਵ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਉਸਨੂੰ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤੇ ਉਸਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਜਾਣ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਉਸਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਕੰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਸਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਐਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਸੁਆਦ (ਰਸ) ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕੀ ਹੈ? ਇਸ ਗੁੰਝਲ ਦਾ ਉਤਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਰੀਰਾਂ ਦੇ ਅਸਥੂਲ ਮਿਲਾਪ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਪੈਰਾਂ, ਹੱਥਾਂ, ਅੱਖਾਂ ਆਦਿਕ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਜੀਵ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਅੰਗਾਂ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੂਲ੍ਹਾ (ਪੈਰ-ਹੀਣ), ਟੁੰਡਾ (ਹੱਥ-ਹੀਣ ਤੇ ਅੰਨ੍ਹਾ (ਨੇਤ੍ਰ-ਹੀਣ) ਪੁਰਖ ਕਿਵੇਂ ਦੌੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਗਲੇ ਜਾ ਲਗੇ?

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਲੂਲ੍ਹਾ, ਟੁੰਡਾ ਅਰ ਅੰਨ੍ਹਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਸੰਸਾਰੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਰਸ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਜੀਵ ਭੀ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਰੱਬੀ ਡਰ-ਰੂਪੀ-ਪੈਰ, ਰੱਬੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਰੂਪੀ-ਹੱਥ ਤੇ ਸੁਰਤੀ (ਧਿਆਨ) ਰੂਪੀ ਨੇਤਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਰੱਬੀ ਭਉ, ਭਾਉ ਤੇ ਸੱਚੀ ਸੁਰਤੀ ਨਾਲ ਹੀ

ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪੀ ਪਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਾਪ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਯਥਾ :— (ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

"ਦਿਸੈ ਸੁਣੀਐ ਜਾਣੀਐ, ਸਾਉ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਇ ॥
ਰੁਹਲਾ ਟੁੰਡਾ ਅੰਧਲਾ, ਕਿਉ ਗਲਿ ਲਗੈ ਧਾਇ ॥
ਭੈ ਕੇ ਚਰਣ, ਕਰ ਭਾਵ ਕੇ, ਲੋਇਣ ਸੁਰਤਿ ਕਰੇਇ ॥
ਨਾਨਕੁ ਕਹੈ ਸਿਆਣੀਏ, ਇਵ ਕੰਤ ਮਿਲਾਵਾ ਹੋਇ ॥

੨੫) ਮਨੁੱਖੀ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾ ਕੇ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ

ਮਨੁੱਖੀ ਮੂੰਹ ਮਾਇਕ ਰੁਚੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਥਵਾ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਭੀ ਤ੍ਰਿਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ; ਨਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਕੰਨ ਮਾਇਕੀ ਗੱਲਾਂ ਅਥਵਾ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਅੱਖਾਂ ਭੀ ਪਰਾਇਆ ਰੂਪ ਤੱਕ ਤੱਕ ਕੇ ਭੀ ਤ੍ਰਿਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਚਸਕਿਆ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ ਮਿਟਦੀ। ਗਲੀਂ-ਬਾਤੀ ਸਮਝਾਇਆਂ ਭ ਇਹਨਾਂ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਟ ਸਕਦੀ ਤੇ ਉਹ ਤ੍ਰਿਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ-ਭਰਿਆ ਮਨ ਤਦ ਹੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾ ਗਾ ਕੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਮਾ ਜਾਏ ਜਾਂ ਇੱਕ ਮਿੱਕ ਹੋ ਜਾਏ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਲੂ ਮਨੁਖ ਦੀਆਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦਾ, ਚਸਕਿਆਂ ਦੇ ਰੱਸ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਜੱਸ ਗਾਇਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਹੀ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਏ। ਯਥਾ :— (ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧ ਵਿਚੋਂ)

"ਆਖਣੁ ਆਖਿ ਨ ਰਜਿਆ, ਸੁਨਣਿ ਨ ਰਜੇ ਕੰਨ ॥
ਅਖੀ ਦੇਖਿ ਨ ਰਜੀਆ, ਗੁਣ ਗਾਹਕ ਇਕ ਵੰਨ ॥
ਭੁਖਿਆ ਭੁਖ ਨ ਉਤਰੈ, ਗਲੀ ਭੁਖ ਨ ਜਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਭੁਖਾ ਤਾ ਰਜੈ, ਜਾ ਗੁਣ ਕਹਿ ਗੁਣੀ ਸਮਾਇ ॥ —੦—